

چکیده مقالات

همایش ملی ابن سینا و دانش پزشکی

۱۰ آبان ماه ۱۴۰۳

محل برگزاری همایش:

دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، سالن امام علی (ع)

به اهتمام:

دانشکده طب سنتی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی
دفتر طب ایرانی و مکمل وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی
مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی
مرکز تحقیقات کارآزمایی بالینی طب سنتی دانشگاه شاهد
انجمن علمی طب سنتی ایران

چکیده مقالات
همایش ملی ابن سینا و دانش پزشکی

۱۰ آبان ماه ۱۴۰۳

رئیس همایش:

دکتر محمود خدادوست

دبیر همایش:

دکتر مژگان تن ساز

دبیر علمی همایش:

دکتر فرزانه غفاری

دبیران اجرایی:

دکتر فاطمه فدائی - فرشید راغب طهماسبی

رئیس کمیته علمی و دبیر هماهنگی:

دکتر روشنک مکبری نژاد

مسئولان کمیته تاریخ پزشکی:

دکتر بابک عباس بیگی - مهناز مرتضوی

دبیرخانه و امور اداری:

فاطمه احمدی نژاد

طراح و گرافیسیت: محمدحسن عرفان منش

صفحه آرایی: زینب حاجتمند

ناشر: نشر حقوقی

اعضای کمیته علمی همایش

دبیر علمی همایش: دکتر فرزانه غفاری

ردیف	نام و نام خانوادگی	مشخصات سازمانی
۱	دکتر سید احمد امامی	استاد تمام دانشگاه علوم پزشکی مشهد، گروه داروسازی
۲	دکتر عبدالعلی محقق زاده	استاد تمام دانشگاه علوم پزشکی شیراز، گروه داروسازی
۳	دکتر محمود خدادوست	استاد تمام دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، گروه طب سنتی
۴	دکتر مژگان تن ساز	دانشیار دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، گروه طب سنتی
۵	دکتر محمود عباسی	دانشیار دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی
۶	دکتر محسن ناصری	استاد تمام دانشگاه شاهد، مرکز تحقیقات کارآزمایی بالینی طب سنتی
۷	دکتر فرزانه غفاری	استاد تمام دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، گروه طب سنتی
۸	دکتر روشنگر مکی نژاد	دانشیار دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، گروه طب سنتی
۹	دکتر نفیسه حسینی یکتا	استادیار دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، گروه طب سنتی
۱۰	دکتر رضا ایلخانی	استادیار دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، گروه طب سنتی
۱۱	دکتر رضا فراهانی ماستری	استاد تمام دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، گروه بیولوژی و علوم تشریحی
۱۲	دکتر فاطمه فدائی	استادیار دانشگاه علوم پزشکی آزاد تهران، گروه طب سنتی
۱۳	دکتر الهام اختری	دانشیار دانشگاه علوم پزشکی ایران، گروه طب سنتی
۱۴	دکتر سید علی مظفرپور خوشرودی	استاد تمام دانشگاه علوم پزشکی بابل، گروه طب سنتی
۱۵	دکتر حوریه محمدی کناری	دانشیار دانشگاه علوم پزشکی ایران، گروه طب سنتی
۱۶	دکتر آرمان زرگران	دانشیار دانشگاه علوم پزشکی تهران، گروه داروسازی سنتی
۱۷	دکتر محسن باغبانی	استاد پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
۱۸	دکتر حمید کلوپانی پویا	دانشیار دانشگاه بوعلی همدان، گروه ایران شناسی

ردیف	نام و نام خانوادگی	مشخصات سازمانی
۱۹	دکتر محمد ستایش	استادیار دانشگاه علوم پزشکی کرمان، مرکز تحقیقات داروهای گیاهی و سنتی
۲۰	دکتر حامد آرزایی	استادیار دانشگاه علوم پزشکی ایران، گروه تاریخ پزشکی
۲۱	دکتر هما حاجی مهدی پور	استاد تمام دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، گروه داروسازی سنتی
۲۲	دکتر مسعود کتیری	دانشیار دانشگاه اصفهان، گروه تاریخ
۲۳	دکتر مرضیه بیگم سیاهپوش	پزشک و متخصص طب ایرانی، انجمن علمی طب ایرانی شعبه قزوین
۲۴	دکتر محمد صدر	استادیار دانشگاه علوم پزشکی ایران، گروه تاریخ پزشکی
۲۵	دکتر مریم ایرانزاد	استادیار دانشگاه شاهد، گروه طب سنتی
۲۶	دکتر مرتضی حیدری	دانشیار دانشگاه قم، گروه تاریخ
۲۷	دکتر غزاله حیدری راد	دانشیار دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، گروه طب سنتی
۲۸	دکتر مجید تلافی نوغانی	استادیار دانشگاه شاهد، گروه طب سنتی
۲۹	دکتر سجاد صادقی	استادیار دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، گروه طب سنتی
۳۰	دکتر ناصر رضائی پور	پزشک و متخصص طب سنتی
۳۱	دکتر علی عبداللہی نیا	استادیار مرکز تحقیقات بیماری‌های مزمن تنفسی پژوهشکده سل و بیماری‌های ریوی بیمارستان دکتر مسیح دانشوری دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی
۳۲	دکتر اعظم معیاری	استادیار دانشگاه علوم پزشکی همدان، گروه طب سنتی
۳۳	دکتر فرزانه اعظم لطفی	دانشیار دانشگاه تهران، گروه فرهنگ و زبانهای باستانی مطالعات هند
۳۴	دکتر خلیل پروینی	استاد تمام دانشگاه تربیت مدرس، گروه زبان و ادبیات عربی و مطالعات قرآنی
۳۵	دکتر مهدی یوسفی	دانشیار دانشگاه علوم پزشکی مشهد، دانشکده طب ایرانی و مکمل
۳۶	دکتر علیرضا درخشان	استادیار دانشگاه علوم پزشکی مشهد، دانشکده طب ایرانی و مکمل
۳۷	دکتر راضیه نبی میبیدی	استادیار دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی یزد، دانشکده طب سنتی

ردیف	نام و نام خانوادگی	مشخصات سازمانی
۳۸	دکتر مرضیه قرائتی	دانشیار دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، گروه طب سنتی
۳۹	دکتر ریحانه علیپور	استادیار دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، گروه طب سنتی
۴۰	دکتر ابراهیم زحلی نژاد	استادیار دانشگاه علوم پزشکی شیراز، گروه طب سنتی
۴۱	دکتر رفیع کافیه	دندان پزشک و پژوهشگر تاریخ پزشکی
۴۲	دکتر سید علیرضا گلشنی	دانشگاه شهید بهشتی، گروه تاریخ
۴۳	دکتر بابک عباس بیگی	دکتری تخصصی تاریخ علوم پزشکی
۴۴	مهناز مرتضوی	دانش آموخته تاریخ علوم پزشکی
۴۵	فرشید راغب طهماسبی	دانش آموخته تاریخ پزشکی

اعضای کمیته اجرایی همایش

میثم مسعودی، محسن اشتری، شیروان جهانی، علی ادهمی، هانیه بابانی، هما امینی، مهدیه بهرامی، مرجان آقانه‌وسی، طاهره احمدی، لیلا سلطانی، رکسانا شهرستانی، مریم میرک، سارا یکه‌تاز

فهرست چکیده مقالات:

- ۳۷..... چکیده مقالات
- ۳۹..... رژیم غذایی بیماران سنگ کلیه از دیدگاه ابوعلی سینا
رضا ایلخانی
- ۴۱..... ابن سینا و جالینوس: مطالعه موردی کتاب قانون در طب
سجاد صادقی
- ۴۲..... درمان شیرخوار از طریق مادر از دیدگاه ابن سینا
ریحانه علی پور، ارمغان سادات کیهان مهر
- ۴۴..... تقابل دو نظریه عقل محوری رازی و قلب محوری ابن سینا در حیطه طب روحانی
مریم محسنی سیف آبادی
- ۴۶..... مروری بر گیاهان توصیه شده برای نورالژی از دیدگاه کتاب قانون ابن سینا
غزاله حیدری راد، هانیه بابائی
- ۴۸..... «فی التهزیل» شیوهی درمان چاقی از منظر ابن سینا
پریوش غلامی، غزاله حیدری راد، محمود خدادوست
- ۵۰..... بررسی صحت انتساب دستنویس شرح القانون فی الطب ابن سینا به علامه حلی
زهره علمدار، حامد آرضائی
- ۵۲..... درد از نگاه ابن سینا
نگار عباسی سرمدی، روشنک مکبری نژاد
- ۵۴..... علل ناباروری مردان از ابن سینا تا عصر کنونی در ایران
آذر افشار، فخرالدین آقاجان پور، رضا سلطانی، محسن نوروزیان، رضا ماستری
فراهانی
- دانش پزشکی در اواخر دوره سامانی در ماوراءالنهر (با محوریت ابن سینا و
پزشکان معاصرش).....
۵۶..... سیدعلیرضا گلشنی
- ۵۸..... معرفی مفردات دارویی مؤثر بر آثار (اسکارهای) پوستی از دیدگاه ابوعلی سینا
ریحانه علی پور، لیلا شیربیگی

- نوآوری‌های ابن سینا در علم کالبدشناسی ۶۰
- فخرالدین آقاجان پور، آذر افشار، رضا سلطانی، فاطمه فدایی فتح آبادی
برنامه‌ریزی پیاده‌سازی آموزه‌های طب ابن سینا در نظام بهداشت و درمان ایران:
یک مطالعه مروری ۶۲
- پیمان پرویززاد
- تأثیر ابن سینا در توسعه پزشکی غرب ۶۴
- رباب عالی‌زاده، بولنت دیری، آرمان زرگران
مقایسه قدرت باروری زنان و مردان در طب رایج و طب ایرانی از دیدگاه بوعلی
سینا ۶۶
- معصومه نوروزی له کورابی، مائده رزقی
مرضیه قرائتی، مژگان تن‌ساز
- سندرم تخمدان پلی کیستیک از دیدگاه ابن سینا ۶۸
- پریوش غلامی، غزاله حیدری راد، محمود خدادوست
حکمت سینوی در آیینہ تدارک الخطا ۷۰
- محمود عباسی
- تأثیر شرایط اجتماعی دوران ابن سینا بر شهرت پزشکی او ۷۲
- مه سیما عبدلی، الهام ملک‌زاده
- اصول پایه درمان در طب ایرانی از دیدگاه ابن سینا در قانون ۷۴
- احمد رضا شریفی، مسعود نویخت یگانه
- درمان‌های غیر دارویی تسکین درد از دیدگاه ابن سینا ۷۵
- زهرا آقابیگلوئی، فائزه احمدپورسامانی، زهرا بهاء‌الدین
تحلیل متون پزشکی در حوزه طب روحانی از دیدگاه ابن سینا ۷۷
- محمد رضا نجارزاده، ابوذر رضانی
- خارش شبانه از دیدگاه ابن سینا، پزشک ایرانی قرن پنجم ه.ق ۷۹
- مریم تقوی شیرازی
- اصول نشانه‌شناسی بیماری‌های ریه از دیدگاه ابن سینا ۸۱
- زهرا طالب‌نژاد، محسن نصری، زهرا آقابیگلوئی

- مقایسه رویکرد ابن سینا و طب رایج در خصوص اهمیت آب و دمای آب مصرفی
در ورزشکاران ۸۲
- سمیرا رنجبر بهروز
بررسی مفردات دارویی در کتاب قانون ابن سینا ۸۴
- میثم مسعودی
چالش‌های نظری در احیاء و کاربست طب سینوی در عصر جدید ۸۶
- مصباح خندان
نوشیدن آب هنگام فعالیت ورزشی از دیدگاه ابن سینا ۸۸
- سهیل قلی بیگی
بررسی انتساب رساله «فی ذکر عدد الأمعاء والمنفعة فی کثرتها» به ابن سینا .. ۹۰
- حامد آرضایی، محمد حسین اسدی
نحوه تاثیر پذیری ابن سینا از جالینوس و بقراط در کتاب قانون ۹۲
- کامران محلوجی
مروری بر بیماری «رمد» و درمان آن از منظر ابن سینا ۹۳
- مهناز السادات مرتضوی، آرمان زرگران
ابن سینا؛ رویکرد و تاثیر وی بر دانش روان‌شناسی ۹۵
- حامد آهن‌سازان
جغرافیای زیستی ابن سینا ۹۷
- سیدعلیرضا گلشن
پژوهشی بر بالینی‌ورزی‌های پزشکی ابن سینا در قانون ۹۹
- مهشید ایرانی
پژوهشی بر قلمرو معرفت طبی رساله الطیر ابن سینا و یوگاسوترای پتنجلی ۱۰۱
فرزانه اعظم لطفی
- نقش کدو حلوائی (CUCURBITA MOSCHATA) در درمان هایپرمنوره: یک
مطالعه مروری از دیدگاه ابن سینا ۱۰۳
- مهدی امیدی پور، عطیه باقی‌زاده، روشن عاشوری، سید عباس فروزان، صدیقه
طالبی

- تأملی انسان‌شناسانه در قصیده «ورقائیه» ابن سینا..... ۱۰۵
خلیل پروینی
- اسهال در دوران رویش دندان کودکان از دیدگاه ابوعلی سینا ۱۰۷
ریحانه علی‌پور، ارمغان‌سادات کیهان‌مهر
- نقش «روح بخاری» در تحقق برخی بیماری‌های مغز و روان در نگرش ابن سینا..... ۱۰۹
حمید محسنی
- حلقه مفقوده در حوزه سلامت از دیدگاه ابن سینا ۱۱۱
فاطمه فدائی
- مروری بر کاربردهای موضعی نقره در پزشکی از دیدگاه ابن سینا ۱۱۳
حدیث یونس‌زاده، مریم ایرانزاد اصل
- معرفی مفرده‌های موثر بر تسهیل زایمان از دیدگاه حکیم ابن سینا ۱۱۵
رقیه حسینی، فاطمه عمادی، مریم ایرانزاد اصل
- مؤلفه‌های تعریف امید از دیدگاه ابن سینا ۱۱۷
فاطمه معدلی، الهام عمارتکار، عباس عبادی، محمدرضا شعیری، حسن نامدار
- نقش کدو حلوائی (CUCURBITA MOSCHATA) در بهبود کم‌خونی: یک مطالعه مروری از دیدگاه ابن سینا ۱۱۹
مهدی امیدی پور، روشن عاشوری، عطیه باقی‌زاده، سید عباس فروزان، صدیقه طالبی
- اهمیت طب روحانی از دیدگاه ابن سینا ۱۲۱
الهام عمارتکار، مه‌ری جعفری، سید عباس هاشمی نژاد، حسن نامدار
- مروری بر کاربردهای گیاه بارهنگ در بیماری‌های گوارشی از دیدگاه ابن سینا.. ۱۲۳
صدیقه طالبی، مهدی امیدی پور، سید عباس فروزان، عطیه باقی‌زاده
- ماساژ سالمندان از دیدگاه ابن سینا ۱۲۵
سمانه موهبتی، زهرا آقابگلویی، کاظم قدیانی، فاطمه شکریان
- بررسی و مقایسه دانش پزشکی در اندیشه ابن سینا و جالینوس ۱۲۷
حجت عبادی‌منش، سیدعلیرضا گلشنی

- مروری بر نظرات ابن سینا در خصوص جایگاه درمانی فصد و مقایسه آن با طب سوزنی..... ۱۲۹.....
 امیر محمد جلادت
- انواع سردرد و درمان آن از دیدگاه ابن سینا ..... ۱۳۱.....
 مجید تلافی نوغانی، عمارتکار، حسن نامدار
- مروری بر رویکرد پیشگیرانه و درمانی حمام از دیدگاه حکیم ابن سینا ..... ۱۳۳.....
 معصومه جاویدی، صدیقه طالبی
- مفردات معدنی پیشنهاد شده توسط ابن سینا برای درمان بیماری‌های پوستی. ۱۳۵.
 عصمت فتاحی، مریم ایرانزاد اصل
- مروری بر غذاهای مناسب در پیشگیری و درمان افسردگی از دیدگاه حکیم ابن سینا..... ۱۳۷.....
 معصومه جاویدی، صدیقه طالبی
- مروری بر دیدگاه ابن سینا در دسته بندی و درمان بیماری‌های چشم..... ۱۳۹.....
 فاطمه شکریان زینی، محمد صدر، سمانه موهبتی، کاظم قدبانی، صدیقه طالبی
- رایحه‌ها و شادزیستی از دیدگاه ابن سینا..... ۱۴۱.....
 صادق شکری، فاطمه شکری
- تحلیل فلسفی - طبی از نقش «روح بخاری» در بروز برخی بیمارهای اعصاب و روان، با تأکید بر اندیشه ابن سینا ..... ۱۴۳.....
 حمید محسنی
- افزایش حافظه و پیش‌گیری از آلزایمر: دیدگاه ابن سینا ..... ۱۴۵.....
 علیرضا درخشان
- بررسی دیدگاه و رویکرد ابوعلی سینا در مورد بیماری‌های چشم در کتاب قانون. ۱۴۶.
 هاله قوشخانه‌ئی
- رویکرد ابوعلی سینا در بیماری سیستمیک فیبروزیس در کتاب قانون ..... ۱۴۸.....
 فاطمه ساجدی، علیرضا درخشان هاله قوشخانه‌ئی، قاسم امینی

- ۱۵۰..... اهمیت تفکیک موضوعات فلسفی و تجربی در طب از نگاه ابن سینا
محمد علی زارعیان، حامد هوشنگ مالمیری
- ۱۵۲..... نسبت ابن سینا با واژه‌شناسی و مفهوم‌شناسی دانش طب ایرانی
مریم یخچالی، محبوبه بزرگی، محسن ناصری
- ۱۵۴..... معرفی انواع فعالیت‌های ورزشی توصیه شده در کتاب قانون و دسته‌بندی آنها
سهیل قلی‌بیگی، مرضیه بیگم سیاهپوش
- ۱۵۶..... نازایی با علت ناشناخته از دیدگاه ابن سینا
حسن نامدار، روشن عاشوری، الهام عمارتکار
- ۱۵۸..... بیماری ذات‌الریه از دیدگاه بوعلی سینا در کتاب قانون و مقایسه با طب رایج
سیده زهره مصطفوی، زهرا بهاء‌الدین، زهرا آقابیگلوئی
- ۱۶۰..... پزشکی سفر از دیدگاه ابن سینا
مرضیه بیگم سیاهپوش
- ۱۶۲..... داروهای مفرد مورد استفاده در درمان زگیل تناسلی از دیدگاه ابن سینا
زهرا بهاء‌الدین، اکرم دیناری، زهرا آقابیگلوئی، فاطمه عمادی، فاطمه علیچانیها
خواص گوارشی انگور بر اساس کتاب قانون ابن سینا و شواهد آن از طب رایج
زهرا آقابیگلوئی، روشن عاشوری
- ۱۶۶..... رویکرد ابن سینا به سارکوپنی وابسته به سن
مرضیه بیگم سیاهپوش، سهیل قلی‌بیگی
- ۱۶۸..... مارچوبه (هلیون) گیاهی جهت کمک به باروری از دیدگاه ابن سینا
مینا اطهری‌زاده، فاطمه نوجوان
- ۱۷۰..... بررسی اتنوبوتانی گیاهان جنس AVICENNIA
مهدی توکلی زاده
- ۱۷۲..... مروری بر داروهای قلبی مطرح شده در رساله ادویه قلبیه ابن سینا
فاطمه ابراهیمی
- ۱۷۳..... رویکرد ابن سینا به غربالگری و ارزیابی پیش از انجام فعالیت ورزشی
سهیل قلی‌بیگی، مرضیه بیگم سیاهپوش

- زخم بلخیه از دیدگاه حکیم ابوعلی سینا..... ۱۷۵
- طیبه غزاله، فاطمه عمادی، مریم ایرانزاد، الهام عمارتکار، عباس هاشمی نژاد
بررسی تاریخی عوامل مؤثر بر جایگاه اجتماعی ابن سینا در قرون اولیه
اسلامی (۴۲۸-۳۷۰ق). ۱۷۷
- وحید عابدین پور، معصومه سمائی
- اثرات تمرین ورزشی بیش از حد بر سیستم قلبی عروقی از دیدگاه ابن سینا ۱۷۹
- مرضیه بیگم سیاهپوش، سهیل قلی بیگی
- نقش غذا داروها در درمان ناباروری از دیدگاه ابن سینا..... ۱۸۱
- حمیده خرم پژوه، الهه دلشاد
- ادرار به عنوان شاخص بیولوژیکی تشخیص بیماری‌ها: نگاهی به نظریات
ابن سینا در طب ایرانی و مقایسه با طب مدرن..... ۱۸۳
- محدثه کمالی، هاله تاج‌الدینی
- خوراکی‌های ضد سم در کتاب قانون ابن سینا..... ۱۸۵
- فاطمه علیچانیها، فاطمه عمادی، زهرا بهاء‌الدین
- اصول کلی درمان بیماری‌ها از دیدگاه ابن سینا ۱۸۷
- مریم کریمخانی زند، بتول خیاطزاده
- فعالیت بدنی و موسیقی، دو رکن مهم در سلامت نونهالان (۰ تا ۶ سال) از
دیدگاه ابن سینا..... ۱۸۹
- سهیل قلی‌بیگی، مرضیه بیگم سیاهپوش
- ارتباط فصول و بروز بیماری‌ها از دیدگاه ابوعلی سینا..... ۱۹۱
- الهه روحانیان، محمد حسن نجفی
- سنگ مثانه و نحوه‌ی رویکرد به آن در کتاب قانون ابن سینا..... ۱۹۳
- محدثه استوار
- شرایط شناسایی قوای مزاج داروها از راه تجربه در طب سینوی ۱۹۵
- علی برزگر بفرویی، محمد علی زارعیان
- بررسی تاریخی جایگاه علم تکلیس در آثار طبیب ابن سینا ۱۹۸
- مرضیه ریاحی‌نژاد، بابک عباس بیگی

- دیدگاه ابوعلی سینا بر مفهوم تخلخل در طب ایرانی ۱۹۹
- بتول خیاطزاده، مینا اطهری زاده، فاطمه جهانی، فاطمه نوجوان
- حفظالصحه مسافر از منظر ابن سینا ۲۰۱
- جواد علیپور سیلاب
- ضرورت موت از دیدگاه ابن سینا ۲۰۲
- مینا اطهری زاده، بتول خیاطزاده، فاطمه نوجوان
- تطبیق سرویسیت در طب ایرانی از منظر بوعلی سینا ۲۰۴
- راضیه نبی‌مبیدی، علی خویه، مژگان تن‌ساز، فاطمه علی‌اصل، اعظم معیاری، خدیجه ساکت، نسرین بعیری، نعیمه نبی‌مبیدی
- بیان مختصر اعراض نفسانی در طب ایرانی ۲۰۶
- علی محمد مداحیان، سمیه سلیمانی
- ضرورت‌ها و ممنوعیت‌های فصد از دیدگاه ابن سینا در کتاب قانون فی الطب ۲۰۸
- شهرام همایونکشی، مجید تلافی نوغانی
- فلسفه پزشکی ابن سینا (طب الهی سینوی) ۲۱۰
- مصطفی مؤمنی
- نقش نوآوری‌های ابوعلی سینا در تحول دانش پزشکی ۲۱۲
- سهیل نصری رودسری
- تدابیر کلی حفظ سلامت سالمندان از دیدگاه ابن سینا ۲۱۴
- جمال رضایی اوریمی، زهرا آقابیلگویی
- تدابیر سفر در فصل تابستان از دیدگاه ابن سینا ۲۱۶
- مینا اطهری زاده، بتول خیاط زاده
- مسیر آزمون صحیح داروها در طب سینوی ۲۱۸
- علی برزگر بفرویی، محمدعلی زارعیان، محمد حسن نجفی
- مطالعه تطبیقی توصیفات ابن سینا در باب گیاهان دارویی در تصاویر نسخ مصور
طبی ۲۲۰
- علیرضا طاهری، مژده شرفخواه

- بیماری فالج از دیدگاه ابن سینا در کتاب قانون ۲۲۱
فاطمه بلوچان، نرگس تاجیک
- تدابیر کنترل تهوع و استفراغ در سفرهای دریایی از دیدگاه ابن سینا..... ۲۲۲
کاظم قدیانی، زهرا آقابیگلوئی، سمانه موهبتی، فاطمه شکریان
- مفهوم شناسی واژه سینا در تاریخ پزشکی ایران باستان..... ۲۲۴
حجت عبادی منش، شکرالله خاگرد
- تبیین عادت از دیدگاه ابن سینا و اهمیت آن در آموزه‌های سبک زندگی ... ۲۲۶
زهرا آقابیگلوئی، زهرا طالب‌نژاد، محسن ناصری، کاظم قدیانی، سید عبدالعلی
موسوی‌زاده
- بهداشت فردی از دیدگاه ابن سینا: مروری بر رساله حفظ الصحه ابن سینا.. ۲۲۸
مرضیه بیگم سیاهپوش
- راهکار تسکین وجع (درد) از دیدگاه ابوعلی سینا..... ۲۳۰
بتول خیاط‌زاده، مینا اطهری‌زاده، مریم کریم‌خانی زند
- تشخیص افتراقی علایم و نشانه‌های سوءمزاج کبد در کتاب قانون و شرح قرشی. ۲۳۲
پریسا جعفری، فاطمه حکیم
- بهداشت آب در تمدن اسلامی با تاکید بر دیدگاه‌های ابن سینا..... ۲۳۴
محمد رضائی
- ماهیت رنگ بر سلامت و بیماری از دیدگاه ابن سینا..... ۲۳۶
فاطمه فدائی
- ویژگی‌های هوای خوب از دیدگاه ابن سینا..... ۲۳۸
الهام علوی‌راد، محمدحسن نجفی
- بررسی ابعاد عصب‌شناختی، روان‌شناختی و معرفت‌شناختی قوه وهم از منظر
ابن سینا..... ۲۴۰
حامد آرزایی، میلاد کثیرلو
- مکانیسم‌های علمی سردردهای مرتبط با قاعدگی، یائسگی و اختلالات رحمی
از دیدگاه ابن سینا..... ۲۴۲
مرضیه ریاحی‌نژاد

- ۲۴۳..... مبنای ورزش از دیدگاه حکیم ابن سینا
 فهیمه مهاجرانی
- پژوهشی بر مطالعات تصفیه خون در «سوشروتا سمهیتا» نسخه پزشکی هند
 ۲۴۵..... باستان و قانون در طب «ابن سینا»
 ماهان سنگوان
- درمان‌های دارویی اگزما از منظر قانون فی الطب ابن سینا ۲۴۷
 زینب مرزبان، روشک ثاقبی، مائده رزقی
- آب مروارید و درمان آن از دیدگاه رازی و ابن سینا (در کتاب الحاوی و قانون) ... ۲۴۹
 طاهره عظیم‌زاده طهرانی، عالیه جهانیان، محبوبه قنبرپور، الهه رضانژاد یزدی
- حواس باطنی ابن سینا در مغز جالینوسی ۲۵۱
 شهرزاد ایران‌نژاد
- بررسی ساختار و عملکرد گوش از دیدگاه ابن سینا و مقایسه آن با آناتومی و
 فیزیولوژی نوین ۲۵۳
 فاطمه شریفیان مطلق، شهره نجفی‌پور، طیبه وردی‌علایی، فاطمه تجلی‌فر،
 امین شریفیان، زهرا تجلی‌فر، آرش شریفیان
- «گاز» یکی از عوامل ایجاد التهاب مثنه از دیدگاه بوعلی سینا ۲۵۵
 مهرانه شجاعی، نیکی مزاری
- بررسی جایگاه داروی ترکیبی تریاق فاروق از دیدگاه شیخ‌الرئیس ابن سینا ۲۵۷
 فرشید راغب طهماسبی
- مروری گذرا بر دیدگاه ابن سینا در شناخت، پیشگیری و درمان چاقی ۲۵۹
 سمیه مرغوب خواجه
- درباره دلک و غمز و اعمال یدای در کتاب قانون و توجه به یک اشتباه ۲۶۰
 محسن باغبانی، مهدیه اسدی
- بررسی و تبیین شخصیت و آثار ابن سینا از دیدگاه شاگرد ناشناخته او، ابومحمد
 عبدالله ازدی ۲۶۲
 مصطفی معلمی، مرتضی دارابی‌نیا، حسین جلاهی

- اثربخشی گیاه دارویی شاهتره در درمان اگزما از دیدگاه بوعلی سینا ۲۶۴
 زینب مرزبان، مائده رزقی
- روغن مالی در بیماریهای کودکان در کتاب قانون ابن سینا ۲۶۶
 رقیه جوان، سید مجید غضنفری، سید جمال میرموسوی، پربیناز فروزان
 فلسفه پزشکی: ارتباط، وابستگی و تاثیرات متقابل طب و فلسفه بر یکدیگر از
 منظر ابن سینا ۲۶۸
 محمد هاشمی مهر
- مراقبت بند ناف هنگام تولد از دیدگاه ابن سینا ۲۷۰
 مهرانه شجاعی، نیکی مزاری
- بی خوابی و اختلالات مربوط به آن از منظر کتاب قانون ۲۷۲
 مریم شایسته
- درمان‌های گیاهی اگزما با رویکردی به کتاب دوم قانون ابن سینا ۲۷۳
 حانیه اسمعیلی، شیرین فهیمی، مریم جهان‌دیده، شادی سرهرودی، سولماز
 غفاری
- بررسی دیدگاه ابن سینا و جالینوس در باب دستگاه گردش خون ۲۷۵
 فرزانه عامری
- بررسی عملکرد طعم تلخ در درمان بیماری‌های قلبی از دیدگاه ابن سینا ... ۲۷۷
 مریم محمدی عراقی
- مروری بر اثرات درمانی گیاه خرفه در التهاب معده از دیدگاه قانون فی الطب و
 طب رایج ۲۷۹
 زینب مرزبان، مائده رزقی
- معیارها و شاخص‌های اصول اخلاق پزشکی در آثار منتخب ابن سینا ۲۸۱
 محمد هاشمی مهر، کوثر صفر پور
- بررسی جایگاه ورزش در دوران سالمندی از دیدگاه ابن سینا ۲۸۳
 جمال رضایی اوریمی
- طبابت مبتنی بر شواهد و طب سنتی ایران: چالش‌ها و فرصت‌ها ۲۸۵
 مریم جهانگیر

- دانش داروسازی ابوعلی سینا ۲۸۷
 نادره آگاهی
- چپستی علم النفس از نظر ابن سینا و کاربرد آن در طب ۲۸۹
 علی علیزاده
- گسترش روش‌های درمانی مبتنی بر آثار ابن سینا در دوره سونگ در چین. ۲۹۱
 ریحانه آهن‌سازان
- اسباب و درمان بوی بد دهان از منظر ابوعلی سینا: یک مطالعه‌ی مروری ۲۹۳
 زهرا گلی، مصطفی معلمی
- بررسی و مقایسه فرایند خواب از دیدگاه ابن سینا و علم نوین ۲۹۵
 مریم شریفیان مطلق، فاطمه شریفیان مطلق، مهدیه مالدار، زهرا شریفیان اصل،
 فرح امیرطاهری، مهدیس خوانساری، محدثه مهدی‌فر
- واکای مبنای فتق‌شناسی در «القانون فی الطب» ابن سینا: تلاشی برای
 بازشناسی دانش آناتومی و درمان فتق در طب سنتی ایرانی ۲۹۷
 جمال رضایی اوریمی
- دارورسانی پوستی در کنترل سردرد از منظر قانون فی الطب بوعلی سینا .. ۲۹۹
 محمد حسن اوتارخانی، مائده رزقی
- حفظ سلامتی مقدم بر درمان از نگاه طب سنتی و حکیم ابن سینا ۳۰۱
 نادره کرملو
- معنای زندگی و عاقبت‌اندیشی در اشعار ابن سینا ۳۰۳
 فاطمه شریفیان مطلق، فروغ فرخی، مهدیه مالدار، مریم شریفیان مطلق، رها
 حیدری، سپیده شهبازی

معرفی همایش

همایش ملی ابن‌سینا و دانش پزشکی بستر مناسبی برای معرفی و ارائه دستاوردهای علمی و تخصصی در حوزه طب سینوی و آثار پزشکی شیخ‌الرئیس ابوعلی سینا می‌باشد که مباحثات و گفت‌وگوهای جامع‌علمی و تبادل‌نظر اساتید و متخصصان در این همایش علاوه بر احیای بیش از پیش هویت ملی و طبی و ادای تکلیف نسبت به سلطان‌الحکما ابن‌سینا، موجبات روشنگری دانشجویان و پژوهشگران علاقمند به حوزه طب و داروسازی ایرانی و تاریخ پزشکی را فراهم می‌آورد. این همایش در روز پنجشنبه به تاریخ ۱۰ آبان ماه ۱۴۰۳ به مدت ۸ ساعت (از ۸ صبح تا ۱۶) با حضور گرم و پرشور علاقمندان به مکتب پزشکی ایران برگزار و همزمان با برگزاری همایش، شرکت‌کنندگان از بخش پوسترهای دیجیتال، جشنواره هنری با عنوان طراحی شخصیت شیخ‌الرئیس پورسینا، جشنواره دانش‌آموزی که نمادی از توسعه فرهنگ سلامت محور طب ایرانی در بین دانش‌آموزان می‌باشد، کارگاه آموزش عملی ورزش از دیدگاه ابن‌سینا با عنوان «زنگ ورزش» با اجرای خانم دکتر مرضیه بیگم سیاهپوش پزشک و متخصص طب ایرانی و تیم همراه ایشان و چندین نمایشگاه کتاب بهره‌مند می‌شوند. سه بخش جذاب دیگر بعنوان میان‌برنامه در همایش اجرا می‌شود: بخش نخست: اجرای برنامه موسیقای سینوی با حضور استاد گرانقدر جناب آقای دکتر محسن جلیلی، بخش دوم: تجلیل و تقدیر از برخی اساتید پیشکسوت که سالیان طولانی در حوزه تألیف، ترجمه و تصحیح برخی آثار گرانسنگ ابن‌سینا تلاش نموده‌اند: ۱- استاد فرهیخته جناب آقای دکتر سید احمد امامی (استاد تمام دانشکده داروسازی دانشگاه علوم پزشکی مشهد)، ۲- استاد فرهیخته جناب آقای دکتر احسان مقدس (متخصص دامپزشکی از دانشگاه تهران و مصحح و مترجم نزدیک به یکصد جلد کتاب در حوزه متون کهن طبی)، ۳- استاد فرهیخته جناب آقای علیرضا مسعودی (مصحح و شارح گرانقدر کتاب قانون و مدرس دانشکده‌های طب سنتی) و

بخش سوم: تجلیل از دانش‌آموزان برگزارکننده جشنواره دانش‌آموزی در حاشیه همایش که با مساعدت مربیان خود در حوزه شخصیت و آراء ابن‌سینا برخی فعالیت‌های علمی و فرهنگی ارائه می‌نمایند و در بخش اختتامیه تجلیل از برگزیدگان جشنواره هنری ابن‌سینا بعمل می‌آید. همایش بصورت حضوری و مجازی برگزار می‌شود.

قابل ذکر است تعداد خلاصه مقالات ارسالی به همایش ۱۶۰ مورد بوده که حدود ۲۱ چکیده به دلیل عدم موضوعیت با اهداف همایش مورد پذیرش قرار نگرفت و ۱۳۹ چکیده در کتابچه همایش چاپ شد. در حوزه جشنواره هنری نیز تعداد قابل توجهی طراحی و تصویرگری از شخصیت ابن‌سینا به دفتر جشنواره ارسال و برگزیدگان پس از داوری مورد تقدیر قرار می‌گیرند. در بخش دانش‌آموزی نیز در حاشیه همایش، بسیاری از دانش‌آموزان که اقدام به فعالیت‌های علمی و فرهنگی از جمله سرایش شعر و سرود از اشعار منتسب به ابن‌سینا، انیمیشن، کاریکاتور و کلیپ با موضوعیت ابن‌سینا، نگارش چکیده مقالات و روزنامه دیواری نموده‌اند بدلیل تلاش و کوشش و همکاری علمی به جهت حضور ارزشمند آنها در محیط دانشگاهی مورد تشویق و تجلیل قرار می‌گیرند.

تمامی علاقمندان به حوزه طب و تاریخ پزشکی که تمایل به نگارش مقاله کامل با محوریت ابن‌سینا را دارند در صورت تمایل می‌توانند مقاله کامل خود را بر اساس شیوه‌نامه نگارش مقالات مجله علمی پژوهشی تاریخ پزشکی مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی تدوین و به آدرس مجله پس از برگزاری همایش ارسال نمایند تا بعد از پذیرش در داوری و انجام اصلاحات به‌صورت الکترونیکی در مجله نمایه شود. نویسندگان می‌توانند مقالات خود را از طریق آدرس اختصاصی مجله <http://journals.sbmu.ac.ir/mh> ارسال نمایند.

• بانک‌ها و نمایه‌های مجله تاریخ پزشکی: گوگل اسکالر، پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID)، پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (ISC)،

پیام رئیس محترم دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی

جناب آقای دکتر علیرضا زالی

به مناسبت افتتاحیه همایش ملی «ابن سینا و دانش پزشکی»

سهم آورد ابن سینا در دانش پزشکی

سده‌های چهارم و پنجم هجری یکی از درخشان‌ترین دوره‌های علمی در تمدن ایران و اسلام بشمار می‌آیند که باید آن را دوران باروری و شکوفایی علوم و فنون دانست. یکی از بزرگمردان و نوابغ جهان، شیخ‌الرئیس ابوعلی سینا متعلق به همین دوران است. مهمترین اثر پزشکی ابن سینا کتاب «القانون فی الطب» یک درسنامه منسجم طبی است که با رویکرد کاملا آکادمیک تألیف یافته و مجال مطالعه و تحقیق را در حوزه طب ایرانی برای پزشکان و داروسازان مهیا نموده و علاوه بر توسعه جهان‌بینی آنها در حوزه پزشکی و داروسازی، زمینه خدمت‌رسانی بیشتر را نیز برای آنها در این راستا فراهم می‌آورد. نکته مهم، رویکرد مثبت جهان‌بویژه غرب نسبت به کتاب قانون است. این توجه و اهتمام در سده‌های میانی بطور چشمگیری افزایش یافته، بطوری که تا اواسط سده هفده میلادی در مونپلیه فرانسه، لوون بلژیک و بولونیای ایتالیا کتاب قانون تدریس می‌شده و چند سالی از اختراع صنعت چاپ نگذشته بود که حدود پانزده بار این کتاب در اروپا تجدید چاپ شده است. کتاب قانون به زبانهای عبری، لاتینی، ایتالیایی، انگلیسی، روسی و فارسی نیز ترجمه و دهها شرح، حاشیه و تلخیص از این کتاب در طول سده‌های گذشته تألیف و چاپ شده که نشانگر ارزش و اهمیت این اثر گرانسنگ است.

شیخ‌الرئیس ابن سینا در ده سالگی به فراگیری مقدمات طب و یادگیری علوم مرتبط با آن اقدام و اعلام می‌دارد که پزشکی را علمی آسان یافته و در شانزده سالگی بر علم معالجات و درمان‌شناسی تسلط کامل پیدا می‌کند و در اثر کثرت مراودت با بیماران و انجام تجربیات بالینی فراوان، درهای معالجه و

طبابت بالینی بطور وصف‌ناپذیری به روی گشوده می‌شود. از دیدگاه ابن‌سینا طب ایرانی سلامت محور است، از این‌رو وی تعالیم خود را در کتاب قانون ابتدا بر تعلیم مباحث پیشگیری از بیماریها و نه مباحث درمان متمرکز می‌سازد و اعلام می‌دارد که حکیمان و طبیبان باید پیش از درگیر شدن آحاد جامعه به بیماری‌های جسمی و روحی، موجبات حفظ سلامت و تندرستی جسم و روان مردم و شادمانگی آنها را فراهم آورند. به اعتقاد او با آموزش سبک زندگی صحیح به مردم از جمله: رعایت تغذیه سالم، خواب مطلوب، فعالیت بدنی مناسب و کنترل حالات روحی و روانی می‌توان از تعداد بیماران و هزینه‌های درمان کاست. ابن‌سینا در حیطه درمان معتقد به درمان اتیولوژیک و نه سمپتوماتیک است و علت‌العلل بروز بیماریها را عوامل محیطی مانند آب و هوا و سموم برونزاد و نیز عوامل درونی مانند عدم کنترل حالات روحی روانی اعلام می‌دارد. وی روش‌های دارویی و همچنین اعمال یداوی همچون جراحی و فیزیوتراپی را در مرحله فرودست و پس از تغییر و مدیریت سبک زندگی می‌داند. در اندیشه ابن‌سینا پزشکی دو بعدی و نه تک بعدی است. از دیدگاه وی آموزش طب معنوی یا طب روحانی و روش‌های آن در مسیر تعالیم پزشکی موجب موفقیت بیشتر پزشک در پیشگیری و درمان می‌شود و از موارد مورد تأکید او در این حیطه، داشتن فکر صحیح، توجه به نظام آفرینش، مدیریت کلام و صبر پیشگی در تعاملات خانوادگی و اجتماعی است.

«همایش ملی ابن‌سینا و دانش پزشکی» بستری مناسب برای هم‌اندیشی و گفت‌وگو علمی بر پایه پزشکی سینوی و تاریخ با شکوه آن را فراهم آورده است. امید می‌رود شخصیت پردازان ابن‌سینا از بعد پزشکی و بررسی آثار طبی و دیدگاه‌های نوآورانه او در عرصه پزشکی که در بین دانشگاهیان و محافل پزشکی چندان مورد توجه قرار نگرفته، زمینه‌ساز آشنائی بیشتر با جهان‌بینی پزشکی وی باشد و بتواند برای پزشکان علاقمند به هویت و دیرینگی طب ایرانی و دیدگاه‌های حکیمان بزرگی همچون ابن‌سینا راهگشا باشد.

دکتر علیرضا زالی

رئیس دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی

پیام معاون محترم توسعه مدیریت و منابع
دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی و رئیس همایش

جناب آقای دکتر محمود خدادوست

ناتانیل، استاد دانشگاه جورج میسن، در مقاله‌ای با عنوان «چرا تاریخ می‌خوانیم» می‌نویسد: ما به دلایل مهمی محتاج خواندن و بازخواندن تاریخیم. او بر این باور است که «تاریخ هویت می‌بخشد» و همچنین «به قوه ادراک اخلاقی کمک می‌کند». مطالعه تاریخ علاوه بر اینکه به ما کمک می‌کند تا مردم و جامعه را بشناسیم، در زندگی شخصی ما نیز تاثیر و اهمیت دارد. یکی از مهم‌ترین فزازه‌های تاریخ هر کشور، زندگی‌نامه بزرگان علمی، فرهنگی و هنری و افراد موثر در شکل‌گیری هویت اجتماعی و تاریخ تمدنی آن کشور است.

باز خوانی تاریخ زندگی حکیم فرهیخته، استاد بی‌بدیل حکمت و طب، شیخ‌الرئیس پورسینا که به تعبیر زیبای حضرت امام خمینی (ره) «وَلَمْ يَكُن لَّهُ كُفُوًا أَحَدٌ» این مایه فخر سرزمین بزرگ ایران و اسلام که بدون شک یک نابغه ایرانی در جهان است و ومايه مباحات و افتخار تاریخ تمدنی ایران است، از این قاعده مستثنی نیست. مهم‌ترین اثر فلسفی ابن‌سینا کتاب «شفا» است که شامل بخش‌هایی چون طبیعیات، الهیات، منطق، علم‌النفوس، ریاضیات، موسیقی، نبات، حیوان و... است. مهم‌ترین، مفصل‌ترین و مشهورترین اثر طبی شیخ، کتاب «قانون فی الطب» است. جالب این است که بسیار هوشمندانه و حکیمانه برای کتاب پزشکی نام «قانون» را برمی‌گزیند و برای کتاب حکمت و فلسفه نام «شفا»، از طرفی علیرغم اذعان خودش که در ۱۶ سالگی پزشکی را دانش نادشوار می‌شمارد و بدین‌سان می‌گوید که وی در اندک زمانی در آن چیره دست شده، چنان که پزشکان برجسته نزد او آموختن پزشکی را آغاز کردند، ولی ابتدا کتاب «شفا» را به رشته تحریر در می‌آورد و در اواخر عمر خود کتاب «قانون» را، و شاید این حکایت از جامع‌نگری این استاد فرزانه بوده و به تعبیر این حقیر اگرچه طبابت «قانون» دارد ولی «شفای» اصلی با خداست...

شخصیت استثنایی ابن‌سینا و جامعیت علمی او که قرن‌هاست در عرصه‌های مختلف دانش، پژوهشگران را ضمن بهره‌مند ساختن از گنجینه علوم و معارف خود به شگفتی وا داشته و همچنان خیل عظیمی از دانش‌پژوهان مشتاقانه در جستجوی یافته‌های بیشتر از این ذخیره عظیم حکمت او هستند در اوج تواضع و فروتنی می‌گوید:

دل گرچه در این بادیه بسیار شتافت یک موی ندانست، ولی موی شکافت
اندر دل من هزار خورشید بتافت آخر به کمال ذره‌ای راه نیافت

«همایش ملی ابن‌سینا و دانش پزشکی» که به همت دانشکده طب سنتی ایرانی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی و با تلاش و پیگیری رئیس و اعضای محترم هیئت علمی این دانشکده خصوصاً استاد فرهیخته سرکار خانم دکتر فرزانه غفاری از چندین ماه قبل کار برنامه‌ریزی، تولید محتوا، هماهنگی با اساتید پیشکسوت و صاحب‌نظر در این حوزه، جمع‌آوری و داوری مقالات واصله و... را آغاز و حاصل این زحمات در یک روز برگزار و ارائه می‌شود، فرصت مغتنم و مناسبی است برای شناخت هرچه بهتر و بیشتر این نابغه جهانی و تأثیرپذیری خواص و عوام جامعه بشری از زندگی پر رمز و راز این دانشمند در شکل‌گیری هویت شخصی، اجتماعی و تمدنی.

خدایا چنان کن سرانجام کار توخشنود باشی و ما رستگار

دکتر محمود خدادوست

رئیس همایش

پیام رئیس محترم دانشکده طب سنتی دانشگاه علوم پزشکی

شهید بهشتی و دبیر همایش

سرکار خانم دکتر مژگان تن‌ساز

ابوعلی حسین بن عبدالله، بزرگ‌ترین فیلسوف مشایی و پزشک نامدار ایران در جهان اسلام است. وی ژرف‌ترین و ماندگارترین تاثیر را در تفکر فلسفی اسلامی و حتی فلسفه اروپایی در سده‌های میانه داشته است. به غیر از طب و فلسفه آثار ارزشمند ابن سینا در موسیقی و زبان‌شناسی هم قابل بررسی و تأمل است. امام خمینی (ره) از این نابغه دهر با تعبیر «لم یکن له کفوا احد» یاد نموده و انصافاً حق شیخ‌الرئیس را ادا کرده‌اند. شناخت این اعجوبه دهر و نادره روزگار نیاز به فرصتی به درازای یک عمر دارد و شناساندن این نابغه کتاب قطور می‌خواهد، ولی افسوس که این دانشمند بلندمرتبه در دیار خود غریب بوده و آنگونه که شایسته مقام شامخ اوست مورد تجلیل قرار نگرفته و اندیشه‌های وی بویژه در حوزه طب کاوش نشده است. برگزاری همایش ملی «ابن‌سینا و دانش پزشکی» بعد از گذشت حدود هفتاد سال برای اولین بار بعد از انقلاب اسلامی به همت استاد گرانمایه سرکار خانم دکتر فرزانه غفاری از سال گذشته در دستور کار دانشکده طب سنتی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی قرار گرفت و با زحمات شبانه‌روزی این استاد دلسوز و همکارانشان و با حمایت ریاست محترم و معاونت محترم پشتیبانی دانشگاه و مدیر کل محترم دفتر طب ایرانی و مکمل وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی به بار نشست. امید آنکه قدمی هر چند ناچیز در شناسایی تفکر پزشکی ابن دانشمند فرزانه و اندیشه‌های نوآورانه‌اش صورت گرفته باشد.

خدایا چنان کن سرانجام کار تو خشنود باشی و ما رستگار

دکتر مژگان تن‌ساز

دبیر همایش

پیام دبیر علمی همایش

استاد محترم سرکار خانم دکتر فرزانه غفاری

تاریخ پزشکی ایران یکی از شاخه‌های مهم علمی در تمدن‌سازی جهانی قبل و بعد از اسلام بشمار می‌آید. نگاه اندیشمندانه به این عظمت تاریخی در حوزه طب نشان از آن دارد که مکتب پزشکی ایران در دوران شکوفائی تمدن اسلام و ایران با همت و تلاش حکیمان و دانشمندان و نوابغ پزشکی ایران، خدمات ارزنده‌ای در زمینه پیشگیری و درمان بیماری‌ها، توسعه آموزش، تأسیس بیمارستانها و مراکز علمی داشته است. مکتب پزشکی ایران، سابقه چند هزار ساله دارد و علت ماندگاری طولانی مدت آن در عرصه پزشکی جهانی، اصالت عقلانی و ایده‌های برجسته و تجربیات مهم پایه و بالینی آن بوده است. طب سنتی ایران یک مکتب طبی کامل و پویا است که جهان را آفریده خالق علیم و حکیم دانسته و طبیب را با نائل آمدن به علم و حکمت یعنی احاطه بر علوم مختلف و درک صحیح از جهان هستی، حکیم می‌داند. تفکر این مکتب بر پایه اصول زیر استوار است:

- الف. طبیب حکیم باید دوبعدی باشد و به مجموع دانش‌های عقلانی و برهانی احاطه داشته و به انسان هم از بعد مادی و هم از بعد معنوی توجه نماید.
- ب. پزشک باید به اخلاق پزشکی متکی بر وحی پایبند بوده و آن را در پیشگیری و درمان بیماری‌ها مؤثر بداند.
- ج. طب ایرانی سلامت محور است و این اصل، بخش عمده طب سنتی ایران را دربر می‌گیرد، اینکه مردم بیمار نشوند و درمان در گام بعدی قرار بگیرد.
- د. طب روحانی و سلامت معنوی در تفکر طب ایرانی از امور مهم دیگر است که با تقویت قوه مدبّره در پیشگیری و درمان بیماری‌ها نقش اساسی پیدا می‌کند.
- ه. روش‌های درمانی منطقی بر اساس مدیریت روش صحیح زندگی به‌خصوص تغذیه و ورزش که در اولویت نخست قرار گرفته و دارو درمانی و اعمال یدایو شامل گام‌های بعدی می‌باشد.

ابن سینا دانشمند بزرگ قرن ۴-۵ هجری از ستارگان درخشان این مکتب است که اروپا و جهان اسلام را عمیقاً تحت تأثیر قرار داد. نوآوری‌های ابن‌سینا در زمینه درمان‌های بالینی و فارماکولوژی بالینی یکی از دلایل اصلی بود که او را به شهرت جهانی رساند. شاهکار پزشکی او «القانون فی الطب» تا اوایل قرن هجدهم یکی از متون علمی و استاندارد پزشکی در غرب و شرق بشمار آمده و در اکثر دانشگاه‌ها حتی تا قرن‌های اخیر، ارائه نظرات علمی روز و نمونه‌های بالینی و تجربیات بیمارستانی ابن‌سینا در قانون مورد بررسی و واکاوی قرار گرفته است. امروز نیز توجه جدی به کتاب قانون و مطالعه دیدگاه‌ها و تجربیات شایسته ابن سینا در آن می‌تواند به رفع برخی مشکلات بالینی و دارویی کمک نماید.

پروفسور میشینین (mishinin) ریاست تیم پزشکان شوروی سابق در قسمتی از سخنان خود در آستانه جشن هزاره ابن سینا که در سال ۱۳۳۱ در تهران برگزار شد با اطمینان کامل از تجارب حکمای طب سنتی ایران چنین گفته است: «مکتب پزشکی ابن‌سینا با روش و داروهای مخصوص، بسیاری از امراض صعب‌العلاج مزاجی از قبیل سنگ کلیه، آلومینوری، ورم پروستات، فشار خون، مرض قند و غیره را به سهولت معالجه می‌کرد که طب امروزی از آن‌ها به کلی بی‌خبر است». ابن‌سینا در تجربیات بالینی بسیار فراتر از زمان خود بود و از این حقیقت، بسیاری از دانشمندان و محققین معاصر و متأخر آگاه بودند. در یکی از کتاب‌های مهم تاریخ پزشکی کهن به نام «عیون‌الأنباء فی طبقات الأطباء» اثر ابن ابی‌اصیبه که کمتر از دو قرن بعد از ابن‌سینا می‌زیست به تجربیات بالینی ابن سینا اشاره می‌کند و به نقل از ابن‌سینا بیان می‌کند که او در ۱۶ سالگی در پرتو آزمایش‌های بالینی و مرادوت دائمی با بیماران به افق‌های جدیدی از درمان دست می‌یابد. برخی از آزمایشات بالینی ابن‌سینا که در کتاب قانون به آنها اشاره شده عبارتند از:

۱. کاربردهای بالینی تریاک به عنوان ضد سرفه، ضداسهال، ضد درد و مخدر (بیهوش‌کننده)
۲. کاربرد بالینی کانتاریس (که بعدها کانتاریدین از آن استخراج شد) به عنوان کراتولیتیک

۳. استفاده از روش کِشش برای جا انداختن در رفتگی مهره‌های ستون فقرات
  ۴. استفاده از کانتریزاسیون برای ورود و خارج کردن مواد به مثانه
  ۵. خارج کردن جنین با هیدروسفالی که باعث دیستوشی می شود.
  ۶. تمایز آسیت و اتساع شکم ناشی از گاز
  ۷. تفاوت نبض زنان باردار و غیرباردار
- طب ایرانی با تکیه بر میراث عظیم طبی خود که شامل هزاران نسخه خطی می باشد، در بستر تاریخ و تمدن عظیم ایرانی می‌تواند در عصر حاضر نیز در زمینه نوآوری در حیطه سلامت، بازنگری در شیوه‌های درمانی و تأکید بر اخلاق و معنویت در پزشکی با قوّت تمام ورود پیدا کند و نام ایران را از مسیر دانش پزشکی، هم‌اندیشی و خدمت به بشریت، بلند آوازه نماید که آراء ابن‌سینا و آثار گرانسنگ او در این مسیر جلودار است.

همایش ملی «ابن سینا و دانش پزشکی» که مهمترین و نخستین گردهم آیی دانشگاهی در تاریخ پزشکی معاصر ایران با رویکرد پزشکی ابن‌سینا پس از جشن هزاره ابن سینا در سال ۱۳۳۱ بشمار می‌آید - که البته جشن هزاره درباره بررسی ابعاد مختلف شخصیت سینوی و نه فقط بعد پزشکی او بود - می‌تواند زمینه‌ساز این هدف والا در راه خدمت به جوامع بشری باشد. رویکرد اصلی این همایش، واکاوی شخصیت برجسته پزشکی ابن سینا، آثار پزشکی او، دیدگاه‌های نوآورانه او در عرصه پزشکی و تبیین تجربیات بالینی او می‌باشد. امید که در این همایش، اندکی از این شکاف عمیق بوجود آمده درباره شناخت ابعاد نظری و عملی پزشکی شیخ‌الرئیس ابن‌سینا که مشعل دار پر فروغ این حرکت بوده ترمیم و بازنگری در ابعاد فکری او در این حوزه که طی چند سده اخیر مورد بی‌توجهی قرار گرفته مورد اهتمام قرار گیرد.

دکتر فرزانه غفاری

دبیر علمی همایش

پیام مدیرکل محترم دفتر طب ایرانی و مکمل

سرکار خانم دکتر نفیسه حسینی یکتا

حضرت امیرالمؤمنین امام علی بن ابیطالب علیه السلام:

مَنْ تَطَبَّبَ فَلْيَتَّقِ اللَّهَ وَ لْيُنْصَحْ وَلْيَجْتَهِدْ؛

بحارالانوار - جلد ۲۶ - صفحه ۴۷

هر کس طبابت را پیشه خود ساخت باید با تقوا و خدا ترس باشد، و برای مردم خیرخواهی کند و (در تحصیل علم و معالجه بیمار) جدیت نماید.

تاریخ هزاران ساله و پر فراز و نشیب سرزمین پهناور ایران زمین، شاهد تلاش ملتی بوده که در طول اعصار و قرون برای شکل‌گیری فرهنگ و تمدن آن هرگز از پاننشسته‌اند و در مسیر تعالی آن نیا سوده‌اند. مردمی پر تلاش و مصمم که سخت‌کوشی را از طبیعت و عشق به دانایی را از دیانت خود به یادگار دارند. طب ایرانی محصول تمدنی است که چنین مردمی از دیرباز سنگ بنای آن را بر خاک این سرزمین گذارده‌اند و فرزندان دانشمند و حکیم آن معمار بنای رفیعی شده‌اند که سالیان متمادی مورد تحسین جهانیان قرار گرفته و تربیتگاه پزشکان و حکمای دیگر ملل شده است.

اندیشه‌ها و تجربیات ستارگان پرفروغ طب سنتی ایران مانند شیخ‌الرئیس ابن‌سینا، محمدبن زکریای رازی، علی بن عباس اهوازی، ابن ابی صادق نیشابوری، سید اسماعیل جرجانی و دیگر دانشمندان بزرگ ایران‌زمین، حدود هشت قرن مرجع دانشگاه‌های طب در غرب و شرق جهان بوده است. اما همواره بر تارک پزشکی جهان نام پرآوازه‌ی ابن‌سینا همچون ستاره‌ای درخشان، روشنگر راه پزشکی مبتنی بر علم و شواهد بالینی خواهد ماند. از این روست که معتقدیم، طب سنتی ایران، میراث گرانبقدر بجای مانده از تلاش حکیمان، تحقیقات عالمانه و تجارب ارزشمند هزاران دانشمند و حکیم دوران‌های گذشته به ویژه دوران ۱۴۰۰ ساله تمدن طلایی اسلامی ایرانی است

که نه تنها در دوران‌های گذشته بلکه برای دنیای امروز و فردا نیز در دریای پهناور خود، گوهرهای درخشان و ناسفته بسیاری نهفته دارد که لازم است در همایش‌های وزین و معتبر علمی همچون «همایش ملی ابن‌سینا و دانش پزشکی» کشف، پیراسته و معرفی شود.

شایسته است، در این همایش فاخر که به پاس خدمات ارزشمند پزشک دانشمند ایران و جهان، شیخ‌الرئیس، ابوعلی سینا با هدف شناسایی، معرفی و ارج نهادن به مقام و آثار ارزشمند این دانشمند نامی برگزار شده است از زحمات اساتید، مسئولین به ویژه استاد ارجمند سرکار خانم دکتر فرزانه غفاری دبیر علمی همایش، مسئولین و کارشناسان دانشکده طب سنتی دانشگاه علوم پزشکی شهیدبهشتی، دفتر طب ایرانی و مکمل وزارت بهداشت و انجمن علمی طب سنتی ایران تقدیر و تشکر نماییم که با تلاش خود زمینه‌ی لازم برای تقویت گفتمان، بحث و تبادل نظر پیرامون نقش برجسته ابن‌سینا در دانش پزشکی را فراهم نموده اند تا بستر مناسبی برای تعامل و تبادل نظر در مسیر دستیابی به نظام درمانی کل‌نگر و فرد محور ایجاد شود.

دکتر نفیسه حسینی‌یکتا

مدیرکل دفتر طب ایرانی و مکمل

پیام رئیس محترم انجمن علمی طب سنتی

سرکار خانم دکتر روشنگر مگبری نژاد

ابن سینا، این حکیم بزرگ ایرانی، با تسلط بر تمامی شاخه‌های علوم، از جمله پزشکی، فلسفه، ریاضیات و منطق، نقش بی‌نظیری در پایه‌گذاری دانش پزشکی در سطح جهانی ایفا کرده است. او با نگارش کتاب‌هایی همچون «قانون در طب»، از پیشگامانی بود که علم پزشکی را از قرون گذشته به دوران جدید منتقل کرد و تا امروز نیز کتاب او نزد محققان و پزشکان پرآوازه و بی‌بدیل بوده است.

اما با وجود تمامی دستاوردهای عظیم و جایگاه جهانی ابن سینا، متأسفانه در میهن عزیزمان ایران، او به شکلی شایسته مورد توجه قرار نگرفته است و مکتب علمی وی همچنان مهجور مانده است. این موضوع نه تنها جای تأسف دارد بلکه مسئولیتی بزرگ بر دوش تمامی ما می‌گذارد تا بیش از پیش به بازشناسی و معرفی ابعاد مختلف زندگی و آثار این حکیم فرزانه بپردازیم، همچنین ضرورت نیاز به بازنگری در تاریخ پزشکی و فرهنگ علمی کشورمان را دوچندان میکند تا بتوانیم به درستی از میراث گرانبهای میهن عزیزمان بهره‌برداری کنیم به این امید که نسل‌های آینده از درک صحیح و عمیق مکتب طب سنتی و دستاوردهای آن محروم نمانند.

مکتب طب سنتی، که ابن سینا یکی از برجسته‌ترین چهره‌های آن است، امروز بیش از هر زمان دیگری نیازمند توجه، توسعه و تحقیق می‌باشد. بازگشت به آموزه‌های طب سنتی در کنار طب رایج، به ویژه در دنیایی که با چالش‌های فراوان سلامت مواجه است، می‌تواند گامی مؤثر در حل بسیاری از مشکلات و ارائه راهکارهای نوین درمانی باشد.

امیدوارم که این رویداد علمی بتواند نقطه‌عطفی در توسعه منطقی و ترویج مکتب طب سنتی و شناخت دوباره جایگاه ابن سینا در عرصه علم و پزشکی باشد و با ایجاد بستری مناسب برای همکاری‌های علمی و پژوهشی بیشتر بتوانیم در ارتقای سلامت مردم میهن عزیزمان گام‌هایی پرتوان و بلند برداریم.

دکتر روشنگر مگبری نژاد

رئیس انجمن علمی طب سنتی ایران

پیام رئیس محترم مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی

دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی

جناب آقای دکتر محمود عباسی

بَر تارکِ تاریخِ طب

گردآمدن در سایه نام بلند ابن سینا، این وارسته حکیم فرزانه و دانشمند بی‌همتا، هنوز هم مایه فخر و بالندگی برای مجامع و نشست‌های علمی است. آن سوی مرزها، بر این سرزمین که طلیعه چنین خورشید عالم افروزی است رشک‌ها می‌برند؛ میراث گرانبهای او چنان فراخ است و ژرفنا که از پس امواج سهمگین اعصار همچنان غواصان علم و حکمت را در طلب گوهر دانش و ادب به غور و خوض در بحر وجودی خود می‌کشانند. همایش پیش‌رو یادواره‌ای دیگر برای بازتابش پرتو خرد و بینش مردی است که به حق «شیخ‌الرئیس» لقب یافت و ترکیبی بی‌نظیر از عقلانیت، تجربه، شهود، باورمندی و اخلاق را در پهنه دانش پزشکی متجلی ساخت.

آری او نه تنها طبیعی حاذق، که فیلسوفی ژرف‌نگر و حکیمی بلندنظر بود که در منش و آثارش، رأیتی شگرف از علم و اخلاق و انسانیت برافراشت. وی پزشکی را با نگرشی فراتر از عصر خود که در مرزهای محدود فن معالجه ابدان، محصور بود، می‌نگریست و با تکیه بر خرد، هنر و حکمت، جان و تن و روان بیماران را به کیمیای اثیری شفا گره می‌زد. کتاب جاودانه‌اش، «قانون در طب»، چون نگینی بر رکاب تاریخ پزشکی می‌درخشد؛ و گو این که برای نسل‌های متمادی از دانشوران شرق و غرب مرجعی بی‌تکرار بود، از منابع وثیقی به شمار آمد که بساط علم پزشکی مدرن بر تارو پود آن استوار گردید.

تاج تاریخ پزشکی، خواجه ابوعلی، گنجینه‌ای پیدا و پنهان در زوایای سیره و حیات؛ و آثار و تألیفات نفیس خویش به ودیعه نهاده تا تحت انوار مشعشع آن، گفتمان‌ها و فراگفتمان‌هایی با مضامین تطور مکاتب پزشکی و رویکرد حاکمان، اصول و مبانی تشخیص و درمان، داروسازی، تغذیه، سبک زیستن، اخلاق پزشکی، فلسفه پزشکی، طب روحانی و بدیعه‌های پزشکی و...، تنویر و تعبیر گردد.

در عصری که پیشرفت‌های علمی و فناورانه افق‌هایی نوین و خیره‌کننده در ساحت علوم پزشکی برابر دیدگان گشوده‌اند مرور آموزه‌های ابن‌سینا و سیره و حیات او، به بشر دانش‌زده امروز گوشزد می‌کند که علم منهای اخلاق و معرفت، چگونه زمینه اضمحلال و انحراف را فرا می‌آورد. نگاه جامع‌الاطراف او به سالمه انسانی، پیشگیری و تعادل جسم و روح، در جهان کنونی که با بحران‌های روانی و چالش‌های بهداشتی عدیده‌ای مواجه گردیده، گویی همچنان الهام‌بخش است.

در مکتب پور سینا، دانشور راستین کسی است که با فروتنی در برابر نادانسته‌ها ایستاده، پیوسته در جستجوی حقیقت باشد. تعمیق در آثار و اندیشه‌های ابن‌سینا، نقبی برای نیل به خزاین حکمت فرو می‌گشاید و پلی میان میراث درخشان گذشته و آینده‌ای روشن بنا می‌گذارد؛ آینده‌ای که در آن دانش و انسانیت دوشادوش هم در مسیر اعتلای بشر و کاهش رنج‌های او همراه می‌شوند.

اینک همایش ابن سینا و دانش پزشکی وعده گاهی محترم و فرصتی مغتنم برای تجلیل از میراث عظیم این حکیم والامرتبه و ستاره پرفروغ آسمان طب ایران و جهان و بازاندیشی و بازآفرینی انظار علمی در پیرایند نقطه عطف تاریخ پزشکی، فراهم آورده است. امید که این گردهمایی، برگه‌ای نو از معرفت به دانش و منزلت ابن‌سینا برای اندیشمندان و شیفتگان داخلی و خارجی او در کتاب مفاخر جهان بگنجانند و بارقه‌ای در مسیر توسعه کیفی و حکمت‌مدار علوم پزشکی و تلفیق آن با اخلاق و معنویت، بیفزود و چراغ راهی برای نسل‌های آتی در مسیر علم و فضیلت باشد.

دکتر محمود عباسی

دبیر اندیشکده حکمت و سلامت

دبیر شورای اخلاق پزشکی دانشگاه

و رئیس مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی

چکیده مقالات

رژیم غذایی بیماران سنگ کلیه از دیدگاه بوعلی سینا

رضا ایلخانی^۱

زمینه و هدف: بر اساس شواهد تاریخی، بیماری سنگ کلیه یکی از بیماری‌هایی است که از گذشته‌های دور مورد ابتلا انسان بوده است. این بیماری نه تنها در گذشته‌های دور، بیماری شناخته شده‌ای بوده است. بلکه اتیولوژی و علائم آن نیز شناخته شده بوده و به درمان‌های آن نیز اشاره شده است. هدف از این تحقیق استخراج توصیه‌هایی غذایی بوعلی سینا برای بیماران سنگ کلیه است.

روش: این تحقیق یک مطالعه کیفی است. منبع تحقیق آن کتاب مهم طبی القانون فی الطب بوعلی سینا دانشمند بزرگ ایران است. مطالب این کتب در ارتباط با تغذیه بیماران سنگ کلیه ابتدا از نظر محتوا، تجزیه و تحلیل (content analysis) و سپس دسته‌بندی (Formulation) شده است.

یافته‌ها: بوعلی سینا رژیم غذایی بیماران مبتلا به سنگ را بر اساس فیزیوپاتولوژی تولید سنگ شرح می‌دهد و در این دستورالعمل نگاه کل‌نگر دارد. او بر این اساس غذاها را به دو دسته دیر هضم (غلیظ) و زود هضم (لطیف) تقسیم می‌کند. و در یک توصیه کلی بیماران را از غذاهای دیر هضم منع و بر استفاده از غذاهای زود هضم سفارش می‌کند. او به مصادیق خوراکی‌های مضر که زمینه‌ساز ایجاد سنگ کلیه است می‌پردازد. او خوراکی‌های مضر برای سنگ کلیه در دسته‌های مختلف نام می‌برد. از جمله دسته‌بندی‌ها: گوشت‌ها، نان‌ها، میوه‌ها، شیرها و... ضمناً بوعلی سینا بخش قابل توجهی از مبحث سنگ کلیه را به غذاهای مفید برای این بیماران اختصاص داده است.

۱. استادیار گروه طب سنتی، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی.

بحث و نتیجه‌گیری: براساس نظر بوعلی سینا، برخی غذاها می‌توانند سبب ایجاد سنگ شده و یا روند بزرگ شدن سنگ کلیه را تسریع کنند. با توجه به مراتب علمی ابن سینا در عصر خود، و نیز با توجه به گستره این بیماری از قرون گذشته باید به نظر او توجه ویژه‌ای نمود. پیشنهاد می‌شود با طراحی مطالعات کارآزمایی بالینی، اثر بخشی رژیم غذایی بوعلی سینا مورد ارزیابی دقیق قرار گیرد.

واژگان کلیدی: سنگ کلیه، طب سنتی ایران، تغذیه، ابن سینا، رژیم غذایی

ابن‌سینا و جالینوس: مطالعه موردی کتاب قانون در طب

سجاد صادقی^۱

زمینه و هدف: جالینوس (۱۹۹-۱۲۹ قبل از میلاد) از دانشمندان برجسته یونانی است که دیدگاه‌هایش در آثار دانشمندان طب ایرانی از جمله ابن‌سینا اثرگذار بوده است.

روش: این مطالعه یک بررسی مروری و کتابخانه‌ای است که با هدف بررسی دیدگاه ابن‌سینا در مورد جالینوس در کتاب قانون در طب صورت گرفته است. **ملاحظات اخلاقی:** باتوجه به نوع مطالعه، ملاحظات اخلاقی از جمله استناد دقیق به متون و منابع صورت گرفته است.

یافته‌ها: جالینوس موثرترین دانشمندی است که ابن‌سینا به دیدگاه‌ها و آرای علمی وی استناد نموده است به طوریکه حدود ۳۰۰ بار در کتاب قانون در طب نام او برده شده است. همچنین، در قسمت‌های مختلف کتاب، دیدگاه‌های جالینوس تشریح شده و به آن استناد شده است. علی‌رغم این استنادات، ابن‌سینا برخی دیدگاه‌های جالینوس را با بیان استدلال‌ات دقیق رد کرده و دیدگاه‌های جدیدی را مطرح نموده است. همچنین، ابن‌سینا به دیدگاه پیشینیان در طب اکتفا نکرده و مطالب علمی جدیدی را بر دانش موجود افزوده است.

بحث و نتیجه‌گیری: جالینوس شخصیتی اثرگذار در کتاب قانون است که ابن‌سینا ضمن احترام به وی و استناد به دیدگاه‌های او، مطالبی در نقد دیدگاه‌هایش مطرح نموده است و در جهت منظوم ساختن طب و تکامل آن تلاش کرده است.

واژگان کلیدی: ابن‌سینا، جالینوس، قانون در طب، طب ایرانی

---

۱. گروه طب سنتی ایران، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران،

درمان شیرخوار از طریق مادر از دیدگاه ابن‌سینا

ریحانه علی‌پور^۱، ارمغان سادات کیهان‌مهر^{۲*}

زمینه و هدف: درمان نوزادان و شیرخواران یکی از چالش‌های جدی پزشکان در حیطه درمان و یک دغدغه مهم برای والدین در حیطه عمل به دستورات پزشک و همراه کردن شیرخوار برای پذیرش دارو است. در پزشکی نوین، درمان شیرخوار عمدتاً از طریق داروهای خوراکی یا تزریقی به کودک صورت می‌گیرد که این امر با مسائل مختلفی از جمله عوارض جانبی دارو همراه است. در طب سینوی برای درمان شیرخوار یک قاعده مهم وجود دارد و آن، درمان کودک از طریق مادر شیرده است.

روش: این مطالعه، حاصل یک پژوهش کتابخانه‌ای در طب سینوی از جمله کتاب قانون است که با کلید واژه‌های تدبیر، علاج، صبیان و... و نیز بررسی مقالات جدید در پایگاه‌های علمی PubMed, google scholar, ... انجام شده است.

یافته‌ها: از نگاه بوعلی درمان شیرخوار، از طریق مادر و مسیر شیردهی انجام می‌شود. این رویکرد حداقل دو وجه مهم دارد. اول آنکه بخشی از مشکلات شیرخواران حاصل از سوء مزاجات مادر است که به طور مستقیم یا غیرمستقیم شیرخوار را بیمار یا مستعد بیماری می‌کند، پس اصلاح حال مادر به اصلاح شیرخوار کمک خواهد کرد. دوم آنکه با اصلاح مزاج مادر و مصرف دارو و هضم اولیه آن در بدن مادر، دارو به شکلی متعادل، با عوارض جانبی کمتر، در قالب شیر و در بستر آغوشی گرم با پذیرش بیشتر از جانب شیرخوار دریافت می‌شود. طبق مطالعات جدید، ارتقاء ساخت دارو با فناوری‌های نوین نیز همچنان جهت

---

۱. دکترای تخصصی طب سنتی ایرانی، استادیار، گروه طب سنتی، دانشکده طب سنتی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی.

۲. دکترای تخصصی طب سنتی ایرانی، دانشکده طب سنتی دانشگاه علوم پزشکی ایران.
Email: a_keyhanmehr@yahoo.com

تجویز مستقیم دارو به شیرخوار است و به کارگیری مسیر شیردهی مادر نادیده گرفته شده است.

بحث و نتیجه گیری: در طب سینوی، مادر به واسطه‌ی خلقت بی نظیرش نه تنها به عنوان یک مراقب و تأمین کننده غذای شیرخوار، بلکه به عنوان یک تسهیل گر در درمان شیرخوار نقش ایفا می کند. از آنجایی که این رویکرد از نگاه طب نوین مغفول مانده، تحقیقات در این حوزه، به واسطه نتایج فراگیر و ارزشمندش، ضروری به نظر می رسد.

واژگان کلیدی: درمان، شیرخوار، صبیان، طب سنتی ایرانی، علاج.

تقابل دو نظریه عقل‌محوری رازی و قلب‌محوری ابن‌سینا

در حیطة طب روحانی

مریم محسنی سیف‌آبادی^۱

زمینه و هدف: پزشکی اخلاطی، سه عضو قلب، مغز و کبد را اعضای ریسه می‌داند که حیات آدمی بدون وجود هر کدام از این سه عضو غیرممکن خواهد بود؛ اما درباره برتری این اعضاء نظرات متفاوتی وجود دارد. این پژوهش به دنبال این است که ثابت کند چگونه قبول نظریه مغز‌محوری رازی و نظریه قلب‌محوری ابن‌سینا سبب رویکردهای متفاوت این دو طبیب شهیر ایرانی در زمینه طب روحانی شده است.

روش: این پژوهش با روش اسنادی-کتابخانه‌ای و به شیوه توصیفی - تحلیلی انجام شده است.

ملاحظات اخلاقی: در تدوین این پژوهش اصل امانت‌داری و صداقت در اسناد به متون مورد استفاده، اصالت منابع و پرهیز از جانب‌داری در مراجعه به متون یا تحلیل‌ها رعایت شده است.

یافته‌ها: بابلیان باستان کبد را برترین عضو می‌دانستند؛ اما در یونان باستان هومر و بعدها امیدوکلس، ارسطو، مشائیان و ابن‌سینا قلب و آلکمایون، بقراط، افلاطون و اطباء اسکندرانی مانند جالینوس و بالاخره رازی مغز را برتری می‌دادند. برتری یک عضو نسبت به اعضای دیگر نه تنها آن عضو را مرکز فرماندهی بدن می‌کرد؛ بلکه طبق نظر ابن‌سینا در کتاب «الاشارات و التنبیهاث» آن عضو به واسطه شرافتش نسبت به اعضای دیگر شایستگی آن را پیدا می‌کرد تا واسط روح و جسم آدمی شود.

---

۱. دانشجوی دکترای تخصصی تاریخ علوم پزشکی، گروه تاریخ علوم پزشکی، دانشکده طب

Email: mohsenim@razi.tums.ac.ir

ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران.

بحث و نتیجه‌گیری: اعتقاد به نظریه قلب‌محوری سبب شد که ابن‌سینا برای درمان بیماری‌های روحی مانند غم، ترس، غضب، حسد و... دست به نگارش کتابی با عنوان «رساله فی الأدویه القلبیه» بزند و تلاش کند که با درمان بیماری‌های قلبی و تقویت آن توسط ادویه‌های گوناگون بیماری‌های روحی افراد را درمان کند و رازی با نگارش کتاب «الطب الروحانی» با دلایل و استدلال‌ات عقلی، اقلان فکری مخاطبین خود و همچنین ارائه راهکارهای عملی و عقلانی درمان‌هایی کاربردی برای درمان رذایل اخلاقی و مشکلات روحانی افراد پیشنهاد کند.

واژگان کلیدی: محمد بن زکریای رازی؛ ابوعلی سینا؛ کتاب الطب الروحانی؛ کتاب ادویه قلبیه.

مروری بر گیاهان توصیه شده برای نورالژی

از دیدگاه کتاب قانون ابن‌سینا

غزاله حیدری‌راد،^۱ هانیه بابائی*^۲

زمینه و هدف: درد یکی از شایع‌ترین دلایل مراجعه به مراکز پزشکی در تمام جهان است. نورالژی، که به معنی درد در شاخه‌های یک عصب می‌پردازد، نوعی درد مزمن است که ناشی از بیماری‌های حسی عصبی مختلف است. اگرچه داروهای متعددی برای درمان درد موجود است، از جمله داروهای ضد التهابی غیر استروئیدی، استروئیدی و مخدر، اما این داروها معمولاً عوارض جانبی مانند خونریزی‌های گوارشی در استفاده طولانی‌مدت دارند و یا اعتیادآور هستند. هدف این مطالعه معرفی گیاهان دارویی مورد استفاده در کتاب «قانون ابن‌سینا» برای نورالژی می‌باشد.

روش‌ها: در این مطالعه، مروری بر گیاهان دارویی توصیه شده برای کاهش درد توسط ابن‌سینا در کتاب «قانون طب»^{*} که مهم‌ترین کتاب پزشکی ایرانی است، انجام شد. جستجو با کلید واژه‌های «وجع»، «الم» و «لذع» با نرم افزار جامع طب نور انجام شد، اطلاعات به دست آمده جمع‌بندی و گزارش شد.

ملاحظات اخلاقی: رعایت امانت در انتقال صحیح مطالب و پرهیز از پیش داوری در استفاده از کتب مورد توجه قرار گرفت.

یافته‌ها: در این مطالعه پانزده گیاه دارویی که بیشترین مصرف را برای کنترل و تسکین دردهای عصبی مزمن در کتاب «قانون» داشته‌اند، ارائه شده است.

بحث و نتیجه‌گیری: ابن‌سینا گیاهان تسکین‌دهنده درد را بر اساس عملکردشان در دو دسته کلی شل‌کننده‌ها و مخدرها دسته‌بندی کرده است. او

۱. دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران.

۲. دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران.

راهکارهایی را برای کنترل درد در شرایط مختلف مانند شرایط حاد یا مزمن، خفیف، متوسط یا شدید در هر بیماری، دوز، نحوه‌ی مصرف و همچنین قدرت و سمیت دارو در نظر می‌گرفته است. این رویکرد در تصمیمات تجویزی امروزی منعکس شده است که فواید و خطرات دارو و ماهیت بیماری را مدنظر قرار می‌دهند.

واژگان کلیدی: درد، نورالژیا، قانون، ابن سینا، طب ایرانی

«فی التهزیل»؛ شیوهی درمان چاقی از منظر ابن‌سینا

پریوش غلامی،^۱ غزاله حیدری راد،^۱ محمود خدادوست^{۱*}

زمینه و هدف: چاقی یکی از شایع‌ترین بیماری‌های مزمن در همه دنیا است. از دیدگاه طب سنتی ایران چاقی بیماری مرکب از سه نوع بیماری مفرد شامل سومزاج، سوهیئت ترکیب و تفرق اتصال می‌باشد. ابن‌سینا در فصل «فی التهزیل» کتاب قانون بطور اختصاصی به کاهش وزن پرداخته است. هدف این مطالعه بررسی اجمالی شیوهی درمان چاقی از منظر ابن‌سینا است.

روش: در نوشتن این مقاله کتاب «قانون فی الطب» بررسی شد و جهت مقایسه با روش‌های نوین درمان چاقی مقالات مروری مرتبط در پایگاه‌های PUBMED و Google Scholar نیز جستجو و مطالعه شدند.

یافته‌ها: جزء کلیدی روش کاهش وزن ابن‌سینا همانند رژیم‌های امروزی بر تقلیل طعام (Calory restriction) استوار است. رژیم‌های پرفیبر و کم‌کالری را در قالب مزورات معرفی کرده (low-calory plant-based diets) و آنجا که بکارگیری غذاهای بسیار چرب را مطرح می‌کند شاید دورنمایی از رژیم‌های با محدودیت کربوهیدرات (carbohydrate restriction diets) را در ذهن می‌پرورد. وی به تاثیر نوع ماده غذایی، شیوه طبخ، ادویه‌ها و حتی نوع نان مصرفی در ایجاد یا درمان چاقی معتقد بوده، فعالیت بدنی را بخش مهمی از درمان می‌داند. پاکسازی‌هایی چون قی و استفراغ را متناسب با شرایط افراد توصیه کرده و در صورت نیاز داروهای مناسب (منضج/مسهل/مهزل) را تجویز

---

۱. گروه طب سنتی، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهیدبهشتی، تهران، ایران.

می‌کند. تدهین بدن و استفاده از حمام را بعنوان راهی برای تحلیل ماده معرفی کرده و در نهایت به جزئیاتی مثل میزان و کیفیت پوشش بدن نیز می‌پردازد.

بحث و نتیجه‌گیری: شیوه‌ی درمان چاقی ابن سینا به صورت بسته‌ی درمانی است. مجموعه‌ای از تدابیر که تقدم و تاخر دارند، برخی جزو اصولند، برخی نقش تکمیل مراحل درمان را دارند و بعضی مثل انتخاب نوع داروها بسته به مورد پیشنهاد می‌شوند. در نهایت بسته‌ای کل‌نگر است که حاصل جمع بسیاری از رویکردهای لاغری نوین می‌باشد.

واژگان کلیدی: ابن سینا، طب ایرانی، کاهش وزن، چاقی، طب سنتی ایران، قانون

بررسی صحت انتساب دستنویس شرح القانون

فی الطب ابن‌سینا به علامه حلی

زهرا علمدار،^۱ حامد آرزائی*^۲

زمینه و هدف: سنت نگارش شرح بر کتب دانشمندان گذشته، از سنت‌های مؤثر بر پیشرفت دانش در طول تاریخ بوده‌است. یکی از دانشمندی که کتاب‌های او توسط دانشمندان بعد از خود مورد توجه واقع شد، ابوعلی سینا است. علامه حلی (۷۲۶-۶۴۸ ه.ق) در کنار اندیشمندانی چون خواجه‌نصیرالدین طوسی و قطب‌الدین شیرازی، از افراد شاخص سنت تفسیری کتب ابن‌سینا است که دوره زندگی او همزمان با «ظهور ابن‌سیناگرایی در مراغه» می‌باشد. در میان آثار وی، شرحی بر قانون ابن‌سینا نیز گزارش شده‌است که تنها نسخه خطی گزارش شده آن در کتابخانه مرعشی‌نجفی در قم نگهداری می‌شود. نگارندگان در این مقاله، ضمن معرفی این نسخه، مسئله انتساب این اثر به علامه حلی، را بررسی می‌کنند.

روش: این پژوهش به روش اسنادی-کتابخانه‌ای انجام شد. ابتدا با تکیه بر دانش نسخه‌شناسی، نسخه خطی مدنظر معرفی شده و سپس با استفاده از روش‌های متن‌پژوهی، به نقد و بررسی انتساب اثر پرداخته شد.

ملاحظات اخلاقی: در این پژوهش اصل امانتداری در استناد، اصالت منابع و پرهیز از جانبداری در مراجعه به متون یا تحلیل‌ها رعایت شده‌است.

یافته‌ها: علامه حلی در زمینه مبانی طب دیدگاه‌هایی را در آثار خود بیان نموده‌اند؛ با این حال، داشتن اثر مستقلاً در این زمینه ثابت نشده‌است.

۱. گروه تاریخ پزشکی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران.

۲. گروه تاریخ پزشکی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران.

بررسی چند نسخه خطی از کتاب التحفة السعدیة قطب‌الدین شیرازی نشان از تطبیق کامل متن آن با نسخه کتابخانه مرعشی نجفی دارد.

بحث و نتیجه‌گیری: بر اساس شواهد، به نظر می‌رسد متن تنها نسخه خطی گزارش‌شده به عنوان شرح قانون علامه حلی، همان متن التحفة السعدیة علامه قطب‌الدین شیرازی باشد که به خاطر تشابه این دو دانشمند در لقب علامه و احتمالاً تعلیقه‌ای که حلی بر کتابی با نام قانون نگاشته، باعث به اشتباه افتادن فهرست‌نویس شده است.

واژگان کلیدی: ابن‌سیناگرایی، شروح قانون، القانون فی الطب، ابن‌سینا، علامه حلی، قطب‌الدین شیرازی.

درد از نگاه ابن سینا

نگار عباسی سرمدی،^{۱*} روشنک مکبری نژاد^۲

زمینه و هدف: ابن سینا، پزشک بزرگ ایرانی، در کتاب معروف خود «قانون در طب» به بررسی جامع بسیاری از جنبه‌های پزشکی پرداخته که یکی از مباحث مهم آن، درد است. این مقاله به بررسی دیدگاه‌های ابن سینا در مورد علل، انواع و درمان درد می‌پردازد.

یافته‌ها: کتاب قانون پزشکی شامل پنج جلد است. جلد اول «اصول عمومی پزشکی» است که تعریفی از پزشکی و چگونگی مطالعه آن ارائه می‌دهد. اگرچه درد و درمان آن در تمام مجلدات قانون ذکر شده ولی شرح عمده آن را در جلد اول می‌توان یافت.

بوعلی درد را به صورت احساس ناخوشایندی تعریف می‌کند که به صورت آنی از یک محرک متفاوت ایجاد می‌شود و عوامل ایجاد آن سوءمزاج و تفرق اتصال می‌باشند. در دیدگاه ابن سینا درد به ۱۵ نوع زیر طبقه‌بندی می‌شود:

حکاک (خارشی)، خشن (زبری)، ناخس (خلنده)، ضابط (فشاری)، ممدد (کششی)، مسقی (پاشنده)، مفسخ (تباه‌کننده)، مکسر (شکننده)، رخو (سستی)، ثاقب (سوراخ‌کننده)، خدر (سرشدگی)، ضربانی (ضربان‌دار)، ثقیل (سنگین)، اعیاء (خستگی)، لزع (سوزان).

درمان‌های کلی درد در کتاب قانون شامل سه مورد است:

ریشه‌کن کردن عامل درد و خارج کردن این عامل از اندام، به وسیله عامل رطوبت بخش و خواب‌آور مانند مواد سکرآور و به وسیله ماده‌ای که سردی می‌دهد و سرد می‌کند، مانند انواع مواد مخدر.

---

۱. دستیار تخصصی طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی مازندران.

Email: negar.asarmadi@gmail.com

۲. دانشیار دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی.

بحث و نتیجه گیری: دیدگاه‌های ابن سینا در مورد مکانیزم درد نشان‌دهنده دانش عمیق و جامع او در پزشکی است. او با جزئیات به بررسی انواع درد، علل و مکانیزم‌های آن و همچنین روش‌های تشخیص و درمان پرداخته است. این دیدگاه‌ها نه تنها در زمان خود او بسیار پیشرفته بودند، بلکه هنوز هم در بسیاری از موارد کاربرد دارند و می‌توانند به عنوان پایه‌ای برای تحقیقات پزشکی مورد استفاده قرار گیرند.

واژگان کلیدی: ابن سینا، قانون، درد، طب سنتی

علل ناباروری مردان از ابن سینا تا عصر کنونی در ایران

آذر افشار،^{۱*} فخرالدین آقاجان پور،^۱ رضا سلطانی،^۱

محسن نوروزیان،^۱ رضا ماستری فراهانی^۱

زمینه و هدف: پدیده ناباروری موضوعی آمیخته با زندگی انسان‌ها در طول تاریخ بوده که در کتب آسمانی نیز بدان اشاره شده است. ابن سینا به عنوان بانی روش تجربی در علم معاصر و منبع اساسی طب سنتی در کتب خود به بعضی از این علل ایجاد این پدیده، اشاره کرده است.

روش: در راستای گردآوری نظرات ارزشمند دانشمند ایرانی، ابن سینا، از کتاب «لقانون فی الطب»، اثر ماندگار ایشان استفاده شد. از سوی دیگر جهت گردآوری عوامل ناباروری در عصر کنونی پایگاه‌های استنادی علمی Google Scholar, Web of Science, Scopus, Iran Medax و PubMed, SID, Mag Iran از سال ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۲ مورد بررسی قرار گرفت. در این راستا از کلید واژه‌های «ناباروری»، «ناباروری مردان»، «علل ناباروری»، «ایران» استفاده گردید.

یافته‌ها: علل ناباروری از دیدگاه ابن سینا به چند دسته کلی قابل تفکیک است: ۱. اختلالات آناتومیک سیستم تناسلی، ۲. سبک زندگی، ۳. داشتن سابقه بیماری و جراحی. وی در هر دسته از عناوین فوق به جزئیات بیشتری اشاره داشته است که طیف وسیعی از فاکتورهای ناباروری در عصر کنونی را شامل می‌شود. از این عوامل می‌توان به اشکال در تخم نر، اشکال در اندام‌های تولیدمثل، اعتیاد به الکل، بیماری اندامان بالامرئیه، حالات وهم پندار اشاره کرد. این عوامل در عصر کنونی با اختلال در اسپرماتوژنز و ایجاد اسپرم غیرطبیعی، ناهنجاری آناتومیک، اعتیاد، بیماری‌های زمینه‌ای و روانشناختی قابل قیاس می‌باشد.

۱. گروه بیولوژی و علوم تشریحی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران،

بحث و نتیجه‌گیری: نظر به این که در عصر اندیشمند بزرگ، ابن سینا، در قرن دهم میلادی، دستگاه‌های مجهز و پیشرفته وجود نداشت؛ لیکن، دیدگاه ژرف ایشان در ارتباط با عوامل ناباروری مردان با وجود مجهول بودن مکانیسم آن تا به امروز قابل استناد و مورد تائید می‌باشد. بنابراین در علم معاصر برای عبور از بحران‌ها و تناقضات علمی همچنان می‌توان از تجربه‌گرایی و دقت منطقی این دانشمند ارزنده بهره جست.

واژگان کلیدی: ابن سینا، کتاب قانون، ناباروری، مردان

دانش پزشکی در اواخر دوره سامانی در ماوراءالنهر

(با محوریت ابن سینا و پزشکان معاصرش)

سیدعلیرضا گلشنی^۱

زمینه و هدف: دانش پزشکی دوره سامانیان در ماوراءالنهر را باید آغاز رسمی پزشکی ایرانی بدانیم. در هیچ برهه‌ای از تاریخ پزشکی ایران، دانش پزشکی به اهمیت و پیشرفت دوره سامانی نرسید. در این برهه مهم تاریخی، پزشکان بسیاری در آکادمی سامانیان در بخارا پرورش یافته و به دعوت پادشاهان دانش‌پرور سامانی پا به ماوراءالنهر نهادند، هر چه به اواخر دوره سامانی نزدیک می‌شویم شاهد تقویت دانش پزشکی و طب ایرانی هستیم.

روش: روش بکار گرفته شده این پژوهش، روش کتابخانه‌ای و پژوهشی تاریخی (Historical Research) می‌باشد و نگاهی تاریخ نگارانه و شیوه‌ای است که در علوم انسانی مرسوم می‌باشد، به بررسی دانش پزشکی در اواخر دوره سامانی با محوریت ابن سینا و پزشکان معاصرش در ماوراءالنهر می‌پردازیم.

ملاحظات اخلاقی: هیچگونه تعارض منافی قابل گزارش نیست.

یافته‌ها: آنچه در این پژوهش قابل مشاهده است آن است که ابتدا متون پزشکی به زبان علم آن روزگار، زبان عربی نگارش می‌شد و آرام آرام نقش خاندان سامانی در تقویت متون پزشکی به زبان فارسی دری سبب گردید زبان و ادبیات فارسی در عرصه علم نیز دارای آثار شاخصی گردد. پدر این نهضت عمیق علمی را در جغرافیای ماوراءالنهر، را باید شخص ابن سینا بدانیم که در کنار سایر پزشکان بزرگ پایه‌گذار نهضت علمی طب ایرانی شدند که تا به امروز این جریان فکری و علمی ادامه یافته است.

بحث و نتیجه‌گیری: در بررسی تاریخ پزشکی در اواخر دوره سامانیان که با

---

۱. پسادکترای تاریخ ایران بعد از اسلام، گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی تهران، تهران، ایران. (نویسنده مسئول).

تأثیر عمیق ابن سینا در ماوراءالنهر، در کنار سایر پزشکان شاخص هم‌عصرش چون بوسهل مسیحی جرجانی، ابوریحان بیرونی، ابن مسکویه، ابن خمار بغدادی، ابومنصور موفق‌الدین هروی و ابوعبدالله محمد بن خوارزمی در اواخر دوره سامانی را یکی از درخشان‌ترین ادوار تاریخ علم پزشکی در ایران بدانیم.

واژگان کلیدی: ابن سینا، دانش پزشکی، سلسله سامانی، ماوراءالنهر

معرفی مفردات دارویی مؤثر بر آثار (اسکارهای)

پوستی از دیدگاه ابوعلی سینا

ریحانه علی پور^۱، لیلا شیرینی^{۲*}

زمینه و هدف: درمان اسکارهای پوستی از دیدگاه طب رایج مشکلات زیادی در بردارد. درمان‌های طب رایج علی‌رغم هزینه‌های زیاد، رضایت و اثربخشی مطلوب را ندارد. به نظر می‌رسد طب سنتی ایرانی برای رفع این مشکل راهکارهای مناسبی داشته باشد که نیاز به مطالعات تبیینی و بالینی است. طراحی مطالعات بالینی مستلزم بررسی منابع اصیل و غنی طب سنتی از جمله قانون ابن سینا با نگاهی تلفیقی و با توجه به تحقیقات جدید است. در این مطالعه ما قصد داریم پرکاربردترین مفردات ذکر شده در کتاب قانون جهت رفع اسکارهای پوستی را جمع‌آوری کنیم.

روش: این مطالعه یک مطالعه مروری کتابخانه‌ای است. کتاب قانون ابن سینا با کلید واژه‌های قرحه، آثار القروح، آثار الجدری، جوشگاه و... مورد بررسی قرار گرفت. همزمان منابع طب جدید و پایگاه‌های علمی معتبر مانند PubMed, ISI, Scopus مورد جستجو قرار گرفتند. مطالب فیش‌برداری، مقایسه و جمع‌بندی شدند.

یافته‌ها: ابن سینا در دو بخش از جزء چهارم کتاب قانون به مبحث آثار زخم‌ها و قروح و نیز آرایش و پیرایش پوستی پرداخته‌است. عسل، ترمس (باقلاوی مصری)، نخود، بذر و پوست خربزه، بذر ترب، ایرسا، قسط، زرنیخ، بورق، روغن

---

۱. دکترای تخصصی طب سنتی ایرانی، استادیار، گروه طب سنتی، دانشکده طب سنتی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی.

۲. دکترای تخصصی طب سنتی ایرانی، دانشیار، گروه طب ایرانی، دانشکده طب سنتی ایرانی دانشگاه علوم پزشکی تهران.
Email: r.alipour@sbm.ac.ir

الاغ از جمله شایع‌ترین مفردات به‌کار برده‌شده در نسخ ابن سینا است. علاوه بر این در جایی به تزریق زیر پوست دارای اسکار با سوزن اشاره کرده‌است که می‌توان آن را معادل Subcision دانست.

بحث و نتیجه‌گیری: مکانیسم‌هایی که در ترمیم اسکارهای پوستی نقش دارند شامل کنترل عفونت، دبرید و تقلیل بافتی، آنژیوژنز، سنتز کلاژن و اپیتلیال‌سازی است. بررسی مطالعات جدید بر روی گیاهان دارویی نام‌برده نشان می‌دهد ابن سینا با آگاهی از مکانیسم اثر این گیاهان در درمان اسکارهای پوستی بسیار موفق بوده‌است.

واژگان کلیدی: اسکار پوستی، جوشگاه، طب ایرانی، گیاهان دارویی.

نوآوری‌های ابن‌سینا در علم کالبدشناسی

فخرالدین آقاجان پور،^۱ آذر افشار،^۱ رضا سلطانی،^۱ فاطمه فدایی فتح آبادی*^۱

زمینه و هدف: ابوعلی حسین ابن عبدالله ابن سینا، معروف به ابن سینا، از بزرگترین و مشهورترین دانشمندان ایران و اسلام است که تنقش بسزایی در پیشرفت علم پزشکی داشته است. به طوریکه کتاب قانون ایشان در طی چند قرن متوالی مرجع اصلی آموزش پزشکی در بسیاری از دانشگاه‌ها در سراسر جهان بوده است. این متفکر بزرگ در بخش‌هایی از کتاب قانون به علم کالبدشناسی به‌عنوان یکی از پایه‌های اصلی پزشکی پرداخته که نشان از نوآوری‌هایی است که پیش از آن کمتر مورد توجه بوده است. هدف از مقاله حاضر بررسی دیدگاه و تجربیات ابن سینا در کالبدشناسی است.

روش: در این مقاله مروری کلید واژه‌های «ابن‌سینا»، «تشریح»، «کالبدشناسی» و «کتاب قانون» در پایگاه‌های استنادی علمی Google Scholar, Web of Science, Scopus و PubMed از سال ۲۰۲۴ تا ۲۰۰۰ مورد بررسی قرار گرفت.

یافته‌ها: به‌گواه منابع تاریخی و مقالات جدید، ابن سینا در تشریح برخی از دستگاه‌های پیکر انسان مانند سیستم عصبی مرکزی، دستگاه ادراری و تناسلی، استخوان شناسی، حواس ویژه و تشریح عصب بینایی از پیشگامان زمان بوده و توصیفات دقیقی از این بخش‌ها ارائه کرده است. به‌علاوه در بخش‌هایی از کتاب قانون توصیف نسبتاً دقیقی از کالبدشناسی اندام‌ها و ارگان‌های گوارشی و ارتباط بین آن‌ها ارائه نموده است.

بحث و نتیجه‌گیری: با بررسی شواهد و مطالعات حال و گذشته می‌توان استنباط نمود علیرغم اینکه تشریح ابن‌سینا ۱۰۰۰ سال پیش بر اساس

۱. گروه بیولوژی و علوم تشریحی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران،

تجربیات و مشاهدات شخصی انجام شده نقش قابل توجهی در گسترش علم کالبدشناسی در سراسر جهان داشته است.
واژگان کلیدی: ابن سینا، کالبدشناسی، کتاب قانون

برنامه‌ریزی پیاده‌سازی آموزه‌های طب ابن‌سینا در نظام بهداشت و درمان ایران: یک مطالعه مروری

پیمان پرویزراد^۱

زمینه و هدف: طب سنتی ابن سینا سابقه‌ای غنی در ایران دارد و مزایای بالقوه‌ای برای مراقبت‌های نوین سلامت ارائه می‌دهد. این مطالعه با هدف مرور ادبیات موجود در زمینه برنامه‌ریزی و اجرای آموزه‌های طب سنتی حکیم ابن سینا در نظام سلامت ایران انجام شد. هدف شناسایی چالش‌ها، فرصت‌ها و راهبردهای بالقوه برای ادغام این طب در نظام سلامت کشور بود.

روش: یک جستجوی ادبیات جامع با استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی الکترونیکی (PubMed، Scopus، Web of Science، و Google Scholar) برای شناسایی مطالعات مرتبط منتشر شده بین سال‌های ۲۰۰۰ و ۲۰۲۳ انجام شد. معیارهای ورود بر روی مطالعاتی متمرکز شده‌اند که به برنامه‌ریزی، اجرا، یا ارزیابی طب سنتی ابن سینا در این زمینه می‌پردازند. استخراج داده‌ها با استفاده از فرم استخراج داده‌های استاندارد شده انجام شد و کیفیت مطالعات گنجانده شده با استفاده از ابزار CASP مورد ارزیابی قرار گرفت.

ملاحظات اخلاقی: ملاحظات اخلاقی شامل حصول اطمینان از محرمانه بودن داده‌های بیمار، کسب رضایت آگاهانه برای شرکت در مطالعات تحقیقاتی و حفظ استانداردهای اخلاقی در انجام تحقیقات بود.

یافته‌ها: این بررسی چندین چالش کلیدی را در ادغام آموزه‌های طب سنتی ابن سینا در نظام بهداشت و درمان کشورمان شناسایی نمود، از جمله: (۱) فقدان برنامه‌های درسی استاندارد و برنامه‌های آموزشی برای ارائه‌دهندگان مراقبت‌های بهداشتی، (۲) پایگاه شواهد محدود برای اثربخشی و ایمنی

---

۱. دکتری تخصصی (PhD) مدیریت خدمات بهداشتی درمانی، معاونت توسعه مدیریت و منابع،

وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، تهران، ایران. Email: p.parvizrad@behdasht.gov.ir

مداخلات طب سنتی ابن سینا (۳) چالش‌ها در ادغام طب مذکور در زیرساخت های بهداشتی درمانی موجود، و (۴) موانع فرهنگی و اجتماعی برای پذیرش این طب میان عموم مردم. علی‌رغم این چالش‌ها، این بررسی فرصت‌هایی را برای یکپارچه‌سازی طب سنتی ابن سینا برجسته نمود، مانند: (۱) افزایش علاقه عمومی به طب مکمل و جایگزین، (۲) پتانسیل این طب برای رسیدگی به نیازهای بهداشتی درمانی برآورده نشده، و (۳) ظرفیت بالقوه برای بهبود نتایج بیمار و کاهش هزینه های بهداشتی درمانی در سطح کشور.

بحث و نتیجه گیری: ادغام طب ابن سینا در نظام سلامت کشور، هم چالش‌ها و هم فرصت‌هایی را به همراه دارد. برای اجرای موفقیت‌آمیز این امر، پرداختن به چالش‌های شناسایی شده از طریق توسعه برنامه‌های درسی استاندارد مرتبط، تحقیقات مبتنی بر شواهد و راهبردهای یکپارچه سازی موثر ضروری است. با استفاده از مزایای بالقوه طب سنتی ابن سینا، کشورمان می‌تواند کیفیت خدمات بهداشتی درمانی و نتایج بیمار را بهبود بخشد.

واژگان کلیدی: ابن‌سینا، طب سنتی، ایران، نظام سلامت، ادغام، چالش‌ها، فرصت‌ها

تأثیر ابن‌سینا در توسعه پزشکی غرب

رباب عالی‌زاده،^{۱*} بولنت دیری،^۲ آرمان زرگران^۱

زمینه و هدف: ابن‌سینا، از دانشمندان پرورش‌یافته جهان اسلام است. سال‌های ۹۸۰ تا ۱۰۳۷ میلادی می‌زیست. آثاری در زمینه‌های مختلف به ویژه پزشکی دارد. ترجمه آثار باستانی را به‌واسطه نسطوریان و آثار دانشمندان مقابل خود مانند رازی را خواند. او نماینده و ناقل علوم تمدن‌های شرق و غرب در قرون وسطی بوده در غرب به Avicenna معروف است زیرا مترجمان آثار او یهودی بودند. کلمه «IBN» در زبان عبری معادل «AVEN» است. هدف این مطالعه تعیین تأثیر ابن‌سینا در حوزه پزشکی غرب است.

روش: این تحقیق به روش مطالعه کتابخانه‌ای و با بررسی پایگاه‌های google scholar، academia و researchgate انجام شد.

ملاحظات اخلاقی: در این مطالعه کلیه موازین اخلاق در پژوهش مطابق COPE رعایت شده است.

یافته‌ها: اولین ترجمه لاتین قانون (*Kitab al Qanun fil Tabb*) احتمالاً توسط ژرارد کرمونایی در طلیطله در سال ۱۱۸۷ انجام شده است. تا قرن ۱۸، بین ۳۵ تا ۵۳ نسخه چاپ شد؛ و به‌عنوان یک کتاب درسی پایه در دانشکده‌های پزشکی غرب تدریس می‌شد. طبق آیین‌نامه دانشکده‌های پزشکی مونیخ و اینگولشتات، امتحانات نهایی داوطلبان دکتری از قانون ابن‌سینا انجام می‌شد. سمینارهای ابن‌سینا در دانشکده پزشکی بروکسل تا سال ۱۹۰۲ ادامه یافت.

۱. گروه تاریخ پزشکی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی تهران. تهران، ایران.

Email: aalizaderobab@gmail.com

2. Department of Orthopedic and Traumatology, Medicana International Hospital, Samsun, Türkiye. Department of History, Institute of Graduate Studies, Ondokuz Mayıs University, Samsun, Türkiye.

آندریاس وسالیوس (۱۵۴۳)، "De Corporis Humani Fabrici Lipri Septem"، کتاب تشریحی مبتنی بر کالبدشکافی، از طرفداران ابن سینا بود. زبان عربی را برای درک بهتر قانون یاد گرفت. سیلویوس از بنیان‌گذاران عصب‌شناسی رساله Opera Medica در مورد «اختلالات حرکتی» را برگرفته از قانون نوشت. دکتر نیکلاس تولپ (۱۶۴۱)، "Observationes Medica"، کتابی در مورد آناتومی و فورستوس (۱۶۵۴)، نویسنده کتاب "Observationum et Curationum Medicinalium ad Chirurgicorum Opera Omnia" از طرفداران ابن سینا، به شدت تحت تأثیر او هستند. این کتاب‌ها تقریباً مانند یک ترجمه گسترده از «قانون» هستند.

بحث و نتیجه‌گیری: در این مطالعه مشاهده شد ابن سینا نقش مهمی در شکل‌گیری ادبیات پزشکی امروز داشته است. از آناتومی گرفته تا مغز و اعصاب، بر دانشمندان پزشکی تأثیر گذاشته است.

واژگان کلیدی: Persian medicine، Avicenna، تاریخ پزشکی

مقایسه قدرت باروری زنان و مردان

در طب رایج و طب ایرانی از دیدگاه ابوعلی سینا

معصومه نوروزی له کورابی،^۱ مائده رزقی،^{۲*} مرضیه قرائتی،^۳ مژگان تن‌ساز^۴

زمینه و هدف: ناباروری، تأثیرات عمیقی بر سلامت روانی، اجتماعی و اقتصادی افراد و جوامع دارد، زیرا باروری نه‌تنها بخشی اساسی از زندگی خانوادگی و اجتماعی انسان‌ها است، بلکه به تداوم نسل و پایداری جوامع نیز کمک می‌کند. هدف از مطالعه حاضر بررسی نظرات ابن‌سینا در زمینه قدرت باروری زنان و مردان و تطابق آن باطب نوین است.

روش: مطالعه حاضر با استفاده از کتاب القانون فی الطب اثر ابوعلی سینا دانشمند ایرانی وبا مطالعه کتب و مقالات منتشر شده در پایگاه‌های اطلاعاتی معتبر درباره قدرت باروری زنان و مردان انجام گردیده‌است.

ملاحظات اخلاقی: در این مقاله اصالت متن، صداقت و امانتداری رعایت شده‌است.

یافته‌ها: در قانون به ناباروری مردانه و زنانه و سلامتی عملکرد اعضای مانند قلب، مغز و کلیه برای نرمال بودن مایع منی اشاره شده‌است، همچنین اختلال آناتومیک و اعضای رئیسه و مشکلات روحی-روانی از عوامل موثر در کاهش قدرت باروری ذکر شده‌است. توجه به خصوصیات مرد و زن با قدرت باروری بالا (قبیس-لقوه) تا حدودی با طب نوین هم‌خوانی دارد.

۱. دانشکده پرستاری و مامایی دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران.

۲. گروه طب سنتی، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ایران.

Email: maedehrezghi@yahoo.com

۳. مرکز تحقیقات طب سنتی و تاریخ علوم پزشکی، پژوهشکده سلامت، دانشگاه علوم پزشکی

بابل، بابل، ایران.

۴. دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران.

قبیس، خصوصیت مرد با قدرت باروری بالا، دارای بافت عضلانی؛ حجم منی زیاد، غلیظ و گرم؛ دارای میل جنسی و شهوت قوی است که با هر ارتباط جنسی دچار ضعف نمی‌شود. لقوه، ویژگی زن با قدرت باروری بالا که از نظر رنگ چهره، حجم بدن و اندام معتدل است، خون قاعدگی و فیزیولوژی رحم طبیعی است. چربی اطراف رحم کم و دهانه رحم در محاذات فرج است. فرد شاد است که نشانه سلامت قلب و مغز است. جوان، بالغ و حرارات بدن قوی و از نظر گوارشی سالم است. در طب رایج هم به نرمال بودن شاخص توده بدنی و نسبت دور کمر به دور باسن برای باروری بالا و پیروی از سبک زندگی سالم در مرد وزن اشاره شده است که در موفقیت باروری سالم موثر است.

بحث و نتیجه‌گیری: بررسی تطبیقی قدرت باروری از دیدگاه دانشمندان طب ایرانی مانند ابوعلی سینا با طب رایج تا حدود زیادی همخوانی دارد که نیاز به انجام مطالعات بالینی بیشتری دارد.

واژگان کلیدی: ابن سینا، باروری، قبیس، لقوه، طب ایرانی

سندرم تخمدان پلی کیستیک از دیدگاه ابن سینا

پریوش غلامی^۱، غزاله حیدری راد^۱، محمود خدادوست^{۱*}

زمینه و هدف: سندرم تخمدان پلی کیستیک (PCOS^۱) شایع‌ترین اختلال هورمونی خانم‌های در سنین باروری و شایع‌ترین علت نازایی ناشی از عدم تخمک‌گذاری است. این بیماری با ترکیبی از علائم شامل چرخه‌های قاعدگی نامنظم، سطح آندروژن بالا (با علائمی مانند هیرسوتیسم، آکنه و طاسی با الگوی مردانه) و تخمدان پلی کیستیک، مشخص می‌شود. علی‌رغم شیوع بالای PCOS در حال حاضر درمانی کاملاً موفق، رضایت بخش و بدون عارضه برای آن وجود ندارد. کارکرد بیشتر استراتژی‌های درمانی کاهش علائم و عوارض است. لذا مطالعات بیشتر جهت شناخت این بیماری مفید است. هدف این مطالعه، بررسی PCOS از دیدگاه ابن سینا است.

روش: این مطالعه مروری با بکارگیری نرم‌افزار جامع نور و استفاده از کلید واژه‌های «احتباس طمث»، «اورام»، «شعر»، «بثور» و «صلع» در کتاب «قانون فی الطب» بررسی، جمع‌بندی و ارائه گردید.

نتایج: در طب ایرانی بیماری‌ای دقیقاً مشابه PCOS تعریف نشده لذا برای جستجوی الگوی PCOS دو راهکار هست:

۱- علائم معادل با معیارهای تشخیصی روتردام را در قانون جستجو کرده (الیگوآموره در مباحث «احتباس طمث» و علائم هیپرآندروژنیسم در مباحث شعر، بثور و صلع). سپس اسباب و علل سومزاجی و عوارض این نشانه‌های بالینی را یافت که در نهایت به چند الگوی غالب سومزاجی می‌انجامد.

۲- PCOS را نوعی از اورام دانست که با سومزاجات پیشین منجر به ورم تخمدانی و عوارض بعدی آن در شخص مورد تحلیل قرار می‌گیرد.

۱. گروه طب سنتی، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهیدبهشتی، تهران، ایران.

بحث و نتیجه گیری: به نظر می‌رسد ترکیبی از هر دو رویکرد برای شناخت PCOS کمک کننده‌تر باشد چراکه رویکرد اول به علائم کلینیکی الیگوانوره و هیپراندروژنیسم نظر دارد و رویکرد اورام نیز شاید به نوعی جای خالی شواهد سونوگرافیک را پر کند.

واژگان کلیدی: سندرم تخمدان پلی‌کیستیک، طب سنتی ایران، ابن سینا، قانون، مزاج

حکمت سینوی در آئینه تدارک الخطا

محمود عباسی^۱

زمینه و هدف: بوعلی سینا، فیلسوف شهیر شرق و طبیب نامدار ایرانی که افکار و اندیشه‌های او هشت قرن جهان غرب را مسخر خویش ساخت در زمره نخستین حکیمانی است که ترجمان دقیق «العلم علمان: علم الابدان و علم الادیان» را به منصف ظهور رساند و شاید اعتقاد راسخ وی به آمیختگی و امتزاج این دو علم بود که وی را بر آن داشت کتاب فلسفه خویش را شفاء نام نهد و کتاب طبی خود را قانون؛ و این سؤال همچنان باقی است که بشر کی تواند با ستیغ نگاهش قله عظمت و اوج تفکر او را دریابد، همو که قرن‌ها جهانیان را مسحور نهضت فکری خویش ساخت و همواره بر تارک آسمان حکمت و قله رفیع فرهنگ و تمدن اسلام و ایران می درخشد. درخشندگی و تابناکی بی نظیر او در عرصه طب و فلسفه از وی حکیمی فرزانه ساخت که از یک طرف فلسفه مشاء را به اوج رسانید و از طرفی با نیروی تعقل و تدبر، همه جوانب نظری و علمی طب را در هم آمیخت و از آن آثاری آفرید که در نوع خود بی نظیر و قرن‌ها منبع اصلی و کتاب درسی دانشگاه‌های معتبر جهان بود. این مقاله به تبیین جلوه‌های حکمت کلام بوعلی سینا در پیرامند کتاب تدارک الخطا می پردازد.

روش: روش مطالعه به صورت توصیفی - تحلیلی است و در آن تحلیل محتوای کیفی بر اساس کتاب تدارک الخطا نوشته بوعلی سینا و سایر منابع کتابخانه‌ای مرتبط با این کتاب انجام شده است.

یافته‌ها: تدارک انواع الخطا الواقع فی التدبیر الطبی، یکی از آثار فاخر و ارزشمند ابن سینا است که در آن با ایجاز کامل و فهرست وار، تمام محتویات نظام طب ایرانی اسلامی را وصف کرده است؛ نظامی که خود در معرفی تفصیلی

۱. رییس مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی.

اجزای آن گفته است: «بر ما معلوم است که طب در ارکان و مزاجها و اخلاط و اندامهای بسط و مرکب و ارواح و قوای طبیعی و حیوانی و نفسانی آنها و افعال و حالات بدن از تندرستی و بیماری و آنچه میان این دو است، و از اسباب آنها، و در خوردنیها و نوشیدنیها و هواها و آبها و شهرها و خانهها و استفراغ و احتقان و صناعات و عادات و حرکات بدنی و نفسانی و سکونها و سنها و جنسها و چیزهای بیگانه که به بدن وارد می‌شود، و تدبیری که در خوردنیها یا نوشیدنیها و انتخاب آب و هوا و اندازه نگاه داشتن در جنبشها و آرامشها و به کار بردن داروها و کارهای دستی برای نگهداری تندرستی و درمان هر یک از بیماریها بحث می‌کند.» کتاب تدارک انواع الخطا فی التدبیر الطبی ابن سینا با همه اختصار و کم حجمی، در اهمیت، همتای کتاب القانون فی الطب او شمرده شده و نظامی عروضی، صاحب چهار مقاله در کارایی آن برای پزشکان می‌گوید: «پس اگر طبیبی مجلد اول از قانون بدانسته باشد و سن او به اربعین کشد، اهل اعتماد بود و اگرچه این درجه حاصل دارد، باید که از این کتب صغار که استادان مجرب تصنیف کرده‌اند، یکی پوسته با خویشتن دارد، چون تحفه‌الملوک محمد بن زکریا و کفایه ابن مندویه اصفهانی، و تدارک انواع الخطا فی التدبیر الطبی ابوعلی، و خفی علائی و یادگار سید اسماعیل جرجانی؛ زیرا که بر حافظه اعتمادی نیست که در آخر موخر دماغ باشد که دیرتر در عمل آید، این مکتوب او را معین باشد.»

بحث و نتیجه‌گیری: تدارک الخطا یا تدارک انواع الخطا و یا دفع المضار الکلیه عن الابدان الانسانیه اثری است فاخر از حکیم هزاره‌ها که در زمینه پاسداشت تندرستی و چگونگی گفتار گرد آمده است که در هر گفتار به بررسی و چگونگی پاسخ به انجام دادن یا انجام ندادن کارهای بایسته و نبایسته هر کس در زندگی روزمره‌اش می‌پردازد.

واژگان کلیدی: تدارک الخطا، بوعلی سینا، حکمت سینوی

تأثیر شرایط اجتماعی دوران ابن سینا بر شهرت پزشکی او

مه سیما عبدلی^۱، الهام ملک‌زاده^۲

زمینه و هدف: شرایط تاریخی - اجتماعی، نقش به‌سزایی در شکوفایی اندیشمندان و دانشمندان هر جامعه‌ای ایفا می‌کنند. در ایران فرهنگی قرون ۴ و ۵ هجری نیز این شرایط حاکم بود و از عوامل مهم شهرت پزشکی ابن سینا به شمار می‌رود. مطالعه حاضر، همین موضوع را بررسی می‌کند.

روش: داده‌ها به شیوه کتابخانه‌ای با استفاده از منابع تاریخی - اجتماعی معتبر و مقالات مرتبط جستجو شده از پایگاه‌های علمی معتبر Pubmed, Scopus, Google scholar, SID, Noormags گردآوری و مورد تحلیل قرار خواهند گرفت.

ملاحظات اخلاقی: داده‌ها بر حسب موازین اخلاقی حوزه پژوهش و نشر، جمع‌آوری و مطابق استانداردهای کوپ نگارش می‌شود.

یافته‌ها: قرون ۴ و ۵، از قرون پر فراز و نشیبی است که تاریخ ایران، وقایع تاریخی و اجتماعی متعددی را شاهد بوده است. ابن‌سینا در بخارا که تحت حکومت سامانیان بود، طب آموخت. آل بویه نیز در مناطقی چون ری و همدان صاحب قدرت بودند و به حفظ و توسعه دانش و فرهنگ ایران، شهرت داشتند. در این شرایط، کتابخانه بخارا محل فراگیری دانش طب ابن‌سینا و مدرسه‌ای

---

۱. گروه تاریخ پزشکی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران.

Email: abdolim@razi.tums.ac.ir

۲. هیئت علمی گروه تاریخ اجتماعی و اقتصادی، پژوهشکده تاریخ، پژوهشگاه علوم انسانی و

Email: elhammalekzadeh@ihcs.ac.ir

مطالعات فرهنگی، تهران، ایران.

که در آن تدریس می‌کرد، کانونی برای تبلور دانش، انتقال علم و تعامل مطلوب وی با صاحبان قدرت، جویندگان علم و خدمت به آحاد جامعه بود. سه زوایه تشکیل دهنده پیشرفت علمی آن دوران که در بررسی زندگی ابن سینا به خوبی قابل شناسایی و تحلیل است.

بحث و نتیجه‌گیری: شرایط اجتماعی زمانه ابن سینا و تعامل با حکام دانش‌پرور آل بویه، از عوامل مؤثر در شهرت پزشکی ابن سینا بود.

واژگان کلیدی: ابن سینا، تاریخ اجتماعی، سامانیان، آل بویه، تاریخ پزشکی

اصول پایه درمان در طب ایرانی از دیدگاه ابن سینا در قانون

احمد رضا شریفی،^۱ مسعود نوبخت یگانه^۱

زمینه و هدف: طب سنتی ایران مبتنی بر اصول منطقی و حکیمانه ای است که یکی از این اصول مربوط با تدابیر قبل از درمان است. ابن سینا را میتوان بزرگترین حکیم عالم و طبیب دانست که به این مسأله پرداخته است. هدف از این مطالعه، بررسی نظرات ابن سینا در کتاب قانون درباره مبانی درمان است. **روش:** این مطالعه یک بررسی کتابخانه‌ای است که در آن کتاب قانون فی الطب تصحیح آقای مسعودی مورد بررسی قرار گرفته است.

یافته‌ها: در حالت کلی علاج بر سه اساس استوار است که یکی از آنها تدبیر است و دوم درمان با دارو و سوم درمان با دخالت دست که به اعمال یداوی معروف است. تدبیر یعنی تصرف در شش اصل ضروری و آن شش اصل عبارت هستند از هوا، خوردن و آشامیدن، خواب و بیداری، حرکت و سکون بدن، حرکت و سکون، حفظ مواد ضروری و دفع مواد غیرضروری از بدن؛ برای درمان سه قانون کیفیت، کمیت و وقت تجویز دارو را باید رعایت کرد. کیفیت دارو باید ضد مزاج بیماری باشد. در قانون کمیت دارو، وزن دارو و میزان دوز مصرفی و درجه مزاج دارو را باید در نظر داشت. و این هدف حاصل نمی‌شود مگر با شناخت عضو و بعضی از موارد مانند سن و بلد و فصل و جنس و صنعت و عادت و سحنه (فنونتیپ) او و قوت او که در مجموع ده عرض است. معرفه عضو متضمن چهار امر است: خلقت عضو، مزاج عضو، وضع عضو و قوت عضو. **بحث و نتیجه‌گیری:** شناخت مبانی بیماری در طب سنتی ایرانی، از اصول لازم برای درمان صحیح است.

واژگان کلیدی: طب ایرانی، درمان، علاج، مبانی درمان، ابن سینا، طب سنتی

۱. مرکز تحقیقات طب، قرآن و حدیث، دانشگاه علوم پزشکی بقیه الله، تهران، ایران.

درمان‌های غیر دارویی تسکین درد از دیدگاه ابن سینا

زهرا آقابیلگویی^{۱*}، فائزه احمدپورسامانی^۲، زهرا بهاء‌الدین^۳

زمینه و هدف: ابن سینا، دانشمند و پزشک برجسته ایرانی، در کتاب قانون فی الطب به بررسی علل مختلف درد و روش‌های درمان آن پرداخته است. این مطالعه به منظور بررسی و جمع‌آوری توصیه‌های غیردارویی مطرح شده در مدیریت درد از دیدگاه ابن سینا انجام شد.

روش: این مطالعه به روش مروری کتابخانه‌ای با جستجوی کلیدواژه‌های مرتبط در کتاب قانون و دسته‌بندی نتایج انجام شد.

ملاحظات اخلاقی: تمامی اصول اخلاقی در پژوهش رعایت شده است و اطلاعات به صورت صحیح و کامل از کتاب استخراج شده‌اند.

یافته‌ها: ابن سینا علل مختلفی برای درد بیان کرده که شامل تغییر مزاج ناگهانی و تفرق اتصال است. برخی از درمان‌های توصیه شده مانند انواع مخدرها و محلل‌ها به عنوان درمان‌های دارویی مطرح شده‌اند. در کنار این‌ها، ابن سینا به درمان‌های غیردارویی نیز اشاره کرده است. این درمان‌ها شامل ریختن آب گرم در دردهای ریچی، تکمید (ریختن جاورس، آرد کرسنه یا نمک در کیسه و گرم کردن آن و استفاده در موضع درد)، بادکش گرم، ماساژ آرام و طولانی، روغن مالی، شنیدن آوازهای خوش و خواب‌آور و سرگرم شدن با مفرح‌ها (به عنوان مسکن‌های قوی) می‌باشد.

۱. گروه طب سنتی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

Email: Aghabeiglooei@gmail.com

۲. دانشجوی کارشناسی پرستاری، دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه شاهد تهران، ایران.

۳. مرکز تحقیقات کارآزمایی بالینی طب سنتی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

بحث و نتیجه گیری: نتایج این مطالعه نشان می دهد که ابن سینا علاوه بر درمان های دارویی، به اهمیت درمان های غیر دارویی در تسکین درد نیز توجه ویژه ای داشته است. اهمیت این یافته ها در استفاده از درمان های غیر دارویی به عنوان روشی موثر و بدون عوارض جانبی در مدیریت دردهای مزمن و حاد می باشد که می تواند بعد از انجام پژوهش های بالینی در صورت اثبات اثربخشی به بیماران توصیه شود.

واژگان کلیدی: ابن سینا، درد، طب ایرانی، قانون فی الطب

تحلیل متون پزشکی در حوزه طب روحانی از دیدگاه ابن سینا

محمد رضا نجارزاده،^۱ ابوذر رضانی*^۲

زمینه و هدف: آنچه که شیخ ابن سینا در خصوص ارتباط روح با درمان بیماری‌ها بیان می‌دارد را می‌توان در قالب ارواح سه‌گانه و تاثیرات آن بر انسان شامل قوای منبعث از آن ارواح و تاثیراتی که روح بر فرد می‌گذارد بحث نمود. روح طبیعی که قوایی چون ماسکه، جاذبه، هاضمه، دافعه و نامیه از آن منبعث می‌باشد و خود از لطافت اغذیه متولد می‌گردد؛ لذا با تغذیه لطیف می‌توان قوای منبعث از روح طبیعی را تقویت کرد. روح حیوانی که قوایی چون حس‌های مختلف از آن منبعث می‌باشد و خود از ورودی‌های قلبی که بواسطه شهوت و غضب صورت می‌پذیرد تقویت می‌گردد؛ می‌توان با تدابیری که در خصوص کنترل این موارد صورت می‌پذیرد به تقویت روح حیوانی پرداخت. روح نفسانی که قوایی چون فکر، حافظه، علم، بردباری و هوشیاری از آن منبعث می‌باشد و خود از سلامت نفسانی و حکمت انسانی تقویت می‌گردد؛ می‌توان با تدابیری که در خصوص ارتقاء نفسانی انجام داد روح نفسانی را تقویت کرد. هدف از این مطالعه انجام تجزیه و تحلیل با رویکرد علم‌سنجی در خصوص طب روحانی از دیدگاه ابن سینا بود.

روش: این مطالعه مقطعی و توصیفی به روش کتابسنجی انجام شده و متون تاریخی از جمله کتاب قانون مورد بررسی دقیق قرار گرفته است. با جستجوی متنی در پایگاه بین‌المللی پابمد، ۶۶۲ مقاله از سال ۱۸۹۲ تا ۲۰۲۴ بررسی و پالایش شد و از تحلیل هم‌واژگانی در متون پزشکی (به کمک نرم‌افزار مناسب) برای نشان دادن بسامد واژه‌ها استفاده شد.

^۱ معاونت تحقیقات و فناوری، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، ایران

2. Email: ab.ramezani@behdasht.gov.ir

ملاحظات اخلاقی: این مطالعه از اصول و ضوابط کمیته اخلاق بین‌المللی نشر (COPE) پیروی می‌کند.

یافته‌ها: مصورسازی با ۷۹۶ کلیدواژه اصطلاحنامه پزشکی (مش) با بسامد حداقل ۵ بار انجام شد، بعد از پالایش ۸۸ کلیدواژه، مهم‌ترین موضوع‌های پژوهشی در این حوزه، مصورسازی و سیر تحول و توسعه مفاهیم کلمات کلیدی نیز ترسیم شدند.

بحث و نتیجه‌گیری: با وجود گذشت حدود هزارسال، مطالعات علم‌سنجی اندکی بر روی متون منتشر شده در این حوزه انجام شده است. باورهای معنوی از طب سینوی برای حوزه پزشکی نقش مکملی در بهبود سلامت بیمار دارند. تقویت روح حیوانی می‌تواند به تقویت روح طبیعی منجر شده و از طرفی تقویت روح نفسانی می‌تواند به تقویت روح حیوانی و طبیعی منجر شود که در شیخ در قالب معالجات جیده نافع برای بیشتر امراض بدان اشاره نموده است. این رویکرد می‌تواند مزایای سلامتی فراتر از درمان رایج به تنهایی دربر داشته باشد.

واژگان کلیدی: کتابسنجی، طب، ابن‌سینا، روح، قوا، معالجات، هم‌واژگانی

خارش شبانه از دیدگاه ابن‌سینا، پزشک ایرانی قرن پنجم ه.ق.

مریم تقوی شیرازی^۱

زمینه و هدف: برخی از بیماری‌های التهابی پوست از جمله درماتیت آتوپیک، پсорیازیس و کهیر معمولاً با افزایش خارش شبانه همراه هستند که می‌تواند با ایجاد اضطراب و اختلال در خواب، کیفیت زندگی بیماران را علاوه بر بیماری زمینه‌ای، تحت تاثیر قرار دهد. ابن‌سینا، پزشک و دانشمند بزرگ ایرانی قرن پنجم ه. ق در کتاب قانون فی الطب در مبحث اورام و بثور گرم از جمله بیماری‌های شری و بنات اللیل، به افزایش بروز ضایعات و شدت خارش در شب اشاره داشته است. هدف از این نگارش، گذری کوتاه به سبب شناسی و درمان خارش شبانه در دو مکتب طب ایرانی و رایج است تا بتواند راهکاری فراگیرتر در مدیریت این اختلال پیشنهاد دهد.

روش: در این مطالعه مروری کوتاه و کتابخانه‌ای، مطالب مرتبط با هدف پژوهش، از منابع معتبر طب ایرانی با اولویت قانون ابن‌سینا و بانک‌های اطلاعاتی و موتورهای جستجوی علمی با کلیدواژه‌هایی مانند کهیر، آنژیوادم، شری و ماشری، بنات‌اللیل، بثور و اورام، خارش شبانه و ... استخراج و مورد بررسی و مقایسه قرار گرفتند.

یافته‌ها: هر دو مکتب طب به افزایش خارش و بیقراری در شب در بیماران مبتلا به کهیر و شری یا بنات‌اللیل اشاره کرده‌اند. افزایش حرکت ابخره ناشی از جودت هضم در شب با افزایش ترشح هیستامین و بعضی مدیاتورها بدنبال کاهش کورتیزول در شب می‌تواند مشابهت و تطبیق داشته باشد. همچنین در کنترل علائم، دیدگاه ابن‌سینا همانند طب رایج، استحمام و رطوبت‌رسانی موثر دانسته‌اند.

بحث و نتیجه گیری: افزایش آگاهی به تحلیل دقیق ابن سینا در علل التهابات پوستی و هیجان علائم در شب در تلفیق با دانش پزشکی روز، می تواند بستری مناسب و نوین در طراحی پژوهش ها و ارائه برنامه درمانی مبتنی بر شواهد برای مدیریت خارش شبانه ایجاد کند.

واژگان کلیدی: کهیر، طب ایرانی، خارش شبانه، ابن سینا

اصول نشانه‌شناسی بیماری‌های ریه از دیدگاه ابن‌سینا

زهرا طالب نژاد^۱، محسن ناصری^۱، زهرا آقابیگلویی^{۱*}

زمینه و هدف: سمیولوژی (یا نشانه‌شناسی پزشکی) شاخه‌ای از علم پزشکی است که به مطالعه و تحلیل علائم و نشانه‌های بیماری‌ها می‌پردازد. این علم به پزشکان کمک می‌کند تا با بررسی دقیق نشانه‌های بالینی، تشخیص دقیق‌تری از وضعیت بیمار ارائه دهند و برنامه درمانی مناسبی را تعیین کنند. سمیولوژی نقش کلیدی در فرآیند تشخیص و مدیریت بیماری‌ها دارد. در این مطالعه به بررسی اصول سمیولوژی بیماری‌های ریه از دیدگاه ابن‌سینا می‌پردازیم.

روش: این مطالعه به روش مروری کتابخانه‌ای با جستجوی کلیدواژه‌های مرتبط در کتاب قانون و دسته بندی نتایج انجام شد.

ملاحظات اخلاقی: تمامی اصول اخلاقی در پژوهش رعایت شده است و اطلاعات به صورت صحیح و کامل از کتاب استخراج شدند.

یافته‌ها: ابن‌سینا تنفس را با دو حرکت و دو توقف توضیح داده و انواع تنفس را معرفی کرده است. وی به نشانه‌های مختلفی مانند عظمت و صغر نفس، سهولت و عسر تنفس، بوی خوش یا بد نفس، و دمای تنفس اشاره کرده است. همچنین به سوءتنفس‌ها و علائم آنها پرداخته و اسباب آنها را شرح داده است. به عنوان مثال، حرارت نفس خروجی را علامتی مهم در تشخیص وضعیت ریه می‌داند یا معتقد است بوی بد نفس می‌تواند ناشی از مشکلات گوارشی باشد. همچنین برای هر یک از شکل‌های تنفس اسباب متفاوتی را مطرح می‌کند.

بحث و نتیجه‌گیری: نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که ابن‌سینا در نشانه‌شناسی بیماری‌های ریه به جزئیات دقیقی اشاره کرده است که می‌تواند در تطبیق با یافته‌های طب نوین به بهبود روش‌های درمانی و تشخیصی موجود کمک کند.

واژگان کلیدی: ابن‌سینا، سمیولوژی، طب ایرانی، قانون فی الطب

۱. گروه طب سنتی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

مقایسه رویکرد ابن‌سینا و طب رایج در خصوص اهمیت آب و دمای آب مصرفی در ورزشکاران سمیرا رنجبر بهروز^۱

زمینه و هدف: مصرف آب و حفظ آب بدن برای سلامتی انسان به دلایلی از جمله تنظیم دمای بدن، حفظ تعادل الکترولیت‌ها، دفع مواد زائد بدن، سلامت مفاصل و دستگاه گوارش حیاتی است. این امر به ویژه برای ورزشکاران اهمیت دارد. در این مقاله به بررسی همسو بودن و مغایرت دیدگاه‌های ابن‌سینا و علم نوین در این مورد می‌پردازیم.

روش: مرور کتاب قانون و جستجوی الکترونیکی کلیدواژه‌ها بررسی شده است.

ملاحظات اخلاقی: مراعات اصول امانتداری در استفاده از منابع تاریخی می‌باشد.

یافته‌ها: ابن‌سینا در کتاب «قانون در طب» به اهمیت آب برای سلامتی انسان اشاره می‌نماید. علم نوین به اهمیت نوشیدن آب کافی برای ورزشکاران تاکید دارد. هیدراتاسیون مناسب می‌تواند به حفظ استقامت و قدرت عضلات ورزشکاران، بهبود عملکرد و جلوگیری از کم‌آبی بدن کمک نماید. براساس قانون، مصرف آب سرد بعد از حرکات مفرط بدنی می‌تواند منجر به استسقا (آسیت) و بروز بیماری‌های کبدی شود و ورزشکاران آب را جرعه‌جرعه و همراه نوشیدنی دیگر مصرف کنند تا از بروز این مشکلات جلوگیری شود. علم نوین بر مبنای شواهد علمی، مصرف آب خنک را به دلیل جذب سریع‌تر، برای هیدراتاسیون مؤثر ورزشکاران توصیه می‌کند. هرچندکه تاکید دارد مصرف آب سرد برای همه افراد مناسب نیست و می‌تواند باعث بروز مشکلات سلامتی شود.

۱. دانشکده علوم ورزشی و تندرستی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

بحث و نتیجه‌گیری: طبق دیدگاه ابن سینا و علم نوین، مصرف آب کافی برای سلامتی، به ویژه برای ورزشکاران، ضروری است. در خصوص دمای آب مصرفی تفاوتی بین دو دیدگاه وجود دارد. ابن سینا مصرف آب سرد را بعد از ورزش مضر می‌داند؛ در حالیکه در علم نوین مصرف آب خنک در کاهش سریع‌تر دمای بدن و افزایش عملکرد ورزشی مفید است. تحقیقات بیشتر پیشنهاد می‌شود.

واژگان کلیدی: آب، فعالیت ورزشی، ابن سینا، هیدراتاسیون

بررسی مفردات دارویی در کتاب قانون ابن سینا

میثم مسعودی^۱

زمینه و هدف: کتاب القانون فی الطب اثر شیخ‌الرئیس ابوعلی سینا از مهم‌ترین و مشهورترین کتب طبّی شرق و غرب می‌باشد. ابن سینا در کتاب دوم به بررسی مفردات و گیاهان دارویی پرداخته است. هدف از این مطالعه بررسی و جایگاه مفردات دارویی در کتاب قانون فی طبّ می‌باشد.

روش: در این مطالعه که یک بررسی کتابخانه‌ای و مروری می‌باشد با مراجعه به کتب مرجع طبّ ایرانی، نرم‌افزار کتابخانه جامع طبّ نور و وب سایت‌های اینترنتی معتبر به بررسی مفردات دارویی در کتاب قانون ابن‌سینا پرداخته شده است.

ملاحظات اخلاقی: در این پژوهش جنبه‌های اخلاقی مطالعات کتابخانه‌ای شامل اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

یافته‌ها: ابن سینا در کتاب دوم حدود ۸۰۶ مدخل از مفردات شامل گیاهی، حیوانی و معدنی را براساس حروف ابجد نام برده است و درباره ماهیت و مصارف درمانی آن‌ها سخن گفته است و در برخی موارد در توضیح یک مفرده به گونه‌های دیگر آن نیز اشاره کرده که براین اساس تعداد واقعی مفردات کتاب قانون نیز بیشتر از این تعداد می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری: در کتاب دوم قانون، ابن سینا بیشتر به جنبه‌های علمی و نظری مباحث مفردات براساس مبانی طبّ مزاجی پرداخته است، هر چند در برخی موارد به مباحث عملی نیز ورود پیدا نموده است اما از آنجا که مبنای ابن سینا اختصار و گزیده‌گویی بوده است با اشاره‌ای گذرا از کنار برخی مطالب گذشته است. ابن سینا در مفردات قانون اذعان داشته است که کتاب دوم

۱. دانشجوی دکتری، سیستماتیک گیاهی، گروه زیست‌شناسی، دانشکده علوم، دانشگاه تهران،

پیش‌نیاز کتاب سوم قانون، یعنی بیماری‌های جزئی است تا طبیب با آگاهی از داروهای مفرده وارد مبحث بیماری‌ها شود.

واژگان کلیدی: قانون فی الطب، ابن سینا، مفردات، گیاهان دارویی

چالش‌های نظری در احیاء و کاربست طب سینوی در عصر جدید

مصباح خندان^۱

زمینه و هدف: پزشک یا پژوهشگری که در پی بهره‌گیری از طبّ سینوی است ضرورت دارد بر این پرسش تأمل کند که با این کار چه هدفی را دنبال می‌کند؛ آیا ضمن پذیرش مبادی حاکم بر پزشکی مدرن، صرفاً قصد احیاء منابع کهن و جذب و بازسازی آن‌ها در پارادایم موجود را دارد و به این ترتیب، هر گونه بهره‌گیری از میراث گذشتگان، می‌تواند «مکمل» پزشکی جدید باشد و نه جایگزین آن؟ یا اینکه با نفی و طرد پزشکی مدرن در پی بازگشت به پارادایمی پیشامدرن است؟ در هر یک از این موقعیت‌ها، مجموعه‌ای از چالش‌ها و موانع نظری وجود دارد. در پژوهش حاضر، مواردی که بایسته است در هر پاسخ احتمالی به پرسش فوق مورد توجه باشند، تبیین و تفسیر خواهند شد.

روش: در این پژوهش به شیوه‌ی تحلیلی و توصیفی، با بهره‌گیری از مفاهیم بنیادین تفکر فلسفی در عصر جدید و به‌طور خاص «فلسفه‌ی علم»، تلاش شده‌است تبیینی از مسائل مورد ادعا به دست آید.

یافته‌ها: ادعای پژوهش حاضر این است که احیاء و کاربست طب سینوی با این موانع و چالش‌های مفهومی و فلسفی مواجه است: یک فرگشت، به‌عنوان پارادایم غالب بر زیست‌شناسی مدرن (دو حاکمیت متافیزیک و علم‌النفس ارسطویی بر وجوهی از طبّ سینوی و طرد این هستی‌شناسی در فلسفه‌های پساکانتی سه) مقبولیت عامّ «طبیعت‌گرایی روش‌شناختی» در پزشکی عصر جدید (چهار) فرمالیزم ریاضی حاکم بر علم ژنتیک و کاربرد گسترده‌ی ریاضیات در زیست‌شناسی مدرن پنج (پذیرش انگاره‌ی «پیشرفت» و قبول سیر انباشتی در علوم از سوی جوامع تخصصی و دانشگاهی شش) بحران‌های ناشی از

۱. دانشجوی دکتری تخصصی (Ph.D) فلسفه محض، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

پذیرش رویکردهای نسبی‌گرا و پست‌مدرن به‌عنوان پشتوانه‌ای احتمالی و در دسترس برای حمایت از احیاء طب‌های پیشامدرن هفت) غلبه‌ی رویکرد جنسیتیِ مردم‌محور بر طب سینوی.

ملاحظات اخلاقی: امانت‌داری و پرهیز از پیش‌داوری در استفاده از کتاب‌ها و مقالات مورد توجه بوده‌است.

بحث و نتیجه‌گیری: با توجه به مختصات خاص معرفتی عصر جدید، هر گونه رجوع به تاریخ علم جهت بهره‌گیری از آن، با دسته‌ای از چالش‌های مفهومی و فلسفی مواجه خواهد بود. به همین جهت، اگر شخصی با هر انگیزه و عنوانی، خواستار رجوع به میراث طبّی ابن‌سینا باشد، باید بتواند به چالش‌های یادشده پاسخ دهد و تبیین کند که در صورت تعارض صریح بین مبادی و مبانی طب مدرن با طب سینوی، با چه توجیهی می‌تواند همه یا بخشی از آن را در عصر حاضر مورد بهره‌برداری قرار دهد. ادعای نهایی این پژوهش این است که با رعایت ملاحظات، این امر امکان‌پذیر خواهد بود. مهمترین رهیافت برای تحقق این مهم، بررسی و ارزیابی دعاوی طب سینوی به واسطه‌ی آزمون‌ها و آزمایش‌هایی است که در علم ژنتیک مولکولی و فیزیولوژی مدرن مورد تأیید و استناد جامعه‌ی علمی هستند.

واژگان کلیدی: طب سینوی - فلسفه‌ی پزشکی - پیشرفت - فرگشت - متافیزیک ارسطو - طبیعت‌گرایی روش‌شناختی - نسبی‌گرایی - جنسیت

نوشیدن آب هنگام فعالیت ورزشی از دیدگاه ابن‌سینا

سهیل قلی‌بیگی^۱

زمینه و هدف: هنگام فعالیت ورزشی با افزایش دمای بدن و به تبع آن افزایش تعریق، ورزشکاران با خطر کم‌آبی مواجه می‌شوند. نوشیدن آب در حین فعالیت ورزشی برای حفظ عملکرد ورزشی، پیشگیری از خستگی زودرس و سایر عوارض ناشی از کم‌آبی بدن ضروریست. با این وجود، باور عمومی بر این است که توصیه طب سنتی پرهیز از نوشیدن آب هنگام فعالیت ورزشی است. در این مطالعه به بررسی دیدگاه ابن‌سینا، به موضوع نوشیدن آب حین فعالیت ورزشی می‌پردازیم.

روش کار: مرور کتاب قانون و جستجوی الکترونیکی کلیدواژه‌ها در سایت Scholar Google و سایت جهاد دانشگاهی

ملاحظات اخلاقی: رعایت امانتداری در استفاده از منابع تاریخی

یافته‌ها: سه تم اصلی مطالعه عبارتند از:

۱. زمان‌های ممنوع نوشیدن آب سرد: بعد از استحمام، فعالیت ورزشی، فعالیت جنسی و خواب شب
  ۲. عوارض نوشیدن نابجای آب سرد: تجمع آب در شکم و مستعد شدن فرد به بیماری‌های کبدی
  ۳. راهکارهای رفع نیاز به آب در موارد ممنوعه: نوشیدن جرعه‌جرعه آب، مخلوط کردن آب با یک نوشیدنی دیگر
- بحث و نتیجه‌گیری:** زمان‌های ممنوعه نوشیدن آب طبق دیدگاه ابن‌سینا، اوقاتی هستند که بدن گرم شده است و ولع زیادی به آب دارد. در اینجا نوشیدن یکباره‌ی آب خالص، سرد و با حجم فراوان می‌تواند منجر به آسیب

---

۱. انجمن علمی طب ایرانی، قزوین، ایران، دانشکده علوم ورزشی و تندرستی دانشگاه تهران،

کبدی شود. امروزه عارضه کبدی برای نوشیدن آب سرد در حالاتی مانند فعالیت ورزشی، عارضه اثبات شده‌ای نیست و می‌تواند ایده‌ای پژوهشی باشد. نگاه ابن سینا به مقوله نوشیدن آب در فعالیت ورزشی، در راستای تأمین آب بدن نیست، ولی آنچه در این نگاه جالب است، ارائه راهکار شامل اصلاح حجم و دمای آب و افزودن ماده‌ای به آب و اجتناب ابن سینا از حذف صورت مسئله است. بنابراین آنچه در باور عمومی مبنی بر حذف نوشیدن آب در فعالیت ورزشی است، از دیدگاه ابن سینا اخذ نشده است.

واژگان کلیدی: آب، فعالیت ورزشی، ابن سینا

بررسی انتساب رساله

«فی ذکر عدد الأمعاء والمنفعة فی کثرتها» به ابن‌سینا

حامد آرضایی^۱، محمد حسین اسدی^{۲*}

زمینه و هدف: یکی از رساله‌های طبی که به ابن‌سینا نسبت داده شده، رساله مختصری است با نام «فی ذکر عدد الأمعاء والمنفعة فی کثرتها» که چنانکه از نامش فهمیده می‌شود در باره تعداد روده‌ها و چربی تعدد آنها است. دستنویسی یگانه از این اثر در کتابخانه چستربیتی دوبلین ایرلند نگهداری می‌شود. از آنجا که در فهرست شاگرد ابن‌سینا، جوزجانی، از آثار او و همچنین فهرست‌های قفطی و ابن‌ابی‌اصیبه چنین عنوانی دیده نمی‌شود، به نظر می‌رسد نسبت دادن این اثر به بوعلی نیازمند بررسی بیشتری باشد. در این مقاله علاوه بر بررسی این انتساب، گزارشی از دیدگاه ابن‌سینا در زمینه کالبدشناسی و کاراندام‌شناسی روده‌ها عرضه می‌گردد.

روش: در این تحقیق با بهره‌گیری از ابزارهای روشی متن‌پژوهانه به بررسی محتوای دستنویس و استقلال آن پرداخته شد. در این مسیر با تهیه فهرستی محتمل از آثار مشابه ابن‌سینا و ردیابی متن در آن نگاشته‌ها به نتایجی دست یافته شد.

ملاحظات اخلاقی: در این پژوهش، کوشش شده تا اصل امانتداری و رعایت اصالت منابع و پرهیز از جانبداری در مراجعه به متون یا تحلیل‌ها لحاظ شود.

یافته‌ها: نکته قابل توجه در متن این رساله را می‌توان وجود یک گسستگی محتوایی ذکر کرد به نوعی که ابتدا با متن یک عهدنامه روبرو هستیم که با «قال الشيخ الرئيس» شروع می‌شود اما به یکباره موضوع بحث عوض شده و به

---

۱. گروه تاریخ علوم پزشکی، دانشکده طب ایرانی و مکمل، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران.
۲. گروه تاریخ علوم پزشکی، دانشکده طب ایرانی و مکمل، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران،

ذکر تعداد امعاء و فواید هر یک می پردازد. بررسی‌ها صحت تطابق قسمت ابتدایی این رساله با عهدنامه‌ای منتسب به ابن‌سینا اثبات می‌کند. با بررسی سایر آثار ابن‌سینا تطابق محتوایی قسمت دوم این رساله، با فصل «فی تشریح الأمعاء الستة» از بخش بیماری‌شناسی القانون فی الطب او نمایان می‌شود. تصحیح رساله مذکور به همت رائد امیر عبدالله بر اساس تصویر عکسی دستنویس در کتابخانه دانشگاه موصل و تکمیل نواقص این رساله از روی القانون فی الطب نشان می‌دهد که این موضوع از چشم وی نیز دور نمانده؛ اما چرا او همچنان این رساله را به عنوان رساله‌ای مستقل از ابن‌سینا منتشر نموده است، جای سؤال است! به نظر می‌رسد کاتب دستنویس متن را از روی یک متن پیشین که دچار به‌هم‌ریختگی برگه‌ها شده است، بازنویسی کرده است و در نسخه پیشین به احتمال پزشکی این مطلب ابن‌سینا را به دلیل نیاز بدان برای خود از ابتدای بخش بیماری‌های روده‌ها بازنویسی کرده است.

بحث و نتیجه‌گیری: هر چند متن این رساله به قلم ابن‌سینا است ولی از آنجا که با همان متن القانون فی الطب مواجه هستیم، نمی‌توان نگاشته را یک تک‌نگاری مستقل در نظر گرفت. نبود این عنوان در فهرست‌های معتبر آثار بوعلی و اضطراب و درهم‌ریختگی تک‌نسخه‌ای که متن را حفظ کرده نشان از عدم استقلال متن دارد.

واژگان کلیدی: فی ذکر عدد الأمعاء، ابن‌سینا، تاریخ تشریح، رساله طبی

نحوه تاثیر پذیری ابن‌سینا از جالینوس و بقراط در کتاب قانون

کامران محلوجی^۱

زمینه و هدف: کتاب قانون فی الطب ابن‌سینا یکی از تاثیرگذارترین کتب طبی در عرصه طب ایرانی می‌باشد. بسیاری از محققان معتقدند که ابن‌سینا دانش خود را وامدار جالینوس پزشک رومی تربیت شده در مکتب یونانی است. اما به دلیل کم بود ارجاعات در کتاب قانون شناخت تاثیرپذیری او از جالینوس و دیگر پزشکان چندان روشن نیست. این مقاله تلاش می‌کند تا حد امکان با جستجو در ارجاعات مستقیم نویسنده به بقراط و جالینوس نحوه تاثیر پذیری ابن‌سینا را از این دو پزشک مشخص نماید.

روش: در ابتدا با کلید واژگان جالینوس و بقراط به استخراج عبارت‌های نقل قول شده در کتاب قانون می‌پردازیم و سپس با تحلیل این عبارت‌ها می‌سازیم که در کدام قسمت‌ها ابن‌سینا وامدار اندیشه‌های این دو بوده به تحلیل آن می‌پردازیم. **ملاحظات اخلاقی:** داده‌ها بر حسب موازین اخلاقی حوزه پژوهش و نشر، جمع‌آوری و مطابق استانداردهای کوپ نگارش می‌شود.

یافته‌ها: ابن‌سینا در مورد بعضی از اندام‌ها مانند استخوان بیشتر از بقراط تاثیر پذیرفته و در برخی دیگر مانند بیماری‌های مرتبط با عروق و عضلات و بیماری‌های سر و اندام فوقانی است تحت تاثیر جالینوس بوده است. تاثیر بقراط بیشتر از جالینوس است و در تجارب نقل قول‌های جالینوس بیشتر می‌باشد. در بعضی از نقل قول‌ها به توضیح نقادانه و تکمیل سخنان این دو پزشک پرداخته است.

بحث و نتیجه‌گیری: ابن‌سینا آگاهانه قرائتی ویژه از طب یونانی را تنظیم کرده که ما امروزه آنرا طب ایرانی می‌نامیم. البته شناخت دقیق این مفاهیم نیازمند تحقیقات بیشتر می‌باشد.

واژگان کلیدی: ابن‌سینا، قانون در طب، بقراط، جالینوس، تاریخ پزشکی

۱. دانشجوی دکتری تاریخ پزشکی دانشکده طب ایرانی دانشگاه علوم پزشکی تهران.

مروری بر بیماری «رمد» و درمان آن از منظر ابن‌سینا

مهناز السادات مرتضوی^۱، آرمان زرگران^۲

زمینه و هدف: بیماری رمد یکی از شایع‌ترین بیماری‌های چشمی در میان عموم مردم می‌باشد. رمد در معنای امروزی آن «ورم ملتحمه» و به منظور التهاب قسمت ملتحمه چشم به کار برده می‌شود. ملتحمه مایع شفاف بر روی بخش سفید چشم (صلبیه) و زیر پلک است که وظیفه آن محافظت چشم در برابر گرد و غبار و باز و بسته شدن روان چشم است. همچنین تامین مواد مغذی چشم، توسط رگ‌های خونی موجود در این بخش انجام می‌پذیرد. بیماری رمد در منابع طب ایرانی با همین عنوان مورد بحث قرار گرفته است و در میان عموم مردم از آن با «قرمزی چشم» یاد می‌شود. هدف از این مطالعه بررسی دیدگاه ابن سینا در مورد بیماری رمد و درمان‌های پیشنهادی آن می‌باشد.

روش: در این مطالعه جمع‌آوری اطلاعات به شیوه کتابخانه‌ای بوده است. اطلاعات مرتبط با مبحث چشم و بیماری رمد از کتاب «القانون» جمع‌آوری و سپس به همراه مقالات مرتبط با این حوزه در موتورهای جستجو مانند Google Scholar, PubMed مورد تحلیل قرار گرفته است.

یافته‌ها: رمد که در طب جدید با عنوان ورم ملتحمه شناخته می‌شود. در طب سنتی ایرانی تمامی التهاب‌ها و قرمز شدن‌های چشم را شامل می‌شود. شیخ رئیس ابوعلی سینا در کتاب طبی خود «القانون» به طبقه‌بندی انواع رمد در چهار دسته کلی: صفراوی، بلغمی، سوداوی و دموی پرداخته است. ابن سینا همچنین به معرفی انواع درمان‌های مناسب برای هر یک از گروه‌ها اشاره کرده است، ضمن آن که در بخشی به داروهای مناسب برای درمان این بیماری اشاره

۱. دانشجوی دکتری تخصصی تاریخ علوم پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران - دانشکده طب ایرانی.

۲. عضو هیئت علمی و مدیر گروه تاریخ پزشکی دانشکده طب ایرانی.

شده است. درمان‌های مورد اشاره ابن سینا با اصلاح سبک زندگی و تغذیه شروع شده و در ادامه با پاکسازی و استفاده از داروهای گیاهی خاتمه می‌یابد.

بحث و نتیجه‌گیری: ضمن بررسی تولیدات علم نوین، توجه به توصیه‌های طب ایرانی و داروهای مورد اشاره در قانون به منظور درمان بیماری رمدم (ورم ملتحمه)، می‌تواند به درمان بیماران کمک کرده و شیوه‌های درمانی نوین را موثرتر کند.

واژگان کلیدی: رمدم، ورم ملتحمه، تاریخ چشم پزشکی، تاریخ پزشکی، طب ایرانی

ابن‌سینا؛ رویکرد و تاثیر وی بر دانش روان‌شناسی

حامد آهن‌سازان^۱

زمینه و هدف: ابن سینا (۳۷۰-۴۲۸ ه.ق) همواره به عنوان یکی از برجسته‌ترین و تاثیرگذارترین شخصیت‌ها در فلسفه و پزشکی شناخته می‌شود. روش وی در تلفیق رویکرد دقیق فلسفی به موضوعات گوناگون و تحقیقات تجربی به‌ویژه در حوزه روان‌شناسی که در مهم‌ترین اثر او یعنی «شفا» می‌توان آن را در متعالی‌ترین حد خود دید سنگ‌بنایی برای پژوهش در تاریخ روان‌شناسی و روان‌داروشناسی به شمار می‌رود.

روش: پژوهش حاضر بر اساس هدف و از حیث جمع‌آوری داده‌ها از نوع توصیفی و کتابخانه‌ای می‌باشد. جهت گردآوری داده‌ها از روش نظام‌مند جستجوی مطالب از طریق پایگاه‌های استنادی ایران داک، پابمد، اسکوپوس و نیز مراجعه به متن اصلی کتاب شفا استفاده شده است.

ملاحظات اخلاقی: در طی مراحل تحقیق اصول اخلاق در پژوهش در گردآوری داده‌های کتابخانه‌ای و استفاده از منابع جهت تهیه متن نهایی رعایت شده است.

یافته‌ها: تاثیر رویکرد ابن سینا در مواجهه با بیماری‌های روان را از سه زمینه کلیدی می‌توان بررسی نمود؛ دوگانه انگاری ذهن و بدن که در آن روح به عنوان یک حقیقت متمایز از بدن در نظر گرفته می‌شود، تعریف مفهوم «خود» به عنوان یک ناظر تاملی برای تعریف اهمیت خودآگاهی و رویکرد وی به بیماری‌های روان و سلامت روان. وی انواع اختلالات روانی را دسته‌بندی نمود و بر اهمیت تاثیرات محیطی، آموزش و بهزیستی عاطفی تاکید کرد. توصیف

---

۱. دانشجوی دکتری تخصصی تاریخ پزشکی، گروه تاریخ پزشکی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه

Email: hamed.ahansazan@gmail.com

علوم پزشکی تهران، تهران، ایران.

شرایطی همچون افسردگی و نیز اهمیت به درک حالات روانی بیماران نیز از جمله نظریات پیشگامانه وی در این حوزه به شمار می‌رود.

بحث و نتیجه‌گیری: تأثیر ابن‌سینا بر روان‌شناسی عمیق و چندوجهی است. رویکرد کل‌نگر وی، توجه به سلامت روان، و کاوش در رابطه بین ذهن و بدن همچنان در بحث‌های معاصر در روان‌شناسی مورد توجه است و او را به شخصیتی محوری در تاریخ روان‌شناسی تبدیل نموده است.

واژگان کلیدی: طب ایرانی، تاریخ پزشکی، ابن‌سینا، روان‌شناسی

جغرافیای زیستی ابن سینا

سیدعلیرضا گلشنی^۱

زمینه و هدف: یکی از پرسش‌های اساسی که در میان مورخان تاریخ پزشکی در جهان پرسیده می‌شود، زادگاه واقعی ابن سینا (حدود ۱۰۳۷-۹۸۰ میلادی/۴۲۸-۳۷۰ قمری) کجاست؟ این مسئله از سوی مورخان تاریخ پزشکی در کشورهای جدید تأسیسی چون افغانستان، ازبکستان، ترکیه و عرب بسیار مطرح شده که بوعلی سینا را دارای خواستگاهی ترک، افغان و به خاطر تالیفاتش حتی عرب دانسته‌اند. اما در واقع بوعلی سینا از جغرافیای روستای افشنه در ناحیه رامیتن و در ۳۰ کیلومتری شمال شرقی بخارا که از ولایتهای کهن با مردمان تاجیک (فارسی زبان) در جمهوری ازبکستان کنونی پا به عرصه وجود نهاد. ایالت سغد که در واقع زادگاه واقعی ابن سینا به حساب می‌آید از مهمترین مناطق ایرانی ماوراءالنهر، با دو شهر بزرگ یعنی سمرقند و بخارا بوده و از نواحی مهم شرقی در جغرافیای ایران‌شهر به حساب می‌آید. که در این پژوهش به بررسی عمیق جغرافیای زیستی و تاریخی ابن سینا خواهیم پرداخت.

روش: روش بکار گرفته شده این پژوهش، روش کتابخانه‌ای و پژوهشی تاریخی (Historical Research) می‌باشد و نگاهی تاریخ‌نگارانه اجتماعی و شیوه‌ای است که در علوم انسانی مرسوم است، به بررسی جغرافیای زیستی ابن سینا می‌پردازیم.

ملاحظات اخلاقی: هیچگونه تعارض منافی قابل گزارش نیست.

یافته‌ها: آنچه در این پژوهش قابل مشاهده است آن است که ابن سینا به عنوان شخصیتی ایرانی و فارسی زبان در شرقی‌ترین نقطه جغرافیای ایران‌شهر

---

۱. پسادکترای تاریخ ایران بعد از اسلام، گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی تهران، تهران، ایران. (نویسنده مسئول).

در ناحیه سغد در ایالت ماوراءالنهر یا به گفته فردوسی فرارود متولد شد و بخاطر حمله ترکان قرخانی یا آل افراسیاب و ترکان غزنوی به ماوراءالنهر و خراسان و تقسیم مناطق جغرافیای دولت سامانی بین این دو دولت ترک مجبور به مهاجرت ابتدا به خوارزم و شهر گرگانج که در قلمرو آل مامون بوده شد و سپس به شهر گرگان باستانی یا همان گنبدکاووس فعلی در قلمرو آل زیار وارد شد. با دستگیری قابوس به سمت عراق عجم در حدود ری و اصفهان و در نهایت همدان در قلمرو آل بویه و آل کاکویه شد.

بحث و نتیجه گیری: در بررسی تاریخ و جغرافیای زیستی، آنچه حایز اهمیت است خواستگاه ایرانی حکیم بوعلی سینا قطعی می‌باشد، وی از جایی در نواحی شرقی و ماوراءالنهر به جغرافیای مرکزی ایران شهر رفته و در همدان نیز در گذشته است. نکته‌ای که حائز اهمیت ترس بوعلی سینا از ناحیه ترکان بوده که به بهانه اسماعیلی بودن خانواده‌اش و به علت تعصبات مذهبی ممکن بود قصد جان وی کنند. در واقع مهاجرت بوعلی سینا از شرق به غرب و ارتباط او به این سلسله‌ها، سبب معرفی سلسله‌هایی از دول متقارن سامانیان، غزنویان، قراخانیان (ایلک خانیان یا آل افراسیاب)، آل مامون، آل زیار، آل بویه (دیلمیان) و آل کاکویه شد که شاید در تاریخ کمتر از آنها اطلاع داریم.

واژگان کلیدی: ابن سینا، جغرافیای زیستی، دول متقارن، سلسله سامانی، آل بویه، ماوراءالنهر، عراق عجم.

پژوهشی بر بالینی‌ورزی‌های پزشکی ابن سینا در قانون

مهشید ایرانی^۱

زمینه و هدف: ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا، مشهور به ابن سینا که جرج سارتن در کتاب تاریخ علم وی را یکی از بزرگ‌ترین دانشمندان پزشکی می‌داند و در دانشنامه فلسفه دانشگاه تنسی او تأثیرگذارترین فیلسوف یا به عبارت کامل‌تر اندیشمند جهان پیش از دوران مدرن معرفی شده، در زمینه‌های علمی مختلف به‌ویژه فلسفه و پزشکی آثار چشمگیری داشته است.

«القانون فی الطب» او به عنوان یکی از معروف‌ترین و مهم‌ترین آثار تاریخ پزشکی است. این کتاب به زبان لاتینی ترجمه و در برخی دانشگاه‌های اروپا مانند «لوون بلژیک» و «مون‌پلیه فرانسه» تدریس می‌شده است. ما بر آن شدیم به تفکیک، مستندات علمی قانون که بر اساس مشاهدات بالینی شخص ایشان بوده را بررسی کنیم تا مورد توجه و استفاده علاقه‌مندان طب سنتی ایران قرار گیرد.

روش: با کاوشی دقیق در پنج بخش کتاب قانون، مطالبی که مستند به شواهد بالینی خود جناب ابوعلی سینا بود، گزیده گردید.

ملاحظات اخلاقی: در طی این پژوهش تمام عبارات قانون با رعایت امانت‌داری علمی بررسی شد تا آن مطالبی که مستند به مشاهدات بالینی ایشان است، برگزیده شود و گاهی نبود منبع نقل قول سبب مخدوش شدن هدف ما نگردد.

یافته‌ها: ابن سینا در کتاب قانون با استفاده از روش‌های منطقی و نبوغ بی‌نظیر خود، الفاظ طبی را تعریف کرده و موضوعات برگرفته از آثار و تعالیم جالینوس و

---

۱. دانشجوی تخصصی طب سنتی ایران، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهید

دیگر پزشکان پیش از خود را به شکلی منظم تقسیم‌بندی کرده و شرح داده و نیز تجربیات بالینی آنها را در کنار برخی مشاهدات بالینی خود تدوین کرده است. **بحث و نتیجه‌گیری:** قانون کتابی است جامع درباره علم طب که به قلم طبیعی فیلسوف و مسلط به حکمت تألیف گردیده و نظریات طبی فراوانی از ایشان، در این کتاب به همراه بالینی‌ورزی‌ها بیان شده است. این کتاب همواره در طول قرون یادگاری وزین از تمدن اسلامی، در توسعه دانش پزشکی بوده است و میراث گرانبه‌ای قانون همچنان شایسته باریک‌بینی و ژرف‌نگری دانش‌پژوهان خواهد بود.

واژگان کلیدی: ابن سینا، القانون فی الطب، شواهد بالینی، مجربیات بالینی.

پژوهشی بر قلمرو معرفت طبی رساله الطیر

ابن سینا و یوگاسوترای پتنجلی

فرزانه اعظم لطفی^۱

زمینه و هدف: تعامل و تبادل نظر و مکاتبات علمی ابن سینا امیر پزشکان با حکیم ابوریحان بیرونی اولین هندشناس ایرانی بیانگر تفحص و پژوهش وی در خلق اثر ماندگار فلسفی و عرفانی رساله الطیر با مطالعه یوگا سوترای پتنجلی است. ابن سینا با پرنده رمز و نشانه اصیل و اصالت اندیشه خود را منتخب می‌کند که نماد نفس ناطقه و یا روح انسانی است حکایت در بندشدن و غربت نفس انسانی در عالم خاکی و مراحل آزادی و سفر به طلوع مشرق روحانی است صیاد او نماد طبیعت عالم مادی در قفس غرب تعلقات جسمانی است.

روش: این پژوهش با روش اسنادی - کتابخانه ای به شیوه مطالعات تفسیری - و تحلیلی مراحل چکاد هشتگانه سیر پرندگان رساله الطیر ابن سینا و مکتب هشتگانه یوگا سوترای پتنجلی یا همان مکتب معرفت طبی دهنونتری می‌پردازد. ملاحظات اخلاقی: اصول اخلاقی در روند پژوهش علمی با استناد بر متون اصلی رعایت شده است.

یافته‌ها: رساله الطیر ابن سینا کوشش نفس است که پرندگان به سان حکیمان و اندیشمندان برهنم یوگا سوترای پتنجلی راه نجات را بر فراز آسمان خرد یافته‌اند. اندیشه یافتن خویشتن خویش و ارتباط جسم سالم و روح و ذهن در رساله الطیر با مباحث یوگا یوترای پتنجلی یا همان مکتب دهنونتری جسم سالم و روح سالم پیوندی عمیق دارد.

بحث و نتیجه‌گیری پتنجلی همانند ابن سینا راه بهجت روح و روان را در سمادهی یا همان سکون عقلی و توازن جسم و ذهن برای رسیدن به راجا یوگا

---

۱. دانشیار و عضو هیئت علمی فرهنگ و زبانهای باستانی - مطالعات هند - دانشگاه تهران.

یا مسیر شاهانه خرد یعنی معرفت ذات حق می‌داند. درست همانند چکاد هشتم رساله الطیر که با بازگشت پرندگان به سوی زمین‌هایی برای خدمت خلق و یافتن حقیقت مطلق به سرانجام رسید

واژگان کلیدی: ابن سینا، پتنجلی، دهنونتری، رساله الطیر، یوگا سوترا، سمادهی، معرفت طب

نقش کدو حلوایی (*Cucurbita moschata*) در درمان هایپرمنوره:

یک مطالعه مروری از دیدگاه ابن سینا

مهدی امید پور،^۱ عطیه باقی زاده،^۲ روشن عاشوری،^۳
سید عباس فروزان،^۴ صدیقه طالبی*^۵

زمینه و هدف: هایپرمنوره به عنوان خونریزی قاعدی که بیش از ۷ روز طول می کشد یا بیش از ۸۰ میلی لیتر خون از هر دوره خونریزی، تعریف می شود. این وضعیت می تواند منجر به کم خونی، خستگی و اختلالات اجتماعی شود. درمان های معمول شامل درمان های هورمونی و مداخلات جراحی است، اما علاقه به درمان های طبیعی در حال افزایش است. این مقاله مروری اثرات درمانی کدو حلوایی در مدیریت هایپرمنوره را از دیدگاه ابن سینا و مطالعات جدید بررسی می کند.

روش: در این مطالعه مروری، منابع معتبر تاریخی و معاصر بررسی شدند. در بخش منابع تاریخی، آثاری همچون «قانون ابن سینا» و کتب مرتبط بررسی شدند. برای بررسی مقالات معاصر، جستجوهای جامعی در پایگاه های داده معتبر علمی از جمله PubMed، Google Scholar، ScienceDirect، Wiley Online Library و SpringerLink از سال ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۳ انجام شد.

یافته ها: از دیدگاه ابن سینا بر اساس علت بروز اختلال هایپرمنوره (اختلال طمث) نوع درمان متفاوت است و کدو حلوایی که با نام قرع شناخته می شود در برخی از انواع هایپرمنوره که با کاهش کمیت و کیفیت خلط دم همراه است

۱. دانشکده پزشکی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

۲. پژوهشگر، دکترای تخصصی طب سنتی ایران، تهران، ایران.

۳. گروه طب سنتی ایران، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

۴. گروه طب سنتی ایران، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

۵. گروه طب سنتی ایران، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

می‌تواند موثر باشد. در مقالات جدید نیز کدو حلوائی دارای چندین ترکیب بیوفعال است که به اثرات درمانی آن کمک می‌کنند. موکیلاژ در آرامش و محافظت از ضایعات، آکوبین در اثرات ضد التهاب و ضد باکتری، فلاوونوئیدها در اثرات آنتی‌اکسیدانی و ضد التهابی و تانین‌ها در انقباض بافت و کاهش خونریزی نقش دارند. مطالعات نشان می‌دهند که کدو حلوائی ممکن است از طریق کاهش التهاب رحم، کمک به انعقاد خون و تنظیم تعادل هورمونی به مدیریت هایپرمنوره کمک کند.

بحث و نتیجه‌گیری: با توجه به نتیجه تحقیقات و مطالعات، کدو حلوائی به دلیل اثرات مثبت ضد التهابی، ضد خونریزی و تنظیمی هورمونی، به عنوان یک درمان طبیعی و اعتمادی برای مدیریت هایپرمنوره معرفی می‌شود که لازم است مطالعات تکمیلی بر روی آن صورت گیرد.

واژگان کلیدی: Cucurbita moschata، کدو حلوائی، ابن سینا، هایپرمنوره، قانون فی الطب، طب ایرانی

تأملی انسان‌شناسانه در قصیده «ورقائیه» ابن‌سینا

خلیل پروینی^۱

زمینه و هدف: طرح مسائل علمی در قالب زبان ادبی و شعری ریشه در تاریخ دارد. شعر علمی - از جمله شعر فلسفی-، یکی از نقاط اوج ملاقات تفکر علمی و احساس شاعرانه است. در اینگونه آثار لطافت روح و احساس ادبی با تفکر علمی و اندیشه تجریدی پیوند می‌خورد. ابوعلی سینا در کنار شهرت جهانی‌اش در طب، تشریح، داروسازی، ریاضیات و فلسفه در زمینه قصه‌نویسی نمادین و نیز سرودن شعر فلسفی و عرفانی به زبان تمثیل و رمز، تسلط خوبی داشته است. کشف چگونگی پیوند اندیشه‌های علمی و فلسفی با زبان و قالب هنری و ادبی از اهداف این پژوهش است.

روش: این پژوهش در صدد است قصیده ورقائیه ابوعلی سینا را که در ۲۱ بیت سروده است به روش توصیفی و تحلیلی و با مراجعه به منابع تخصصی در حوزه انسان‌شناسی اسلامی بررسی کرده، به تمثیل شاعرانه زندانی شدن روح یا نفس ناطقه انسانی در زندان بدن و چرایی تشبیه آن به کبوتر محبوس بپردازد تا در نهایت به تفاوت انسان‌شناسی ملهم از آموزه‌های اسلامی توسط فلاسفه مسلمان با سایر فلاسفه بپردازد.

یافته‌ها: شیخ‌الرئیس در این قصیده به تجرد نفس ناطقه و نزول او از عالم علوی و گرفتاری وی در دام بدن و فراموش کردن اصل خویش اشاره می‌کند. روح در دام تن هرگاه که وطن اصلی خود را یاد می‌آورد گریه و زاری می‌کند و در آرزوی بازگشت است و هنگامی که زمان بازگشت و ترک قالب بدن فرا می‌رسد، او از بند علایق و چنگال موانع رها شده، به وطن اصلی خویش باز می‌گردد. ابن سینا آمدن نفس به این جهان را برای کسب علوم و آگاهی به

۱. استاد زبان و ادبیات عربی و مطالعات قرآنی دانشگاه تربیت مدرس.

رازهای جهان لازم می‌داند. یکی از دلایل اصلی موفقیت بی‌نظیر ابوعلی سینا در علم طب، اشراف اوبه جنبه‌های روحی انسان بوده است چراکه انسان قبل از اینکه جسم باشد دارای روح و نفس ناطقه الهی است لذا شیخ قبل از اینکه طبیب باشد یک حکیم و فیلسوف الهی و انسان‌شناس پرورش یافته در مکتب قرآن و اسلام است و به همین دلیل انسان‌شناسی ابوعلی سینا در این قصیده و سایر آثار تمثیلی و رمزی اوبا انسان‌شناسی یونانی که قائل به تناسخ ارواح است تفاوت دارد.

واژگان کلیدی: ابوعلی سینا، قصیده ورقائیه، داستان رمزی، شعر علمی.

اسهال در دوران رویش دندان کودکان از دیدگاه ابوعلی سینا

ریحانه علی‌پور،^{۱*} ارمغان سادات کیهان‌مهر^۲

زمینه و هدف: اسهال در دوران رویش دندان کودکان یک علامت شایع است. با این وجود، در پزشکی نوین، این اسهال یک باور غلط در میان مادران تلقی می‌شود. در کتاب قانون فی الطب، ابوعلی سینا، به طور اختصاصی به اسهال در دوران رویش دندان اشاره کرده‌است. در این مطالعه قصد داریم دیدگاه ابوعلی سینا در رابطه با اتیولوژی اسهال در رویش دندان کودکان را جمع‌آوری کنیم. **روش:** این مطالعه یک مطالعه مروری کتابخانه‌ای است. کتاب قانون ابن سینا با کلید واژه‌های صبیان، استطلاق بطن، اسهال، نبات أسنان، لثه و... مورد بررسی قرار گرفت. همزمان منابع طب جدید و پایگاه‌های علمی معتبر مانند ISI, PubMed, Scopus مورد جستجو قرار گرفتند. مطالب فیش‌برداری، مقایسه و جمع‌بندی شدند.

یافته‌ها: ابن سینا اسهال را یک علامت شایع در دوران رویش دندان‌ها دانسته و ابتدا به مکانیسم‌های ایجاد آن اشاره کرده و سپس تدابیر کنترل آن را شرح داده‌است. پاتوفیزیولوژی‌هایی که به آن اشاره می‌کند شامل: (۱) ایجاد التهاب و ماده عفونی شور در لثه که ورود این ماده به دستگاه گوارش، اسهال ایجاد می‌کند. مطالعات جدید، ایجاد التهاب در لثه و تغییر فلور نرمال دهان را در دوران رویش دندان تایید کرده و از جمله علل مهم اسهال را تغییر در میکروبیوم گوارش می‌دانند. (۲) اشتغال قوه مدبره به درد ناشی از رویش دندان که سبب اختلال در فرایند هضم می‌شود. طبق مطالعات جدید، درد یه عامل استرس‌زا است و استرس نیز از جمله علل اسهال در کودکان است.

---

۱. کترای تخصصی طب سنتی ایرانی، استادیار، گروه طب سنتی، دانشکده طب سنتی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی.
Email: r.alipour@sbm.ac.ir

۲. دکترای تخصصی طب سنتی ایرانی، دانشکده طب سنتی دانشگاه علوم پزشکی ایران.

بحث و نتیجه‌گیری: ابن سینا به خوبی مکانیسم‌هایی را که منجر به ایجاد اسهال در دوران رویش دندان می‌شوند، عنوان کرده‌است. اسهال ناشی از رویش دندان یک افسانه نیست بلکه اخیراً اعتقاد به آن در میان پزشکان اطفال در حال افزایش است و نیاز به تحقیقات بیشتر در مورد اثرات رویش دندان بر عملکرد روده‌ها و نحوه مدیریت آن وجود دارد.

واژگان کلیدی: اسهال، اطفال، رویش دندان، طب سنتی ایرانی، کودکان.

نقش «روح بخاری»

در تحقق برخی بیماری‌های مغز و روان در نگرش ابن‌سینا

حمید محسنی^۱

زمینه و هدف: «روح بخاری» در اندیشه حکما و اطباء طب سنتی متقدم همچون ابن‌سینا نقش و جایگاه ویژه‌ای در شناخت علل برخی بیماری‌های مغز و روان را دارد. ولی امروزه در میان برخی اطبا و حکمای معاصر این مسئله خیلی مورد تأمل و دقت قرار نگرفته است. از این رو هدف پژوهش آن است که هویت روح بخاری، اقسام و کارکردهای آن و به خصوص نقش آن در علل تحقق برخی بیماری‌های مغز و روان را تبیین و برجسته کند.

روش: این پژوهش از نوع نظری بوده، و روش تحقیق به صورت توصیفی - تحلیلی است. به لحاظ گردآوری اطلاعات روش تحقیق حاضر کتابخانه‌ای است و با مراجعه به اسناد، کتب، مقالات و به خصوص نرم‌افزارهای نور همچون: حکمت اسلامی، جامع طب و مجموعه آثار حکیم بوعلی سینا صورت گرفته است. **ملاحظات اخلاقی:** در تمام مراحل نگارش پژوهش حاضر، ضمن رعایت اصالت متون، صداقت و امانتداری نیز رعایت شده است.

یافته‌ها: هویت روح بخاری جسم لطیف حارّ بوده که از لطافت اخلاط پدید می‌آید. روح بخاری به دلیل لطافتش واسطه بین نفس مجرد و بدن مادی هست. روح بخاری از سه قسم اصلی: روح طبیعی، روح حیوانی و روح نفسانی تشکیل شده که هر کدام جایگاه و مسیر عبور خاص خود را در بدن دارند. به دلیل لطافت و گرمی مزاج روح بخاری، هرگونه غلظت در هویت روح بخاری و یا مسیر عبور آن در اعصاب و شریان‌ها، و یا از بین رفتن مزاج متعادل آن منشأ بروز برخی بیماری‌ها می‌شود.

---

۱. دکتری حکمت متعالیه از موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، و دبیر کارگروه فلسفه سایبر آزمایشگاه پژوهشی فضای سایبر دانشگاه تهران

بحث و نتیجه‌گیری: با بررسی اندیشه شیخ‌الرئیس و برخی اطبا و حکمای مشهور مشخص شد که علل تحقق برخی بیمارها و اختلالات مغز و روان همچون: از بین رفتن قوای حسی و حرکتی، خَدَر(بی‌حسی)، دوبینی، دوار(سرگیجه‌های شدید)، غش، رعشه، صرع و حتی مرگ برخی اعضا با مسئله روح بخاری در ارتباط است.

واژگان کلیدی: روح بخاری، روح حیوانی، روح نفسانی، ابن‌سینا، بیماری‌های مغز و روان

حلقه مفقوده در حوزه سلامت از دیدگاه ابن سینا

فاطمه فدائی^۱

هدف: طب آشپزی یک رشته جدید مبتنی بر شواهد در پزشکی است که هنر غذا و آشپزی را با علوم پزشکی برای حفظ سلامتی و مدیریت بیماری‌ها ترکیب می‌کند. نقش تغذیه به عنوان عامل کلیدی در اصول حفظ سلامتی و درمان بیماری‌ها، توجه محققان را به خود جلب کرده است. در کتاب قانون فی الطب به تدابیر غذایی و اهمیت آشپزی تأکید فراوان شده است. شیخ الرئیس ابو علی سینا در کتاب قانون آنجا که مراحل سه گانه درمان بیماری‌ها شامل: نخست تدبیر، سپس درمان دارویی و در نهایت اعمال یدای را نام می‌برد، غذا درمانی و توجه به تغذیه بیمار و کمیت و کیفیت غذا را گام نخست در تدبیر بیماری می‌شمارد. این پژوهش با هدف بررسی تطبیقی اهمیت طب آشپزی در طب ایرانی انجام شده است.

روش: این پژوهش به شیوه توصیفی - تحلیلی انجام شد. ابتدا داده‌ها با کلیدواژه‌های: الغذاء، الأغذية، الأطعمة، یَغذَى، اللّحوم، الخبز، الحبوب، البقول، الفواکه، مُصَلِّحات، طبخ غذا، رژیم‌های غذایی، تدابیر غذایی، آشپزی از کتاب قانون استخراج و سپس عبارتهای طب آشپزی، تغذیه، آموزش آشپزی و دارو در پایگاه‌های علمی جستجو و سپس مقایسه گردید.

ملاحظات اخلاقی: اصل امانتداری و صداقت در استناد به متون طبی مورد استفاده، اصالت منابع و پرهیز از جانبداری در مراجعه به متون یا تحلیل‌ها در این پژوهش رعایت شده است.

یافته‌ها: بیماری‌های مرتبط با نوع تغذیه و رژیم‌های غذایی عامل اصلی مرگ‌ومیر در کشورهای توسعه یافته همچون ایالات متحده اعلام شده است.

---

۱. استادیار گروه طب سنتی، دانشکده داروسازی و علوم دارویی، دانشگاه علوم پزشکی آزاد تهران، تهران، ایران.

مستندات و شواهد علمی نشان می‌دهند که انتخاب نوع غذا و چگونگی تهیه و طبخ آن در سبک زندگی با حفظ سلامتی مرتبط است. طب آشپزی با شناخت خواص فارماکولوژیک غذا و روش پخت مناسب جهت حفظ خواص درمانی و دارویی آن به مدیریت و پیشگیری از بیماری کمک می‌کند. در منابع طب ایرانی به طبقه‌بندی غذاها، مدت زمان پخت مواد غذایی، میزان حرارت و توجه به مراحل آن، اضافه کردن مصلحات غذایی که حاوی خواص دارویی هستند و حتی نوع ظروف مورد استفاده در آشپزی اشاره شده است تا الگوهای غذایی مناسب هم جهت پیشگیری و حفظ سلامتی در افراد سالم و هم جهت درمان بیماری ارائه گردد.

بحث و نتیجه‌گیری: مطالعات نشان می‌دهد که اغلب آموزش الگوی غذایی سالم با حفظ ارزش غذایی به بیماران توسط پزشک ارائه نمی‌شود. از این رو به نظر می‌رسد که اضافه کردن درس آموزش طب آشپزی مبتنی بر شواهد در کوریکولوم واحدهای درسی دوره های پزشکی ضرورت دارد. آموزش طب آشپزی برای اصلاح عادات غذایی و رسیدن به مرحله تغذیه و آشپزی سالم و نیز تدوین برنامه غذایی کم هزینه برای پیشگیری از بیماری‌های مزمن و کاهش بار اقتصادی آن می‌تواند کمک شایانی به سلامت جامعه نماید.

واژگان کلیدی: ابن سینا، طب آشپزی، غذا، طب ایرانی

مروری بر کاربردهای موضعی نقره در پزشکی از دیدگاه ابن‌سینا

حدیث یونس‌زاده،^۱ مریم ایرانزاد اصل^{۲*}

زمینه و هدف: جستجوهای باستان‌شناسی نشان می‌دهد که نقره از ۳۰۰۰ سال قبل از میلاد توسط بشر در ساخت جواهرات، ظروف نقره، تجهیزات الکترونیکی، عکاسی، لحیم کاری، ضدعفونی آب، پر کردن دندان، تجارت، ضرب سکه و اهداف نظامی و همچنین در ساخت ابزارهای پزشکی استفاده شده است. نقره از زمان‌های قدیم به عنوان یک عامل ضد میکروبی قوی و ترمیم کننده زخم شناخته شده و مورد استفاده قرار گرفته است. نقره در طب ایرانی هم کاربردهای پزشکی متنوعی داشته است. با توجه به اینکه ابن‌سینا از حکمای به نام این حوزه است، دیدگاه ایشان را در خصوص کاربردهای درمانی موضعی نقره در کتاب قانون بررسی کردیم.

روش: در این مطالعه مروری کلیدواژه‌های مرتبط در همه مجلدات کتاب قانون طبع بیروت و پایگاه‌های Science Direct، Pubmed، Scopus جستجو و دیدگاه ابن‌سینا در کاربردهای موضعی نقره با یافته‌های نوین مقایسه و مورد بحث و بررسی قرار گرفت.

ملاحظات اخلاقی: اصول اخلاقی مربوط به پژوهش‌های مروری مانند اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شد.

یافته‌ها: ابن‌سینا ترکیبات مختلفی از نقره را با کاربردهای درمانی شامل پماد اسفیناج، خمیر آریستوماخوس، خمیر یاقوت، خمیر سلاخه، سرباره نقره و... بکار برده است. در کتاب قانون، نقره به شکل موضعی در درمان بیماری‌هایی از قبیل بیماری‌های رحمی، درمان زخم‌های چرکی و عفونی، سوزش و خارش

۱. گروه تکنولوژی اتاق عمل، دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

۲. گروه طب سنتی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

پوست، همچنین برای افزایش رشد ناخن و سوزاندن دندان آسیب دیده موثر شناخته شده است. همچنین ابن‌سینا از دستگاه‌ها یا ابزارهایی از جنس نقره برای مصارف پزشکی و درمانی نام برده است مانند کاتتر نقره ای برای وارد کردن داروهایی با ترکیب نقره به مثانه

بحث و نتیجه‌گیری: نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که ابن‌سینا نقره را به صورت موضعی برای درمان برخی بیماری‌ها و گاهی برای تاثیر بهتر، در ترکیب با مواد دیگر و فلزات بکار برده است. بهره‌مندی از پیشنهاد‌های درمانی ابن‌سینا در کنار پیشرفت‌های جدیدی که در صنعت داروسازی ایجاد شده است می‌تواند در زمینه تولید داروهای موثر و کم‌عارضه از نقره نقش داشته باشد.

واژگان کلیدی: نقره، فزه، ابن‌سینا، پزشکی، طب ایرانی، کاربردهای موضعی، کتاب قانون

معرفی مفرده‌های موثر بر تسهیل زایمان از دیدگاه حکیم ابن‌سینا رقیه حسینی^۱، فاطمه عمادی^{۲*}، مریم ایرانزاد اصل^۳

سابقه و هدف: تسهیل زایمان، کاهش درد و خطرات مربوط به آن مقوله ایست که همواره در طول تاریخ مورد توجه بشریت بوده است. حکیم ابن‌سینا از مشاهیر طب سنتی ایران، تدابیر دارویی و مفرده‌های خاصی را در زمینه روش‌های تسهیل زایمان بیان می‌کند. این توصیه‌ها موجب می‌شود که زایمان آسان‌تر، بی‌خطرتر و کم‌درد تر انجام شود. هدف از مطالعه مذکور، معرفی مفرده‌هایی است که توسط حکیم ابن‌سینا در جهت تسهیل، تسریع و کاهش درد زایمان توصیه شده‌اند.

مواد و روش‌ها: پژوهش حاضر یک مطالعه توصیفی مروری می‌باشد. مراحل انجام تحقیق شامل: تطبیق موضوع، یافتن کلیدواژه‌ها، مطالعه و جستجو در کتاب قانون، استخراج میزان و شدت تاثیر درمانی مفردات و تهیه جدول، یافتن مترادفات، جمع‌بندی، امتیازدهی با توجه به کلمات تأکیدی یا تلویحی در مورد مفردات، و اولویت‌بندی بوده است.

ملاحظات اخلاقی: اخذ کد اخلاق به شماره NREC IR.SHAHED.REC.1401.142 از دانشگاه شاهد و رعایت اصل امانت‌داری در ذکر مطالب از متون مورد مطالعه انجام شده است.

یافته‌ها: مفردات دارویی موثر در تسهیل زایمان که توسط شیخ‌الرئیس ابن‌سینا توصیه شده‌اند، طبق مراحل انجام تحقیق یافت شده، نمره‌دهی و اولویت‌بندی شده‌اند. تعداد آن‌ها شامل ۴۵ مفرده هستند که منشأ گیاهی،

---

۱. گروه تاریخ علوم پزشکی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

۲. مرکز تحقیقات کارآزمایی بالینی طب سنتی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

Email: f.emadi@shahed.ac.ir

۳. گروه طب سنتی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

حیوانی و معدنی دارند. از بین این مفردات سنگ مغناطیس، زعفران و روغن سوسن بیشترین امتیاز را کسب کردند.

بحث و نتیجه گیری: مفردات دارویی به دست آمده در این مطالعه که توسط حکیم ابن سینا توصیه شده‌اند، می‌تواند مبنای انجام مطالعات پایه و بالینی برای تهیه داروهای گیاهی مناسب و مؤثر در تسهیل زایمان قرار بگیرد.

واژگان کلیدی: تسهیل زایمان، عسر ولادت، دشواری، خروج جنین، یسهل الولادة، یخرج الجنین، ابن سینا

مؤلفه‌های تعریف امید از دیدگاه ابن‌سینا

فاطمه معدلی،^۱ الهام عمارتکار،^۲ عباس عبادی،^۳
محمد رضا شعیری،^۴ حسن نامدار*^۵

زمینه و هدف: امید به‌عنوان یک سپر حفاظتی قوی، در تمام ابعاد سلامتی (جسمی، روانی، معنوی و اجتماعی) میتواند مفید باشد. تاکنون تعاریف متفاوتی از امید ارائه شده است و تعریف جامع و کاملی که مورد پذیرش همگان باشد وجود ندارد. برای تعریف و استفاده بهتر از امید در پیشگیری و درمان بیماری‌ها درک ابعاد آن نقشی اساسی دارد. لذا این پژوهش جهت شناخت مؤلفه‌های امید در طب ایرانی از دیدگاه ابن‌سینا طراحی شده است.

روش: پژوهش حاضر «واکاوی مفهوم امید از دیدگاه ابن‌سینا در طب ایرانی» است که به شیوه‌ی تحلیل محتوای هدایت شده (Directed Content Analysis) بر اساس منابع کتابخانه‌ای معتبر طبی ابن‌سینا و شروح آن در نرم‌افزار جامع طب سنتی اسلامی (نور) با جستجوی واژه‌های مرتبط مانند امید، آرزو، رجا، امل و امنیه انجام شده است. سپس در نرم‌افزار تحلیل محتوای کیفی MAXQDA ۲۰۲۰ وارد و در قالب زیرطبقات، طبقات (مقوله) و تم دسته‌بندی شدند.

ملاحظات اخلاقی: در این پژوهش اخلاق پژوهش کیفی رعایت شده و تضاد منافع وجود ندارد.

---

۱. دانشجوی دکترای تخصصی طب سنتی ایران دانشکده طب ایرانی دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

۲. استادیار طب سنتی، گروه طب سنتی دانشکده طب ایرانی دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

۳. استاد پرستاری، مرکز تحقیقات علوم رفتاری، دانشکده پرستاری، دانشگاه علوم پزشکی بقیه الله (عج)، تهران، ایران.

۴. دانشیار روانشناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

۵. استادیار طب سنتی، گروه طب سنتی دانشکده طب ایرانی دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

یافته‌ها: تعاریف متفاوتی از امید در طیفی از لایه‌های احساس، شناخت و رفتار توسط رویکردهای مختلف روانشناسی و سایر رشته‌ها مانند اقتصاد، جامعه‌شناسی و فلسفه ارائه شده است که هرکدام به برخی از ابعاد امید اشاره می‌کنند. مؤلفه‌های تعریف امید شامل بعد شناختی و عقلانی، هیجانی، عاطفی، باور، اعتقاد و تجربه پذیر بودن می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری: امید از دیدگاه ابن سینا تخیلی جهت‌دار، انسانی، مرتبط با عقل (شناخت) و عواطف (احساسات) است که با باور (اعتقاد)، تجربه و تشبیه (شرطی‌سازی) در ارتباط است. این تعریف در مقایسه با سایر تعاریف ارائه شده از امید که آن را صرفاً دارای مؤلفه‌های شناختی یا احساسی می‌دانند ابعاد گسترده‌تری را شامل می‌شود.

واژگان کلیدی: امید، آرزو، ابن سینا، رجا، طب ایرانی

نقش کدو حلوایی (*Cucurbita moschata*) در بهبود کم‌خونی:

یک مطالعه مروری از دیدگاه ابن سینا

مهدی امیدی پور،^۱ روشن عاشوری،^۲ عطیه باقی‌زاده،^۳ سید عباس
فروزان،^۴ صدیقه طالبی*^۵

زمینه و هدف: آنمی یا کم‌خونی، وضعیتی است که با کاهش تعداد گلبول‌های قرمز خون یا هموگلوبین مشخص می‌شود. این بیماری منجر به خستگی، ضعف و کاهش کیفیت زندگی فرد می‌شود. تغذیه مناسب یکی از راه‌های مهم برای پیشگیری و درمان آنمی است. کدو حلوایی (*Cucurbita moschata*)، سبزی غنی از مواد مغذی، به دلیل محتوای بالای ویتامین‌ها، مواد معدنی و آنتی‌اکسیدان‌ها، در بهبود آنمی مورد توجه قرار گرفته است. این مقاله مروری به بررسی اثرات کدو حلوایی در بهبود آنمی می‌پردازد. این مقاله مروری اثرات درمانی کدو حلوایی در کم‌خونی از دیدگاه ابن سینا و مطالعات جدید را بررسی می‌کند.

روش: در این مطالعه مروری، منابع معتبر تاریخی و معاصر بررسی شدند. در بخش منابع تاریخی، آثاری همچون «قانون ابن سینا» و کتب مرتبط بررسی شدند. برای بررسی مقالات معاصر، جستجوهای جامعی در پایگاه‌های داده معتبر علمی از جمله PubMed، Google Scholar، ScienceDirect، Wiley Online Library و SpringerLink از سال ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۳ انجام شد.

۱. دانشکده پزشکی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

۲. گروه طب سنتی ایران، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

۳. پژوهشگر، دکترای تخصصی طب سنتی ایران، تهران، ایران.

۴. گروه طب سنتی ایران، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

۵. گروه طب سنتی ایران، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

یافته‌ها: از دیدگاه ابن سینا، کدو حلوایی که با نام قرع شناخته می‌شود، ماده غذایی است که مولد خون صالح و برطرف‌کننده کم خونی است. در مطالعات جدید نیز کدو حلوایی دارای مقادیر زیادی ویتامین A (تولید گلبول قرمز)، ویتامین C (افزایش جذب آهن)، آهن (ساخت هموگلوبین)، فولات (تولید گلبول قرمز) و مواد آنتی‌اکسیدانی (حفظ سلامت سلول‌های خونی) است که می‌توانند به بهبود وضعیت کم‌خونی کمک کنند. مطالعات نشان داده‌اند که مصرف روزانه ۲۰۰ گرم کدو حلوایی به مدت ۳ ماه، منجر به افزایش قابل توجهی در سطح هموگلوبین و کاهش علائم آنمی همچون، بهبود کیفیت زندگی بیماران مبتلا به کم‌خونی شده‌است.

بحث و نتیجه‌گیری: کدو حلوایی به دلیل داشتن مواد مغذی متعدد می‌تواند به عنوان یک غذای مکمل در بهبود کم‌خونی مورد استفاده قرار گیرد. مطالعات بیشتری برای تایید اثرات مفید کدو حلوایی در بهبود کم‌خونی و مکانیزم‌های دقیق اثرگذاری آن مورد نیاز است.

واژگان کلیدی: Cucurbita moschata، کدو حلوایی، ابن سینا، کم خونی، قانون فی الطب، طب ایرانی

اهمیت طب روحانی از دیدگاه ابن‌سینا

الهام عمارتکار،^۱ مهتری جعفری،^۱

سید عباس هاشمی نژاد،^۱ حسن نامدار^{۱*}

زمینه و هدف: طبق آمار رسمی، ۳۰ درصد مردم جهان تجربه مشکل روحی روانی دارند. پژوهش‌های انجام شده در زمینه پسیکونورویمونولوژی^۲ نقش حالات روانی بر سیستم عصبی و ایمنی را نشان می‌دهد. در این پژوهش ما به بررسی افکار ابن‌سینا پیرامون نقش سلامت روحی در سلامتی انسان خواهیم پرداخت. **روش:** این مطالعه به صورت مروری انجام شده و کتاب قانون و دیگر کتب ابن‌سینا و مقالات علمی مرتبط با مشکلات روحی روانی مورد بررسی قرار گرفته است.

ملاحظات اخلاقی: این مطالعه با رعایت اصول اخلاقی در پژوهش‌های مروری انجام شده است.

یافته‌ها: از نظر ابن‌سینا بین سبک زندگی و شرایط جسمی افراد مانند خواب، تغذیه و مواد تولید شده و نسبت آن‌ها در بدن با سلامتی یا بیماری روحی آن‌ها ارتباط متقابل وجود دارد. ابن‌سینا معتقد است که هم‌موجب تسخین بدن می‌شود و در حالت مفراط باعث تبرید بدن می‌گردد و می‌تواند ایجاد بیماری نماید. طبق نظر ابن‌سینا از جمله درمان‌های بسیار مفید در اکثر بیماریها بهبود حالات روحی و روانی مانند شادی و نشاط و دیدار دوستان و... می‌باشد. در طب رایج سلامت روحی موجب افزایش سلول‌های ایمنی شده و برعکس.

بحث و نتیجه‌گیری: طبق نظر ابن‌سینا سلامت روحی یا عدم آن می‌تواند در

۱. گروه طب سنتی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

ایجاد بیماری یا بهبودی آن نقش قابل توجهی داشته باشد لذا بررسی عمیق در آثار بجا مانده از ابن سینا و حکمای طب ایرانی پیرامون نقش حالات روحی در سلامتی افراد جهت پیشگیری و درمان بیماریها لازم به نظر می‌رسد.

واژگان کلیدی: ابن سینا، طب روحانی، طب ایرانی، روانشناسی

مروری بر کاربردهای گیاه بارهنگ در بیماری‌های گوارشی از دیدگاه ابن سینا

صدیقه طالبی^۱، مهدی امیدی پور^۲، سید عباس فروزان^۳، عطیه باقی‌زاده^{۴*}

زمینه و هدف: امروزه به دلایل مختلف شیوع انواع بیماری‌های گوارشی افزایش یافته‌است. عدم پاسخ مناسب به درمان و در مواردی عود بیماری، و پرهزینه و عارضه‌دار بودن برخی روش‌های درمانی رایج، سیستم بهداشتی درمانی را با معضلاتی مواجه کرده و تمایل به استفاده از درمان‌های مکمل را افزایش داده‌است. مکتب غنی طب ایرانی، در کنار تاکید بر اهمیت اصلاح سبک زندگی و پیشگیری از بیماری‌ها، گیاهان دارویی مختلفی را در درمان انواع بیماری‌های گوارشی معرفی کرده‌است. گیاه «بارهنگ» بدلیل دارا بودن پیشینه‌ی نظری و تجارب بالینی ارزشمند، جهت بررسی کاربردهای گوارشی این گیاه در آثار دانشمند نامی ایرانی، ابوعلی سینا، و نیز یافته‌های مرتبط در طب نوین، انتخاب گردید.

روش: در این مطالعه مروری کتابخانه‌ای، کلیدواژه‌های اصلی «بارهنگ، لسان‌الحمل، سحج و قرحه امعاء» در کتاب قانون فی‌الطب و سایر کتب مرتبط، مورد بررسی قرار گرفت. همچنین کاربردهای این گیاه در منابع جدید از جمله کتب دارویی و پایگاه‌های علمی معتبر جستجو گردید.

ملاحظات اخلاقی: این مطالعه با رعایت اصول اخلاقی پژوهش‌های مروری انجام شده‌است.

یافته‌ها: از دیدگاه شیخ‌الرئیس، بارهنگ بعنوان یک داروی قابض، مجفف، ملین، مغری و ترمیم‌کننده‌ی زخم، موثر در سحج و قروح گوارشی، خونریزی،

۱ گروه طب سنتی ایران، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

۲ دانشکده پزشکی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران

۳ گروه طب سنتی ایران، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

۴ پژوهشگر، دکترای تخصصی طب سنتی ایرانی، ارومیه، ایران.

اسهال و یبوست معرفی شده که اجزاء مختلف آن از جمله دانه و برگ، با توجه به نوع بیماری، در آشکال دارویی و روش‌های تجویز متفاوت، قابل استفاده می‌باشد. مطالعات جدید نیز نشان می‌دهند این گیاه با دارا بودن ترکیباتی همچون فلاونوئیدها، ترپنوئیدها، تانن‌ها، اجزاء پلی‌فنولی و پلی‌ساکاریدی، و ...، یک داروی آنتی‌اکسیدان، ضد التهاب، ضد میکروب، و ترمیم‌کننده‌ی زخم بوده و اثرات درمانی ایمنی در انواع بیماری‌های عملکردی، عفونی و التهابی سیستم گوارش دارد.

بحث و نتیجه‌گیری: با توجه به یافته‌های این مطالعه، بنظر می‌رسد می‌توان از گیاه بارهنگ جهت کمک به درمان مطلوب‌تر انواع بیماری‌های گوارشی بهره برد.

واژگان کلیدی: بارهنگ، طب ایرانی، ابن سینا، زخم معده، بیماری‌های التهابی روده، خونریزی گوارشی

ماساژ سالمندان از دیدگاه ابن سینا

سمانه موهبتی،^۱ زهرا آقابیگلوئی،^{*} کاظم قدیانی،^۱ فاطمه شکریان^۱

زمینه و هدف: با توجه به اهمیت ماساژ در طب ایرانی و همینطور شواهد پزشکی رایج در مورد تأثیر ماساژ در حفظ و ارتقاء سلامتی و بهبود بیماریهای جسمی و روانی، در این مطالعه به بررسی ماساژ سالمندان به عنوان گروه آسیب‌پذیر جامعه از نگاه ابن سینا دانشمند و پزشک برجسته طب ایرانی پرداختیم.

روش: یک مطالعه مروری کتابخانه‌ای با کلید واژه‌های دلک، مشایخ از کتاب قانون ابن سینا نسخه بیروت جستجو شد و اطلاعات به دست آمده دسته‌بندی و ارائه گردید.

ملاحظات اخلاقی: تمامی اصول اخلاقی در پژوهش رعایت شده است و اطلاعات به صورت صحیح و کامل از کتاب استخراج شده‌اند.

یافته‌ها: این مطالعه نشان داد که ابن سینا نکات کاربردی ظریف و در عین حال اختصاصی را در مورد ماساژ سالمندان بیان کرده است. وی ضمن تأکید بر معتدل بودن ماساژ (از نظر شدت و دفعات) در سالمندان به آسیب‌پذیری بیشتر این گروه سنی نسبت به جوانان توجه ویژه‌ای دارد. او همچنین تدابیری در مورد روش ماساژ برای این افراد ارائه می‌کند که از آن جمله می‌توان به استفاده از پارچه‌های خشن یا توصیه به عدم استفاده از روغن یاد کرد. از توصیه‌های دیگر ابن سینا در این زمینه می‌توان به استفاده از حمام همراه با ماساژ اشاره کرد.

بحث و نتیجه‌گیری: نکات مطرح شده در این مطالعه می‌تواند با رویکردهای نوین ماساژ توصیه شده توسط متخصصین طب فیزیکی و پزشکی ورزشی مورد

۱. گروه طب سنتی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

ارزیابی قرار گیرد و در صورت اثبات اثربخشی در مطالعات آتی، به عنوان روش تکمیلی در پروتکل‌های اختصاصی ماساژ سالمندان وارد شود.
واژگان کلیدی: طب ایرانی، ابن سینا، ماساژ، سالمندان

بررسی و مقایسه دانش پزشکی در اندیشه ابن سینا و جالینوس

حجت عبادی‌منش^۱، سیدعلیرضا گلشانی^{۲*}

زمینه و هدف: بدون تردید یکی از تحولات بزرگ در حوزه تمدنی اسلام، آشنایی دانشمندان تمدن اسلامی با فرهنگ و علوم یونانی و تفکرات جالینوس در جریان فتوحات اسلامی بود. جنبش اقتباس و انتقال آثار علمی و فرهنگی تمدن‌های غیرعربی در این دوران در عرصه‌های مختلف علمی به ویژه در دانش‌های فلسفه و پزشکی تاثیر مهمی را در پیدایش تمدن اسلامی به همراه داشت.

روش: روش بکار گرفته شده این پژوهش، روش کتابخانه‌ای و با شیوه مروری با بهره‌گیری از منابع طب سنتی به تحلیل اندیشه‌های پزشکی ابن سینا و جالینوس در سلامت و بیماری پرداخته است.

ملاحظات اخلاقی: هیچگونه تعارض منافعی قابل گزارش نیست.

یافته‌ها: جریان رسمی «نهضت ترجمه» در دوران خلافت عباسیان مهمترین عاملی بود که به صورت رسمی زمینه ایجاد مرکزی با نام «بیت‌الحکمه» را فراهم ساخت. با تاسیس این مرکز علمی دانشمندان در قلمرو خلافت عباسی توانستند به صورت منسجم به ترجمه آثار علمی سایر ملل از جمله آثار فلسفی و پزشکی آنان پردازند. در میان آثار فلسفی یونانیان، بیش از هر چیزی مورد توجه و اقبال ابن سینا قرار گرفت. اندیشه فلاسفه و منطقدانان یونانی در مفاهیم فلسفی ابن سینا منعکس شده و حتی این مفاهیم در استدلال منطقی قواعد پزشکی تالیفات این پزشک فرزانه نیز نفوذ یافته است.

بحث و نتیجه‌گیری: مغایرت ذاتی یا تقابل یکی از مفاهیم منطقی است که در

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ اسلام، گروه تاریخ، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

۲. پسادکترای تاریخ ایران بعد از اسلام، گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه

شهید بهشتی تهران، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)، Email: Golshani_22@yahoo.com

دانش پزشکی توسط دانشمندان اسلامی در مباحث درمان ترجمه و بکار گرفته شد. حکما اقسام تقابل میان دو شیء را منحصر در چهار قسم می‌دانستند. در اندیشه ابن سینا تقابل میان احوال بدن که صحت و مرض باشد را از نوع تقابل ملکه و عدم ملکه می‌داند در حالی که این تقابل از نگاه جالینوس تقابل ضدان واقع شده است.

واژگان کلیدی: ابن سینا، جالینوس، دانش پزشکی، منطق، مغایرت ذاتی یا تقابل.

مروری بر نظرات ابن‌سینا در خصوص جایگاه درمانی

فصد و مقایسه آن با طب سوزنی

امیر محمد جلادت^۱

زمینه و هدف: فصد یکی از روش‌های دستی درمان پذیرفته شده در کتاب «قانون در طب» ابن‌سینا است که به کرات در درمان بیماری‌های مختلفی به ویژه در جهت کاهش درد، تب و التهاب توصیه شده است. اکثر نقاط فصد با نقاط طب سوزنی شباهت دارند؛ اما با وجود گسترش بالینی طب سوزنی شاهد محدود شدن کاربرد درمانی فصد به خونگیری در سال‌های اخیر هستیم؛ لذا این مطالعه با هدف بازنگری علمی نظرات ابن‌سینا در خصوص فصد و مقایسه آن با نظریه‌های مربوط به طب سوزنی انجام شد.

روش: در این مطالعه مروری ابتدا نظرات ابن‌سینا در خصوص فصد، شیوه انجام و کاربردهای بالینی آن از نسخ مختلف کتاب «قانون در طب» جمع‌آوری شد و سپس این یافته‌ها با نقاط و کاربردهای بالینی طب سوزنی و نظرات مطرح در خصوص مکانیسم اثر این روش درمانی مورد مقایسه قرار گرفت. ملاحظات اخلاقی: برداشت‌های صورت گرفته از منابع با درج منبع و در مواردی که عین عبارت لازم باشد، آن عبارت در گیومه مشخص شده است.

یافته‌ها: بررسی‌ها نشان می‌دهند که نه تنها نقاط فصد با نقاط طب سوزنی شباهت بسیار دارند، کاربردهای بالینی ذکر شده برای فصد در کتاب قانون در طب ابن‌سینا نیز شباهت زیادی با کاربردهای بالینی طب سوزنی دارند و اگر چه آدرس دهی بسیاری از نقاط فصد بر اساس مسیر عبور عروق خونی بوده است؛ منتهی در بسیاری موارد نیز عروق آناتومیکی مشخصی وجود ندارد و هدف از فصد از نظر ابن‌سینا تحریک نقطه‌ای یا حتی بدون خونگیری بوده است.

---

۱. متخصص طب سنتی ایران، گروه طب سنتی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شیراز،

بحث و نتیجه گیری: چنان که مطالعه تاریخی و اسناد علمی نشان می‌دهد فصد یک روش درمانی پرکاربرد در منابع طب ایرانی است که هدف از انجام آن صرفاً خونگیری نبوده است؛ بلکه هدف تحریک نقاط خاصی از بدن در جهت اثرگذاری بر ارگان‌های داخلی متناظر با نقاط مربوطه بوده است و از این منظر شباهت عمیقی بین مسیره‌های بین عضوی شناخته شده در طب های سنتی ایرانی و چینی وجود دارد؛ اما شناخت شباهت‌ها و تفاوت‌های اثربخشی این دو روش درمانی نیازمند مطالعات علمی گسترده بالینی است.

واژگان کلیدی: فصد، طب سنتی ایران، ابن سینا، طب سوزنی

انواع سردرد و درمان آن از دیدگاه ابن‌سینا

مجید تلافی نوغانی^۱، عمارتکار^۱، حسن نامدار^{۱*}

زمینه و هدف: سردرد یکی از بیماری‌های شایع و ناتوان‌کننده در جوامع بشری است. مطالعات نشان می‌دهد سردردها باعث تحمیل هزینه زیادی به بیماران و سیستم بهداشتی در جوامع مختلف می‌گردد. در طب ایرانی از سردرد تحت عنوان صداع بطور مفصل بحث شده است. در این پژوهش انواع سردرد و درمان آن از دیدگاه ابن‌سینا مورد بررسی قرار گرفته است. **روش:** این پژوهش یک مطالعه مروری می‌باشد. در این مطالعه کتاب قانون و دیگر کتب ابن‌سینا و مقالات علمی مرتبط با سردرد مورد بررسی قرار گرفته است.

ملاحظات اخلاقی: این مطالعه با رعایت اصول اخلاقی در پژوهش‌های مروری انجام شده است.

یافته‌ها: ابن‌سینا بر اساس بخشی از سر که دچار درد می‌باشد، مشارکتی بودن یا نبودن، سبب درد و شدت درد و ... سردرد را به بیش از ۲۷ نوع تقسیم نموده است. تعداد قابل توجهی از علل سردرد را به اندامهای دیگر تحت عنوان سردرد مشارکتی نسبت داده است که می‌تواند مشخص‌کننده علل برخی از سردردها با علت نامشخص در طب رایج باشد. ابن‌سینا درمان مؤثر برای هریک از انواع سردرد را بیان نموده است. ابن‌سینا تدابیری را بیان نموده که در اکثر اقسام سردرد موجب تخفیف علائم خواهد شد. این موارد شامل قلت اکل و شرب، افزایش مدت زمان خواب شب، سکون و آرامش و قلت کلام، پرهیز از عوامل تحریک‌کننده بدن و پرهیز از غذاهای نفاخ می‌باشد.

۱. گروه طب سنتی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

بحث و نتیجه گیری: با توجه به شیوع و عوارض قابل توجه سردرد در جامعه و با عنایت به درمان‌ها و تدابیر موجود در طب ایرانی برای سردرد استفاده از ظرفیت‌های طب سنتی ایران در برخورد با این بیماری ضرورت دارد. جهت رسیدن به این مهم، پژوهش در منابع طب ایرانی در حوزه اسباب و علل، دلایل و علایم و علاج پیرامون سردرد ضروری به نظر می‌رسد.

واژگان کلیدی: ابن سینا، صداع، طب ایرانی، سردرد

مروری بر رویکرد پیشگیرانه و درمانی حمام از دیدگاه حکیم ابن‌سینا

معصومه جاویدی^۱، صدیقه طالبی*^۲

زمینه و هدف: حمام، علاوه بر اینکه محلی برای نظافت است، مکانی برای حفظ سلامت، پیشگیری و حتی درمان بیماری‌ها است. حمام در طب ایرانی برای درمان بیماری‌های مختلف از جمله انواع تب، بیماری‌های زنان و برخی بیماری‌های چشم به کار میرفته است. این مطالعه به بیان دیدگاه طبی ابن‌سینا در باب حمام در پیشگیری و درمان بیماری‌ها پرداخته است.

روش: در این مطالعه مروری، کتاب قانون ابن‌سینا و کتب مرتبط مورد بررسی قرار گرفتند. همچنین جستجوی مقالات (سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۴) در پایگاه‌های علمی PubMed، SID و Google Scholar با کلید واژه‌های حمام، طب ایرانی، ابن‌سینا و Avicenna صورت گرفتند.

ملاحظات اخلاقی: تمامی اصول اخلاقی در پژوهش رعایت شده است و اطلاعات بصورت صحیح و کامل استخراج شده‌اند.

یافته‌ها: از دیدگاه ابن‌سینا برای داشتن یک جسم و روان سالم، تعادل بین اصول شش‌گانه زندگی ضروری است که بالطبع در زمان حمام نیز توجه به این شش اصل دارای اهمیت است. بهترین حمام دارای سقف مرتفع، روزنه‌های بسیار و هوای خوب است. ابن‌سینا درباره شرایط و آداب حمام رفتن، نحوه ورود به حمام، چگونگی خروج از حمام، پرهیز از زیاده‌روی در حمام کردن، توجه به مزاج فرد، احتراز افراد مبتلا به تب و ورم و حرارت از رفتن به حمام و... شرح داده است. استفاده مکرر از آب‌های شور، گوگردی، کویری و آب حاوی زاج، مضر هستند. اقدامات درمانی مهم در حمام شامل آب‌درمانی، روغن‌درمانی، ماساژ درمانی، فصد، دوددرمانی، غذادرمانی و مزاج درمانی است.

۱. دانشکده پزشکی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

۲. گروه طب سنتی ایران، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

Email: s.talebi@shahed.ac.ir

بحث و نتیجه گیری: راهبردهای ارائه شده در این مطالعه، اهمیت پیشگیری و درمان بیماری‌ها با استفاده از حمام از دیدگاه ابن سینا را بیان می‌کند. پیشنهاد می‌گردد این نکات در مطالعات جدید مورد بررسی و استفاده قرار گیرند.

واژگان کلیدی: حمام ، بهداشت ، ابن سینا ، طب ایرانی، قانون

مفردات معدنی پیشنهاد شده توسط ابن‌سینا

برای درمان بیماری‌های پوستی

عصمت فتاحی^۱، مریم ایرانزاد اصل^{۲*}

زمینه و هدف: ناکارآمدی، عوارض و هزینه بالای داروهای رایج مورد استفاده در بیماری‌های پوستی سبب گرایش روزافزون برای استفاده از داروهای طبیعی شده است. طب سنتی ایران یک دانش باستانی است که اطلاعات مفیدی را برای درمان بیماری‌ها ارائه می‌کند. تا کنون گیاهان مورد استفاده برای بیماری‌های پوستی در طب سنتی ایران در مطالعات مختلفی بررسی شده‌اند، اما مفردات معدنی کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. از آنجا که ابن‌سینا از پزشکان پیشگام در حوزه درماتولوژی بوده است هدف این مطالعه گردآوری مواد معدنی ذکر شده در کتاب قانون برای درمان بیماری‌های پوستی می‌باشد. **روش:** در این مطالعه مواد معدنی که در کتاب قانون برای بیماری‌های پوستی توصیه شده، گردآوری شد. برای یافتن شواهد جدید بانک‌های اطلاعاتی نظیر Scopus, Science Direct, Pub Med بدون محدودیت زمانی مورد جستجو قرار گرفت.

ملاحظات اخلاقی: اصول اخلاقی مربوط به پژوهش‌های مروری مانند اصالت متون، صداقت و امانت داری رعایت شد.

یافته‌ها: نتایج این مطالعه نشان داد در کتاب قانون مواد معدنی متفاوتی برای درمان بیماری‌های پوستی به کار می‌رفته‌اند. این موارد شامل تعدادی از فلزات نظیر طلا، نقره، آهن و مس، ترکیبات شیمیایی فلزات و انواع مختلفی از خاکها و سنگ‌ها مانند لاجورد می‌باشند. در سالهای اخیر عوامل مختلفی مانند

۱. گروه تاریخ علوم پزشکی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

۲. گروه طب سنتی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

مقاومت نسبت به آنتی بیوتیک ها و ناکارآمدی برخی داروها سبب شده که استفاده از برخی مواد معدنی مورد توجه قرار گیرد. استفاده از فلزات در مقیاس نانو کاربردهای گسترده ای در زمینه درمان عفونت های قارچی و باکتریایی، رفع اسکار و محافظت در برابر اشعه آفتاب یافته است.

بحث و نتیجه گیری: عوامل مختلفی مانند مقاومت نسبت به آنتی بیوتیک ها و ناکارآمدی برخی داروها سبب شده که استفاده از برخی مواد معدنی مورد توجه قرار گیرد. پیشرفت های جدیدی که در صنعت داروسازی ایجاد شده می تواند در زمینه تولید داروهای موثر و کم عارضه از مواد معدنی با بهره مندی از نظرات ابن سینا، نقش داشته باشد.

واژگان کلیدی: مفردات معدنی، ابن سینا، بیماریهای پوستی، طب ایرانی

مروری بر غذاهای مناسب در پیشگیری و درمان افسردگی از دیدگاه حکیم ابن‌سینا معصومه جاویدی^۱، صدیقه طالبی^{۲*}

زمینه و هدف: با توجه به شیوع بالای اختلالات خلقی در جوامع، برخی از عوارض افسردگی مانند افزایش خطر ابتلا به بیماری های قلبی عروقی، آلزایمر و دیابت و همچنین عوارض مصرف طولانی مدت داروها بر بیماران افسرده، استفاده از روش‌های درمانی مبتنی بر طب مکمل و جایگزین مورد توجه قرار گرفته‌است. لذا آشنایی با دیدگاه طبی ابن سینا می‌تواند آغازی بر پیشگیری و درمان افسردگی باشد.

روش: در این مطالعه مروری، کتاب قانون ابن سینا مورد بررسی قرار گرفت. همچنین جستجوی مقالات (سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۴) در پایگاه‌های علمی PubMed، SID و Google Scholar با کلید واژه‌های افسردگی، depression، تغذیه، ابن سینا و Avicenna صورت گرفتند.

ملاحظات اخلاقی: تمامی اصول اخلاقی در پژوهش رعایت شده است و اطلاعات بصورت صحیح و کامل استخراج شده اند.

یافته‌ها: از دیدگاه ابن سینا، عدم تعادل در اخلاط باعث بیماری‌های روحی روانی می‌شود؛ لذا درمان با هدف ایجاد تعادل در این زمینه است و شامل گیاهان نشاط آور که دارای ترکیبات تقویت کننده ی قلب و مغز هستند، می‌شود. برخی از گیاهانی که ابن سینا به آن‌ها اشاره کرده‌است عبارتند از: پسته، گشنیز، بادرنجوبیه، بالنگ، گیاه سرخدار، سنبل، دارچین، زعفران و اسطوخودوس. همچنین مصرف غذاهای انرژی‌زا، شیرین و چرب (به صورت

۱. دانشکده پزشکی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

۲. گروه طب سنتی ایران، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران (نویسنده

متعادل)، به دلیل تامین رطوبت و حرارت مناسب بدن توصیه می‌شوند. همچنین بهتر است مصرف برخی مواد غذایی مانند لوبیا ، عدس، کلم، ترشی، ماست و غذاهای شور، تند و ترش نیز به حداقل رسانده شود.

بحث و نتیجه‌گیری: راهبردهای ارائه شده مبتنی بر غذا در این مطالعه، مدیریت و پیشگیری از افسردگی را از دیدگاه ابن سینا بیان می‌کند که می‌تواند به عنوان الگویی برای ارائه رژیم غذایی سالم در پیشگیری از افسردگی قرار گیرد.

واژگان کلیدی: افسردگی، ابن سینا، تغذیه، طب ایرانی

مروری بر دیدگاه ابن سینا در دسته بندی و درمان بیماری های چشم

فاطمه شکریان زینی،^۱ محمد صدر،^۲
سمانه موهبتی،^۳ کاظم قدیانی،^۴ صدیقه طالبی^{۵*}

زمینه و هدف: با اینکه دانش پزشکی و در پی آن چشم پزشکی تا قرن چهارم و پنجم پیشرفت چشمگیر داشته ولی با حضور ابن سینا، به گونه ای رونق یافت که به نقاط مختلف دنیا صادر شد. این مطالعه به بررسی دیدگاه ابن سینا در دسته بندی و درمان بیماری های چشم در کتاب قانون پرداخته است.

روش: این مطالعه به روش مروری کتابخانه ای با جستجوی کلیدواژه های مرتبط در کتاب قانون و کتب طب سنتی مرتبط و دسته بندی نتایج انجام شد.

ملاحظات اخلاقی: تمامی اصول اخلاقی در پژوهش رعایت شده است.

یافته ها: ابن سینا همواره بر سبب شناسی (اتیولوژی) بیماری ها در مسیر درمان تاکید داشته و درمان های پیشنهادی در هر فرد را بر اساس سبب مربوط به آن تفکیک کرده است. ایشان در کتاب قانون، فصل چشم پزشکی (کتاب ۳ قانون - فن سوم - در ۴ مقاله) ابتدا به تشریح چشم و مزاج شناسی چشم پرداخته و سپس تقسیم بندی بیماری های چشم (بیماری ساده و مادی، تفرق اتصال یا ترکیبی)، را بیان کرده است. وی با ذکر نام بیماری و نشانه ها، علاج و داروی مناسب را یکجا آورده، که این شیوه محصول استفاده از دانش گذشتگان

-
۱. گروه طب سنتی ایران، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.
  ۲. گروه تاریخ پزشکی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران.
  ۳. گروه طب سنتی ایران، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.
  ۴. گروه طب سنتی ایران، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.
  ۵. گروه طب سنتی ایران، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

و تجربیات شخصی اوست. از فرم دستوری جملات کتاب، به روشنی پیداست که کتاب حالت آموزشی دارد. بیان مترادف یونانی اسامی بیماری‌ها از نقاط قوت این گفتار می‌باشد. ابن سینا همچنین به بیماری‌های موجود در اعضای دیگر بدن که بر چشم اثر منفی می‌گذارند، اشاره کرده و بر معالجه علت‌های آن بیماری در بدن در کنار بیماری چشمی همراه پرداخته‌است.

بحث و نتیجه‌گیری: ابن سینا توانست یافته‌های قدیم را با خلاقیت و تجربیات خود درآمیزد و بر خلاف ترجمه‌های سریانی مطالب را به صورت منسجم و آموزشی و با ترتیب منطقی بیان کند. موارد ذکر شده در مبحث حفظ الصحة چشم نیز در صورت اثبات اثربخشی می‌تواند کمک چشمگیری به پیشگیری از بیماری‌های چشم نماید.

واژگان کلیدی: طب ایرانی، ابن سینا، قانون فی الطب، بیماری‌های چشم

رایحه‌ها و شادزیستی از دیدگاه ابن‌سینا

صادق شکری،^۱* فاطمه شکری^۲

زمینه و هدف: استفاده از رایحه‌های طبیعی و مصنوعی حتی در عصر حاضر در ساحت‌های متنوع فرهنگی، آیینی، شخصی بکار می‌رود. ابن‌سینا از این روش برای پیشگیری و درمان بهره برده است. حکما و دانشمندان پیشین نیز با این رویکرد، مواد طبیعی معطر را بررسی کرده و در مراسم مذهبی و مومیایی مردگان، آرایشی و بهداشت و درمان به کار می‌بردند.

هدف این پژوهش بررسی جایگاه مواد معطر برای شادزیستی و توان افزایی احساسات و عواطف مثبت از دیدگاه ابن‌سینا است.

روش: متون طب سنتی ایرانی با استفاده از نرم‌افزار نورالطب ورژن ۱,۵ بصورت کتابخانه‌ای بررسی شد.

یافته‌ها: حکمای طب ایرانی مانند ابن‌سینا و رازی از رایحه برای بهداشت و درمان بیماری‌های مختلف بهره می‌بردند. خوشبویی را برای خوراکی‌ها و داروهای مناسب برای قلب و کبد ضروری می‌دانستند. یکی از وجوه کاربرد آنها، از دیدگاه ابن‌سینا، ارتقا و تقویت توانایی‌های ذهنی، روحی و عاطفی افراد سالم و یا بیمار در نظر گرفته می‌شد.

بسته به مزاج فرد و فصل، رایحه‌های متناسب توصیه می‌شد. بوی کباب، بوی نعنا، پوست پرتقال، لیمو و نارنج و گلاب؛ حتی آب‌پاشی محیط زندگی و بوی خاک پاک (مانند مناطق روستایی یا زمین باران خورده)، استفاده از رایحه‌های بوی معتدل مثل نسرين و گل سرخ در فصل بهار و در زمستان بوییدن مشک و عنبر و قُسط، برای توان افزایی روح و روان و زیستی شاد و دینامیک توصیه می‌شد.

۱. استادیار، Ph.D طب ایرانی، گروه طب ایرانی، دانشکده طب ایرانی و مکمل، دانشگاه علوم

Email: shokris@mums.ac.ir

پزشکی مشهد. (نویسنده مسئول).

۲. پژوهشگر، کارشناسی روانشناسی عمومی.

این توصیه‌ها می‌تواند برگرفته از نظریه ابن سینا در کتاب شفا باشد که به اثرات طبقات وجودی بر یکدیگر اشاره دارد. وی معتقد بود فعل و انفعال در همه عوالم منجمله عالم نفوس و عالم ماده برقرار است.

می‌توان شاهد درهم کنش در عوالم بصورت ۱- فعل و انفعال امور نفسانی در نفسانی. ۲- فعل و انفعال امور نفسانی در جسمانی. ۳- فعل و انفعال امور جسمانی در نفسانی. ۴- فعل و انفعال امور جسمانی در جسمانی بود.

نتیجه: با توجه به فضای اندیشه ابن سینا درباره شبکه‌های ارتباطی زیستی و هستی، شاید در این پازل عظیم، جایگاهی هرچند کوچک ولی موثر برای رایحه و شامه را بتوان شناسایی کرد و زمینه‌های نوینی برای کمک به ادراک برخی مفاهیم مانند شادی و شادمانی در عرصه‌های بدن، نفس و متافیزیک را به روی جهان گشود.

واژگان کلیدی: رایحه، شادی، فرح، بویایی، هستی

تحلیل فلسفی - طبی از نقش «روح بخاری» در بروز برخی بیمارهای اعصاب و روان، با تأکید بر اندیشه ابن‌سینا

حمید محسنی^۱

زمینه و هدف: در اندیشه بیشتر اطبای طب سنتی و فلاسفه متقدم همچون ابن‌سینا بروز برخی بیماری‌های اعصاب و روان بستگی به عملکرد «روح بخاری» دارد. ولی امروزه در میان برخی اطبا و حکمای معاصر این مسئله خیلی مورد تأمل و دقت قرار نگرفته است. از این‌رو هدف پژوهش آن است که هویت روح بخاری، اقسام و کارکردهای آن و به‌خصوص نقش آن در علل تحقق برخی بیمارهای اعصاب و روان را با رویکرد فلسفی-طبی واکاوی کند.

روش: این پژوهش از نوع نظری بوده، و روش تحقیق به‌صورت توصیفی-تحلیلی است. به لحاظ گردآوری اطلاعات روش تحقیق حاضر کتابخانه‌ای است و با مراجعه به کتب، مقالات و به‌خصوص نرم‌افزارهای نور همچون: حکمت اسلامی، کتابخانه جامع طب و مجموعه آثار حکیم بوعلی سینا صورت گرفته است. ملاحظات اخلاقی: در تمام مراحل نگارش پژوهش حاضر، ضمن رعایت اصالت متون، صداقت و امانت‌داری نیز رعایت شده است.

یافته‌ها: هویت روح بخاری جسم لطیف نورانی حارّ بوده که از لطافت اخلاط پدید می‌آید. روح بخاری به دلیل لطافتش واسطه بین نفس مجرد و بدن مادی هست. قسمی از روح بخاری، به‌عنوان «روح نفسانی» در بستر اعصاب جریان دارد و حامل قوای حسی و حرکتی در بدن هست. به دلیل لطافت روح بخاری، اگر هرگونه غلظتی در هویت و یا در مسیر عبور آن در اعصاب ایجاد شود، و یا اگر مزاج گرمش از اعتدال خارج شود، موجب بروز برخی بیماری‌ها خواهد شد.

---

۱. دکتری حکمت متعالیه از موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، و دبیر کارگروه فلسفه سایبر آزمایشگاه پژوهشی فضای سایبر دانشگاه تهران.

بحث و نتیجه‌گیری: با بررسی اندیشه شیخ‌الرئیس و برخی اطبا و فلاسفه مشهور مشخص شد که علل تحقق برخی بیماری‌های و اختلالات اعصاب و روان همچون: از بین رفتن قوای حسی و حرکتی، خَدَر (بی‌حسی)، دوبینی، سرگیجه‌های شدید، غش، رعشه، صرع با روح بخاری مرتبط است. در نتیجه در طب سنتی شناخت روح بخاری و عملکرد آن در ریشه‌یابی و درمان بسیاری از بیماری‌ها مؤثر خواهد بود. افزون بر این، تحقق این نوع اختلالات در بدن خود دلیل تجربی در تبیین مسئله بسیار مهم فلسفی یعنی نحوه ارتباط نفس با بدن است. از این رو با اثبات این مطلب چگونگی تأثیر و تأثرات بین اعصاب و روان توجیه فلسفی - طبیبی مقبولی خواهند داشت.

واژگان کلیدی: روح بخاری، روح حیوانی، روح نفسانی، ابن‌سینا، بیماری‌های مغز و روان

افزایش حافظه و پیش‌گیری از آلزایمر: دیدگاه ابن سینا

علیرضا درخشان^۱

زمینه و هدف: بیماری آلزایمر (AD) یک نگرانی رو به رشد سلامت جهانی است. بهره‌مندی از پتانسیل طب سنتی ایران، به ویژه آثار ابن سینا، می‌تواند ایده‌های ارزشمندی در مورد تقویت حافظه و پیشگیری از بیماری آلزایمر ارائه دهد. هدف این مطالعه، بررسی و تبیین دیدگاه ابن سینا در مورد علل فراموشی، راهکارهای افزایش عملکرد حافظه و پیشگیری از شرایط مشابه بیماری آلزایمر می‌باشد.

روش‌ها: این مطالعه به صورت یک بررسی کتابخانه‌ای کیفی بر روی کتاب قانون طب ابن سینا با تمرکز بر مفاهیم مرتبط با اختلالات حافظه، علل آنها و اقدامات پیشگیرانه بالقوه انجام شده است. برای این منظور بخش‌های مربوطه از کتاب قانون مطالعه شد و سپس کل کتاب با کلیدواژه‌های «نسیان» و «مطالب مرتبط استخراج و دسته‌بندی گردید.

یافته‌ها: از دیدگاه ابن سینا، شبیه‌ترین بیماری به بیماری آلزایمر، «نسیان» شناخته می‌شود که شامل انواعی از قبیل فساد ذکر، فساد فکر و فساد تخیل است. ابن سینا اختلالات حافظه را در درجه اول به اختلال خلق و خوی مغز، به ویژه سردی و تری یا سردی و خشکی مغز نسبت داده است. راهبردهای پیشگیری و درمان این عدم تعادل‌ها از طریق اصلاح سبک زندگی، مداخلات غذایی، و استفاده از گیاهان دارویی می‌باشد. برخی از گیاهان دارویی که ابن سینا جهت تقویت حافظه توصیه می‌کند عبارتند از: زعفران، کندر، اسطوخودوس، بادرنجبویه، وج، حلتیت، آمله و زنجبیل.

واژگان کلیدی: ابن سینا، حافظه، آلزایمر، نسیان، طب ایرانی

۱. گروه طب ایرانی، دانشکده طب ایرانی و مکمل، دانشگاه علوم پزشکی مشهد.

بررسی دیدگاه و رویکرد ابوعلی سینا در مورد بیماری‌های چشم در کتاب قانون

هاله قوشخانه‌ئی^۱

زمینه و هدف: انواع مختلف بیماری‌های چشمی حاد و مزمن باعث کاهش کیفیت زندگی افراد می‌شوند و بسیاری از درمان‌های موجود کاملاً موثر نبوده و ارائه راهکارهای درمانی جدید بر پایه طب مکمل و سنتی ایرانی می‌تواند مفید باشد.
روش: ترجمه کتاب القانون فی الطب تألیف ابن سینا، جلد سوم، فصل بیماری‌های چشم، مورد بررسی قرار گرفت.

یافته‌ها: دقت علمی وی در تشریح چشم به زیبایی همه لایه‌های چشم، حتی لایه مشیمیه تغذیه‌کننده و اجزا سیاه و سفید و رنگی شبکیه را به تصویر کشیده است. ارتباط این عضو را با مغز به عنوان عضو رییس مطرح کرده بطوریکه مغز مواد دفعی خود را به عضو پایین‌تر از خود انتقال می‌دهد. به عنوان مثال چشمی که به خشکی می‌گراید می‌تواند یک علامت از خشکی مغز باشد. در بیان مزاج خاص چشم آن را گرم و تر می‌داند. علائم، اسباب و علل بیماری‌های چشم از جمله اسباب خشونت قرنیه و خشکی چشم را یا داخلی می‌داند مانند ماده تیز و رطوبت لزجه یا خارجی. از طرفی علل مشارکتی را نیز ذکر کرده است و برای درمان خشونت قرنیه یا خشکی چشم در طب ایرانی استفاده از داروی مرطب و تبدیل مزاج نامناسب می‌داند. وی مواردی از درمان‌های تهاجمی و جراحی‌ها را نیز آورده است. در مورد نیروی بینایی و عوامل موثر در حفظ و تقویت آن موارد بسیاری را بکار برده است.

بحث و نتیجه‌گیری: بوعلی سینا معتقد است با تغییرات در سبک زندگی، تغذیه مناسب، اجتناب از برخی خوراکی‌ها می‌توان از برخی بیماری‌های چشمی

۱. دانشجوی PhD طب ایرانی، دانشکده طب ایرانی و مکمل مشهد.

جلوگیری کرد و بسیاری از بیماری های چشمی را می توان در مراحل اولیه با استفاده از اصول معالجات طب ایرانی درمان کرد.
واژگان کلیدی: چشم، طب ایرانی، ابن سینا، قانون

رویکرد ابوعلی سینا در بیماری سیستیک فیبروزیس در کتاب قانون

فاطمه ساجدی،^۱ علیرضا درخشان،^۱

هاله قوشخانه‌ئی،^۱ قاسم امینی^۲

زمینه و هدف: سیستیک فیبروزیس (CF) یک بیماری ژنتیکی ناشی از توارث اتوزوم مغلوب در کودکان است که به علت اختلال در کانال کلر در محل های apical سلول های اپی تلیال می باشد. بیش از ۷۰۰۰۰ نفر در سراسر جهان با CF زندگی می کنند. علائم این بیماران در سیستم های مختلف تنفسی، گوارشی و تولید مثل دیده می شود. علت اصلی مرگومیر این بیماران بیماری ریوی است. از آنجا که در بسیاری از موارد درمان های موجود کاملاً موثر نبوده است، راهکارهای درمانی جدید بر پایه طب مکمل و سنتی ایرانی می تواند راهگشا باشد. در این مطالعه ما دیدگاه ابوعلی سینا را بررسی خواهیم کرد تا درمانی مناسب بر پایه طب سنتی ایرانی پیدا کنیم.

روش: ما در این مقاله از ترجمه فارسی قانون طب اثر عبدالرحمن شرفکندی استفاده کردیم. کلمات استفاده شده در این پژوهش شامل عسر النفس، ربو و سرفه بود. علائم و علت ها بررسی شد و مواردی که بیشترین شباهت را با بیماری ذکر شده داشت، انتخاب شدند.

یافته ها: ابن سینا بیماری های تنفسی را در جلد سوم قانون پزشکی مورد بحث قرار می دهد که آناتومی عملکردی و فیزیوپاتولوژی بیماری های ریوی را که در زمان او شناخته شده بود به تفصیل پوشش می دهد. اساسا رویکرد طبی در مکاتب طب مکمل بر اساس تفسیر فیزیوپاتولوژیک و سمیولوژیک بیماری صورت می پذیرد. بیماری سیستیک فیبروزیس به صورت کامل با یک بیماری در منابع طب ایرانی تطابق ندارد. برخی علائم آن شامل سرفه همراه با خلط،

۱. دانشکده طب سنتی و مکمل، دانشگاه علوم پزشکی مشهد.

۲. گروه جراحی توراکس، بیمارستان قائم، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی مشهد.

خس خس سینه و عفونت ریه‌ها است. با توجه به اینکه ترشحات غلیظ و چسبنده مجاری تنفسی به عنوان مشکل اساسی در بیماران سیستیک فیبروزیس شناخته می‌شود، به نظر می‌رسد که این بیماری با وجود خلط غلیظ با منشا خود ریه در بیماری ربو همپوشانی بیشتری داشته باشد.

رویکرد های کلی ابن سینا در این بیماری شامل موارد زیر می‌باشد:

پاکسازی و نضج خلط

تقطیع و ترطیب (هیدراتاسیون که در درمان این بیماران با بخورهای مختلف انجام می‌شود).

ورزش دادن ریه به وسیله فریاد بلند و به قوت تف کردن (امروزه مشابه آن را در فیزیوتراپی تنفسی و اسپرومتری تشویقی شاهد هستیم).

از سایر نکات توصیه شده ابن سینا این است که در همه داروهای ریه، عسل به کار برده شود، زیرا عسل دارو را به مقصد می‌رساند، زداپنده و نرم کننده است. توجه به سبک زندگی مانند رژیم غذایی مناسب و نوشیدنی‌ها و پرهیزات غذایی - دارویی نیز در این بیماری ذکر شده است.

نتیجه‌گیری: ابوعلی سینا معتقد است با تغییرات در سبک زندگی، تغذیه مناسب و کمک به هضم و خروج خلط غلیظ و لزج می‌توان علائم بیماری های تنفسی را کاهش داده یا فاصله نوبت‌های تشدید آن‌ها را افزایش داد و در نتیجه کیفیت زندگی بیماران را بهبود بخشید.

واژگان کلیدی: نفس، ربو، طب ایرانی، ابن سینا، قانون

اهمیت تفکیک موضوعات فلسفی و تجربی

در طب از نگاه ابن‌سینا

محمد علی زارعیان،^{۱*} حامد هوشنگ مالمیری^۲

زمینه و هدف: ابن‌سینا، فیلسوف و طبیب نامدار ایرانی، در کتاب «القانون فی الطب»، به تفکیک موضوعات فلسفی و تجربی اهمیت ویژه‌ای داده است. او در عین مرتبط دانستن این دو حوزه، به تمایز آنها نیز تأکید فراوانی دارد. هدف از این مطالعه تبیین جایگاه برداشت‌های فلسفی و تجربه در نظام فکری ابن‌سینا است.

روش: در این مطالعه مروری کتاب قانون با کلیدواژه‌های مرتبط با فلسفه و تجربه و مقالات مرتبط با این موضوع مورد بررسی قرار گرفته است.

یافته‌ها: ابن‌سینا در همان ابتدای کتاب قانون، موضوعات طبی را به سه دسته تقسیم می‌کند:

- موضوعاتی که باید از فیلسوفان پذیرفت و بحث پیرامون آنها در طب نادرست است مثل چیستی ارکان و مزاج و اخلاط و قوا و ارواح؛
- موضوعاتی که باید با مشاهده و تجربه به آنها رسید مثل ویژگی‌ها و کاربردهای اعضا؛
- موضوعاتی که باید درباره آنها بحث و استدلال کرد مثل اسباب و علائم بیماری‌ها.

به همین دلیل در کتاب قانون همسنگ عباراتی مانند «فلیتسلم الطبیب من الطبیعی»، رد پای تجربه‌های ناب ابن‌سینا نیز مشاهده می‌شود مثل تجربه ناب او در زمینه بیماری سل که با عبارت «مما جربته مراراً کثیرة فی ابدان مختلفة و بلدان مختلفة» شروع می‌شود. البته ابن‌سینا علاوه بر تأکید به نظم و

۱. استادیار، گروه طب ایرانی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی، یزد، ایران.

۲. استادیار، گروه طب ایرانی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی، یزد، ایران.

طبقه‌بندی در علوم و تفکیک مسائل فلسفی از مسائل طبی، اهمیت فلسفه و بالا دست بودن آن بر طب و سایر علوم تجربی را نیز یادآور می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری: علی‌رغم در هم تنیدگی مفاهیم و چارچوب فلسفه در تار و پود مطالب طبی، ابن سینا شدیداً از ورود پزشکان به مقوله رد و اثبات مسلمات فلسفی طب مثل ارکان اربعه پرهیز می‌دهد و جایگاه این مباحث را خارج از دانش طب و میدان تجربه قلمداد می‌کند.

واژگان کلیدی: طب ایرانی، حکیم، فلسفه طب، قیاس، مبانی طب سنتی

نسبت ابن سینا با واژه‌شناسی و مفهوم‌شناسی دانش طب ایرانی

مریم یخچالی،* محبوبه بزرگی،^۱ محسن ناصری^۱

زمینه و هدف: واژه‌شناسی و آشنایی با تعاریف و مفاهیم پایه و اولیه هر دانش، یکی از ارکان آن دانش بشمار می‌رود. دانش طب نیز از این قاعده مستثنی نیست و انتظار می‌رود دانشمندان این دانش نیز در واژه‌شناسی طب، آورده‌های درخور داشته باشند. هدف از پژوهش حاضر بررسی نسبت دانشمند بنام و جامع‌الطراف طب ایرانی، شیخ‌الرئیس ابن سینا، با واژه‌شناسی و مفهوم‌شناسی این دانش می‌باشد.

روش: اطلاعات مرتبط با موضوع پژوهش به روش کتابخانه‌ای و با استفاده از کتاب‌ها و مقالات علمی معتبر گردآوری و ارائه گردیده است.

ملاحظات اخلاقی: در این مطالعه، اصل امانتداری و صداقت رعایت شده است.

یافته‌ها: در میان پژوهش‌های اخیر کمتر به موضوع واژه‌شناسی از دیدگاه ابن سینا توجه شده است. ابن ابی‌اصیبه، در کتاب عیون‌النباء فی طبقات‌الطبایع، به کتاب بی‌نظیری از شیخ‌الرئیس با عنوان لسان‌العرب در زمینه واژه‌شناسی اشاره نموده است که به دست ما نرسیده است. از سویی دیگر می‌توان به کتاب‌الماء، نخستین کتاب در موضوع واژه‌شناسی علم طب، اثر شاگرد نزدیک ابن‌سینا، ابومحمد عبده‌الله بن محمد‌الزردی معروف به ابن‌الذهبی، اشاره نمود. این اثر حاوی تعالیمی است که نشان می‌دهد تحت تأثیر مستقیم ابن سینا به نگارش درآمده است. از جمله شواهدی که بر این موضوع دلالت می‌کند وجود عباراتی مانند «سمعت یقول، سألت، فاجاب، حدّثنی، انشدنا ... شیخنا العالمه» است.

۱. گروه طب سنتی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

بحث و نتیجه‌گیری: می‌توان اینگونه مطرح کرد که دیدگاه‌های ابن سینا در واژه‌شناسی علم طب در کتاب الماء مندرج و به نسل‌های بعد انتقال یافته است. بنابر این الزم است پژوهشگران طب سنتی ایران، جهت درک عمیقتر اصطلاحات و مفاهیم اساسی این رشته، در کنار آثار طبیبی ابن‌سینا به این گونه آثار ارزشمند نیز مراجعه نمایند .

واژگان کلیدی: ابن‌سینا، ازدی، کتاب الماء، واژه‌شناسی، طب ایرانی

معرفی انواع فعالیت‌های ورزشی توصیه شده در کتاب قانون و دسته‌بندی آنها سهیل قلی‌بیگی،*^۱ مرضیه بیگم سیاهپوش^۲

زمینه و هدف: انجام انواع فعالیت‌های ورزشی با توجه به مکانیسم‌های اثرگذاری مختلف، منجر به حفظ یا ارتقاء سلامتی و افزایش کیفیت زندگی می‌شود. در همین راستا، فعالیت‌های ورزشی در گروه‌های استقامتی (قلبی-تنفسی و عضلانی)، قدرتی، انعطاف‌پذیری، تعادل و چابکی طبقه‌بندی شده‌اند. از آنجا که ابن‌سینا ورزش را مهمترین رکن برای حفظ سلامتی بزرگسالان می‌داند، انواعی از ورزش‌ها را توصیه کرده است؛ این مطالعه برای نخستین بار و با هدف بررسی جایگاه طبقه‌بندی امروزی فعالیت‌های ورزشی براساس اثرات آنها در بدن، از دیدگاه ابن‌سینا انجام شده است.

روش: مرور کیفی کتاب قانون، فیش‌برداری، خوانش مکرر فیش‌ها، تعیین تم‌های اصلی، و نهایتاً آنالیز محتوا، روش انجام این مطالعه است.

ملاحظات اخلاقی: در انجام این پژوهش، حفظ امانتداری در استفاده از منابع تاریخی مراعات شده است.

یافته‌ها: فعالیت‌های ورزشی مندرج در کتاب قانون را بر اساس اهداف تندرستی می‌توان در گروه‌های زیر تقسیم‌بندی کرد (تم‌های اصلی مطالعه):

استقامت قلبی-تنفسی (هوازی) و عضلانی: دویدن، سوارکاری، کشتی سواری، نشستن یا خوابیدن در گهواره، دست زدن، نیزه بازی، رقصیدن، ورزش‌های توپی با توپ‌های بزرگ یا کوچک، چوگان بازی، کشتی گرفتن، مشت زنی، شمشیر بازی، طبل زدن، انواع پیاده‌روی

قدرت / توان: پرتاب سنگ، نیزه و گوی، انواع پرش‌ها، طناب‌کشی

۱. دانشکده علوم ورزشی و تندرستی دانشگاه تهران، تهران، ایران.

Email: huranorse@gmail.com

۲. انجمن علمی طب ایرانی، قزوین، ایران.

تعادل و چابکی: لی لی کردن، حرکت دست‌ها در حالت ایستاده بر یک پا، بازی که شخصی از جای خود بلند می‌شود و دیگری با سرعت بر جای وی می‌نشیند.

بحث و نتیجه‌گیری: ابن‌سینا فعالیت‌های ورزشی مختلفی را با اهداف استقامتی، قدرتی و تعادلی توصیه کرده است. اکثر این فعالیت‌ها در راستای اهداف تندرستی (مانند پیاده‌روی و دویدن) و برخی در راستای کسب مهارتی خاص بوده، الزاماً به منظور حفظ سلامتی به کار نمی‌روند (مانند پرتاب نیزه)؛ بسیاری از ورزش‌های نامبرده شده حالت دونفره یا گروهی دارند که علاوه بر پرورش آمادگی جسمانی، دارای جنبه‌های اجتماعی است و این موضوع، مفرح و لذت‌بخش بودن فعالیت ورزشی را افزایش داده، منجر به مداومت بر انجام فعالیت ورزشی و بهره‌مندی از فواید آن می‌شود.

واژگان کلیدی: فعالیت ورزشی، سلامتی، آمادگی جسمانی، ابن‌سینا، قانون در طب

نازایی با علت ناشناخته از دیدگاه ابن‌سینا

حسن نامدار^۱، روشن عاشوری^۱، الهام عمارتکار^{۱*}

زمینه و هدف: نازایی یکی از مشکلات رو به رشد بهداشتی است که پیامدهای عاطفی و اقتصادی زیادی دارد. بسیاری از موارد این بیماری علی‌رغم درمانهای متعدد، نتایج مطلوبی ندارند. ابن‌سینا در کتاب القانون فی الطب به طور مفصل مشکل ناباروری و علت‌های آن را توضیح داده و برای هر علت، برنامه درمانی پیشنهاد داده است. این مطالعه به بررسی علت‌های نازایی از دیدگاه ابن‌سینا می‌پردازد.

روش: در این مطالعه مروری ابتدا اسباب نازایی از کتاب قانون استخراج شد. سپس با جستجو در پایگاه‌های اطلاعاتی معتبر علت‌های ناباروری زنان در منابع علمی جدید بررسی شد.

ملاحظات اخلاقی: این مطالعه با رعایت اصول اخلاقی پژوهش‌های مروری انجام شده است.

یافته‌ها: ناباروری در قانون ابن‌سینا با عنوان عقر یا عسرالجبیل شناخته می‌شود. از دیدگاه ابن‌سینا علت بسیاری از ناباروری‌ها در زنان علل عملکردی است که موارد متعددی از آنها با شیوه‌های تشخیصی طب رایج تشخیص داده نشده تحت عنوان ناباروری با علت ناشناخته دسته‌بندی می‌شوند. از جمله این موارد می‌توان به سوءمزاج در تخمدان، رحم و حتی تخمک اشاره کرد تا جایی که گاهی اختلاف مزاج سلولهای جنسی زن و مرد سبب ناباروری می‌شود. هم‌چنین از دیدگاه ابن‌سینا حالات روحی روانی مثل اندوه، ترس و امثال آن سبب نازایی است.

۱. گروه طب سنتی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

بحث و نتیجه گیری: به نظر می‌رسد بررسی و تشخیص سوءمزاج‌ها و برخی علل غیر ساختاری که شیخ الرئیس به عنوان سبب ناباروری مطرح کرده است در تعیین علت بعضی از موارد نازایی با علت ناشناخته کمک کننده است و برای درمان آنها می‌توان برنامه‌های درمانی مطرح شده توسط ابن سینا را با انجام مطالعات بالینی ارزیابی کرد و از نتایج آن جهت درمان این اختلالات بهره گرفت.

واژگان کلیدی: طب ایرانی، ناباروری، ابن سینا، القانون فی الطب

بیماری ذات‌الریه از دیدگاه بوعلی سینا در کتاب قانون و مقایسه با طب رایج

سیده زهره مصطفوی^۱، زهرا بهاء‌الدین^۲، زهرا آقابیگلویی*

زمینه و هدف: بیماری‌های عفونی تنفسی از شیوع زیادی برخوردارند. حکمای طب ایرانی از جمله حکیم بوعلی سینا از دیرباز دسته‌بندی دقیقی برای بیماری‌های تنفسی ارائه کرده و روش‌های درمانی متعددی برای آن‌ها توصیه نموده‌اند. با توجه به افزایش شیوع استفاده از طب‌های مکمل در درمان انواع بیماری‌ها، در این پژوهش به بررسی دیدگاه حکیم بوعلی سینا در درمان بیماری ذات‌الریه و مقایسه آن با شواهد طب رایج پرداختیم.

روش: این مطالعه به روش مروری با جستجوی کلیدواژه‌های «ذات‌الریه» و "pneumonia" در کتاب القانون فی الطب (نسخه بیروت) و پایگاه‌های اطلاعاتی Scopus و Web of Science انجام شد.

ملاحظات اخلاقی: تمامی اصول اخلاقی در پژوهش رعایت شده و از صحت اطلاعات استخراج شده از کتاب اطمینان حاصل شده است.

یافته‌ها: بیماری ذات‌الریه که به‌عنوان یکی از اوجاع صدر در کتاب قانون مطرح شده، از نظر علائم توصیف شده تقریباً معادل بیماری پنومونی در طب رایج است. برخلاف طب رایج که پنومونی را عمدتاً مربوط به علل عفونی می‌داند، در کتاب قانون سه علت مهم از جمله نزله، ریزش ماده حاصل از ورم خناق و انتقال ماده حاصل از ذات‌الجنب به ناحیه ریه را برای این بیماری ذکر می‌کند. درمان‌های توصیه شده بر اساس علل و علائم اختصاصی متفاوت است و برخلاف طب رایج که عمدتاً بر درمان‌های آنتی‌بیوتیکی خوراکی و تزریقی

---

۱. گروه طب سنتی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

Email: Aghabeiglooei@gmail.com

۲. مرکز تحقیقات کارآزمایی بالینی طب سنتی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

متمرکز است، این سینا طیف وسیعی از تدابیر غذایی، داروهای مفرد، داروهای ترکیبی و در صورت لزوم اعمال یداوی (شامل فصد) را توصیه می کند.

بحث و نتیجه گیری: اصول کلی مطرح شده در نشانه شناسی، دسته بندی و درمان های توصیه شده در این پژوهش می تواند در پژوهش های پایه و بالینی مورد ارزیابی دقیق تر قرار گیرد و در صورت اثبات اثربخشی به عنوان درمان تکمیلی به بیماران مبتلا توصیه شود.

واژگان کلیدی: ذات الریه، قانون فی الطب، طب ایرانی، پنومونی

پزشکی سفر از دیدگاه ابن سینا

مرضیه بیگم سیاهپوش^۱

زمینه و هدف: پزشکی سفر مقوله نسبتاً جدید، پویا و به سرعت در حال توسعه در دانش پزشکی است. در این دانش، به مسائل طبی مرتبط با سفر و به‌ویژه پیشگیری از خطرات بالقوه مسافرت توجه می‌شود. با توجه به جایگاه مهم پیشگیری در طب ایرانی، در این مطالعه برای نخستین بار به بررسی دیدگاه ابن سینا به مقوله پزشکی سفر پرداخته‌ایم.

روش: مرور کیفی کتاب قانون روش انجام این مطالعه است.

ملاحظات اخلاقی: امانتداری در استفاده از منابع تاریخی رعایت شده است.

یافته‌ها: تدابیر مسافرت در فن سوم کتاب اول قانون، عبارت است از: تدارک اعراضی که می‌توانند منجر به بیماری شوند؛ امور ضروری برای همه مسافران؛ سفر در گرما و سرما؛ حفظ اندام‌ها از آسیب‌های سرمای؛ مراقبت از پوست؛ بهداشت آب؛ مسافرت دریایی. سایر موارد عبارتند از: پاکسازی بدن در صورت لزوم و عادت دادن تدریجی بدن به شرایط سفر و مقصد، تغذیه، فعالیت بدنی و همراه داشتن داروهای ضروری.

بحث و نتیجه‌گیری: رویکرد ابن سینا به مقوله پزشکی سفر، در دو بخش مشاوره قبل از سفر و تدابیر حین سفر قابل بحث است. مشاوره قبل از سفر به بررسی و درمان عواملی می‌پردازد که می‌توانند نشانه/عامل خطر برخی بیماری‌های دیگر باشند. تدابیر حین سفر در دو دسته تدابیر عمومی و اختصاصی بحث می‌شوند. سفرهای زمینی با توجه به شرایط محیطی (گرما، سرما، باد، آفتاب) و سفرهای دریایی هر یک تدابیر خود را دارند. بسیاری از این موارد در دانش جدید مطرح‌اند. توجه به شرایط محیطی امر مهم دیگریست که

ابن‌سینا بدان پرداخته که امروزه علاوه بر پزشکی سفر، در مبحث استرس‌های محیطی نیز مطرح می‌شود. با توجه به جدید و پویا بودن پزشکی سفر، توصیه‌های ابن‌سینا می‌تواند بخشی از پژوهش‌های مرتبط با این موضوع را به خود اختصاص بدهد.

واژگان کلیدی: طب سفر، مسافر، ابن‌سینا

داروهای مفرده مورد استفاده

در درمان زگیل تناسلی از دیدگاه ابن سینا

زهرا بهاءالدین،*^۱ اکرم دیناری،^۱ زهرا آقاییگلوئی،^۲

فاطمه عمادی،^۱ فاطمه علیجانیها^۱

زمینه و هدف: شیخ‌الرئیس ابن سینا به عنوان یکی از پیشتازان طب سنتی ایران، مولف کتاب ارزشمند قانون در طب هستند. کتاب دوم قانون در رابطه با مفردات پزشکی و بررسی اثرات داروهای گیاهی، حیوانی و معدنی بر بدن انسان می‌باشد. ابن سینا در این کتاب اثرات داروها را در لوح‌های جداگانه شرح نموده است. در این مطالعه به جمع‌آوری اسامی داروهای موثر در درمان زگیل تناسلی، ثبت شده در لوح دوم کتاب دوم قانون پرداختیم.

روش: این تحقیق، یک مطالعه از نوع کتابخانه‌ای و بر اساس بررسی متون داروسازی سنتی ایران است و با جستجوی کلیدواژه‌های مرتبط شامل الثؤلول و الثألبل در لوح دوم کتاب دوم قانون و دسته‌بندی نتایج انجام شد.

ملاحظات اخلاقی: در این مطالعه کلیه اصول اخلاقی در پژوهش‌های مروری رعایت شده است.

یافته‌ها: در کتاب قانون ابن سینا زگیل تناسلی در مردان و زنان گزارش شده است و درمان‌هایی برای آن ذکر گردیده است. بر طبق نتایج این مطالعه، در کتاب دوم قانون تعداد ۲۶ مفرده موثر بر زگیل یافت شدند که شامل ۸۱ درصد مفرده‌های گیاهی، ۱۵ درصد مفرده‌های حیوانی و ۴ درصد مفرده معدنی هستند. از جمله این داروهای مفرده می‌توان به سیاه دانه، کراث، ورد و کرفس اشاره کرد.

۱. مرکز تحقیقات کارآزمایی بالینی طب سنتی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

Email: z.bahaedin@gmail.com

۲. گروه طب سنتی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

بحث و نتیجه‌گیری: مطالعات بر روی متون طب سنتی ایران منبع ارزشمند در جهت دستیابی به تجربیات اطباء طب ایرانی و راهکارهای ایشان در درمان بیماری‌ها می‌باشد، در کتاب قانون درمان‌های دارویی برای زگیل تناسلی معرفی شده است، لیست مفردات دارویی به دست آمده در این مطالعه می‌تواند مبنای انجام مطالعات پایه و بالینی برای طراحی و تهیه داروهای مناسب و موثر در درمان زگیل تناسلی قرارگیرد.

واژگان کلیدی: قانون فی الطب، مفردات دارویی، زگیل تناسلی، طب ایرانی، داروسازی سنتی

خواص گوارشی انگور بر اساس کتاب قانون

ابن سینا و شواهد آن از طب رایج

زهرا آقابیگلویی،*^۱ روشن عاشوری^۱

زمینه و هدف: انگور یکی از میوه‌های محبوب و پرمصرف در طب سنتی و رایج است. ابن سینا در کتاب قانون خود به خواص گوارشی انگور اشاره کرده است. این پژوهش به بررسی این خواص از دیدگاه ابن سینا و مقایسه آن با شواهد علمی موجود در طب رایج می‌پردازد.

روش: این مطالعه به صورت مروری انجام شده و شامل بررسی متون کتاب قانون ابن سینا و مقالات علمی مرتبط با خواص گوارشی انگور در طب رایج است.

ملاحظات اخلاقی: این مطالعه با رعایت اصول اخلاقی پژوهش‌های مروری انجام شده است.

یافته‌ها: ابن سینا بیان می‌کند که انگور سفید نسبت به سیاه ترجیح داده می‌شود و انگور دو یا سه روز بعد از چیدن بهتر از انگور تازه است. او همچنین به طبع انگور اشاره می‌کند که پوست آن سرد و خشک، داخل آن گرم و مرطوب، و دانه‌های آن سرد و خشک است. انگور چیده شده در زمان مناسب نفاخ است، در حالی که انگور آویزان شده تا پوستش چروک شود، غذای خوبی است و بدن را تقویت می‌کند. از سوی دیگر، شواهد علمی نشان می‌دهند که انگور و اجزای آن مانند عصاره دانه انگور می‌توانند میکروبیوتای روده را تنظیم کرده، عملکرد سد روده را بهبود بخشند، هضم و جذب مواد مغذی را تنظیم کنند و از التهاب و استرس اکسیداتیو جلوگیری کنند.

۱. گروه طب سنتی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

بحث و نتیجه گیری: یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که خواص گوارشی انگور که ابن سینا به آن‌ها اشاره کرده است، با برخی از شواهد علمی موجود در طب رایج همخوانی دارد. این تطابق نشان‌دهنده اهمیت استفاده از دانش سنتی در کنار تحقیقات علمی برای درک بهتر خواص مواد غذایی است.

واژگان کلیدی: ابن سینا، انگور، طب ایرانی، قانون فی الطب

رویکرد ابن سینا به سارکوپنی وابسته به سن

مرضیه بیگم سیاهپوش،*^۱ سهیل قلی بیگی^۲

زمینه و هدف: سارکوپنی یا کاهش توده و قدرت عضلانی، یک مشکل جدی در طب سالمندی است که می‌تواند منجر به ناتوانی شدید شود. ابن سینا با تاکید بر زندگی سالم، دستورالعمل‌های دقیقی جهت سبک زندگی سالمندان ارائه کرده است. هدف این مطالعه، بررسی برخی از توصیه‌های ابن سینا برای سالمندان و ارزیابی اثربخشی بالقوه آنها در پیشگیری از سارکوپنی مرتبط با افزایش سن است.

روش: این مطالعه با مروری بر کتاب قانون و جستجوی الکترونیکی کلمات کلیدی انجام شده است.

ملاحظات اخلاقی: در این پژوهش امانتداری در استفاده از منابع تاریخی رعایت شده است.

یافته‌ها: تدابیر ابن سینا برای سالمندان شامل اصول حفظ سلامتی، گشودن انسدادها، تغذیه، ماساژ و ورزش است. ذیل تغذیه، خوراکی‌هایی مانند عصاره گوشت، شیر، مربای زنجبیل، انجیر و انگور؛ ذیل ورزش، بسته به شرایط فرد، پیاده‌روی، اسب سواری، بلند کردن و پرتاب سنگ؛ و ذیل دلک، مالش معتدل در کیفیت و کمیت را توصیه می‌کند.

بحث و نتیجه‌گیری: توصیه‌های ابن سینا برای سالمندان اگرچه به طور صریح به پیشگیری از سارکوپنی اشاره نمی‌کند، اما به طور بالقوه می‌تواند به حفظ توده عضلانی در دوران پیری کمک نماید. مطالعات اخیر بر اهمیت شیر و گوشت در رژیم غذایی سالمندان تاکید دارد؛ انجام فعالیت‌های ورزشی مقاومتی با رعایت احتیاط، از مهمترین عوامل در حفظ عضلات سالمندان است؛ اخیرا

مطالعاتی نقش ماساژ را با تحریک سلول‌های ستاره‌ای در کنترل سارکوپینی گزارش کرده‌اند. به عبارتی، تاکید ابن سینا بر تغذیه مناسب، فعالیت بدنی و ماساژ با تحقیقات فعلی در این زمینه قرابت دارد. ادغام توصیه‌های ابن سینا در طب سالمندی ممکن است نتایج بهتری را برای افراد مسن در معرض سارکوپینی داشته باشد.

واژگان کلیدی: سارکوپینی، سالمندی، ابن سینا، طب سنتی ایرانی

مارچوبه (هلیون) گیاهی جهت کمک به باروری از دیدگاه ابن سینا

مینا اطهری زاده^۱، فاطمه نوجوان^{۲*}

زمینه و هدف: ناباروری در منابع طب ایرانی با واژه «عقر»، «عقم» یا «عسرالحبل» ذکر شده است؛ یعنی زنی که باردار نشود یا به دشواری باردار شود و در طب رایج به عدم بروز بارداری پس از یک سال مقاربت مستمر، بدون استفاده از روش‌های پیشگیری از بارداری، گفته می‌شود. یکی از گیاهانی که از منظر ابن سینا در بحث باروری زوجین نابارور دارای اهمیت بالایی می‌باشد، مارچوبه (*Asparagus officinalis L*) است که در این مطالعه به آن پرداخته می‌شود.

روش: جمع‌آوری اطلاعات مطالعه حاضر با استفاده از کلید واژه «هلیون» با کمک نرم‌افزار طب نور و کتاب قانون فی الطب ابن سینا انجام شد.

یافته‌ها: مارچوبه در منابع طب ایرانی با واژه «هلیون» نام برده شده است. از جمله خواص این گیاه در اعضای مربوط به باروری (اعضاء نفی) که ابن سینا به آن اشاره کرده است، می‌توان به خاصیت جلادهندگی (جالی) آن اشاره کرد که می‌تواند بازکننده گرفتگی (مفتح سده) اعضای مختلف از جمله کبد و کلیه و لوله‌های رحم باشد. همچنین مقوی نیروی جنسی (باه)، قاعده‌آور (مدر طمث)، تولید کننده و افزایشنده مایع منی و مفید جهت تسهیل ولادت (زایمان) می‌باشد. از خواص دیگر مارچوبه که در کتاب قانون فی الطب به آن اشاره شده است، استفاده از این گیاه در درمان ناباروری می‌باشد. ابن سینا جوشانده ریشه (طبیخ اصول) مارچوبه را مفید جهت ناباروری (عسرالحبل) ذکر کرده است. همچنین بزر هلیون را از اغذیه باهیه (افزاینده میل جنسی) به شمار

۱. دستیار طب ایرانی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی قم، قم، ایران. کمیته

تحقیقات دانشجویی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی قم، قم، ایران.

۲. استادیار، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی قم، قم، ایران. کمیته تحقیقات

دانشجویی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی قم، قم، ایران.

می‌آورد که جوشانده آن با خاصیت قاعده‌آور بودن می‌تواند در ناباروری‌هایی که به علت اختلال در قاعدگی و تخمک‌گذاری است مفید باشد.

بحث و نتیجه‌گیری: با توجه به خاصیت کمک باروری مارچوبه در کتاب قانون، می‌توان از بخش‌های مختلف این گیاه از جمله بزر، ساقه و ریشه آن در درمان زوجین نابارور بهره برد.

واژگان کلیدی: هلیون، مارچوبه، ناباروری

بررسی اتنوبوتانی گیاهان جنس *Avicennia*

مهدی توکلی زاده^۱

زمینه و هدف: درخت حرا در جنگل‌های مانگرو، سواحل نیلگون خلیج فارس کشور عزیزمان ایران رویش دارد. این گونه با نام علمی *Avicennia marina* اولین بار توسط پیتر فوشکول شناسایی و معرفی شد. چند سال قبل از آن در سال ۱۷۵۳ استاد ایشان کارل لینه اولین گیاه این جنس را شناسایی و نام خانوادگی سینائیان *Avicenniaceae* را به افتخار دانشمند شهیر ایرانی ابن سینا برای این گیاهان در نظر گرفتند. در این پژوهش، اتنوبوتانی این گونه و سایر گونه‌های جنس *Avicennia* مورد بررسی قرار گرفته است.

روش: مطالعه حاضر، یک مطالعه مروری سامان مند است که در آن کتاب‌های معتبر طب بر اساس کلید واژه *Avicennia*، اتنوبوتانی، ابن سینا و همچنین جست و جو در پایگاه‌های اطلاعاتی *Google Scholar* و *Scopus*، *Medline*، مورد بررسی قرار گرفت.

ملاحظات اخلاقی: برخلاف اعتقاد رایج در مورد نامگذاری گیاه حرا توسط ابن سینا، اولین بار کارل لینه هفتصد سال بعد از ایشان، اولین گیاه این جنس را به افتخار ابن سینا *Avicennia officinalis* نامگذاری کرد. بعد از آن، هشت گونه دیگر به نام‌های *Avicennia alba*، *Avicennia balanophora*، *Avicennia bicolor*، *Avicennia germinans*، *Avicennia integra*، *Avicennia marina*، *Avicennia officinalis*، *Avicennia schaueriana* در این جنس شناسایی و معرفی شدند.

یافته‌ها: استفاده سنتی از گیاهان این جنس توسط ساکنان محل رویش این گیاه بطور عمده در سواحل آسیا، آفریقا و استرالیا شامل Kدرمان دردهای

---

۱. گروه داروسازی سنتی و فارماکوگنوزی، دانشکده داروسازی، دانشگاه علوم پزشکی زنجان،

Email: tavakoli@zums.ac.ir

زنجان، ایران.

روماتیسمی، آبله و انواع زخم‌ها و دمل‌ها I می‌باشد. در بررسی های اخیر نیز اثرات ضد میکروبی در مورد گونه های موجود در این جنس نشان داده شده است. همچنین محتوای تانن قابل توجه در این گیاهان گزینه مناسبی برای تامین تانن مورد استفاده در صنایع می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری: بررسی گیاه‌شناسی و اتنوبوتانی گیاهان جنس *Avicennia* کاربردهای مشترکی را در میان ساکنان محل رویش آن مشخص می‌کند که ریشه در مواد مؤثره مشترک این گیاهان مثل ترکیبات پلی‌فنلی (تانن‌ها) دارد. پژوهش‌های تکمیلی برای اثبات این اثرات بیولوژیک پیشنهاد می‌گردد.

واژگان کلیدی: *Avicennia marina*, اتنوبوتانی، ابن سینا

مروری بر داروهای قلبی مطرح شده در رساله ادویه قلبیه ابن سینا

فاطمه ابراهیمی^۱

زمینه و هدف: بیماری‌های قلبی بزرگ‌ترین عامل مرگ‌ومیر در جهان بوده و به دلیل مزمن بودن ماهیت بیماری، هزینه‌های درمانی زیاد و عوارض جانبی داروها نیاز به داروهای موثرتر و کم هزینه‌تر بیش از پیش احساس می‌شود. با توجه به تمایل روز افزون به استفاده از داروهای گیاهی و طب سنتی در این مقاله مروری بر مفردات قلبی مطرح شده در «رساله ادویه قلبیه» ابن سینا خواهیم داشت.

روش: در این مطالعه ادویه مفرده مطرح شده در «رساله ادویه قلبیه» بررسی گردیده و از نظر نحوه تاثیر و عملکرد در بدن دسته‌بندی گردیدند.

یافته‌ها: داروهای قلبی در رساله ادویه قلبیه با مکانیسم‌های تقویت و تنظیم قوام و مزاج عضو قلب و روح حیوانی اثرات خود را اعمال می‌کنند. مفرداتی همچون آس، آمله، صندل، طباشیر و کافور با طبیعت سرد خود برای تقویت قلب حار و مفرداتی چون اسطوخودوس، بادرنجبویه، بادروج، دارصینی، زعفران، گاو زبان و نعنای برای تقویت قلب بارد مناسب هستند. ویژگی‌های مفرح و مقوی بالخاصیه قلب در ابریشم، بسد، یاقوت، لاجورد، مروارید، اترج، آس، بادرنجبویه، دارصینی، آمله، کافور و تفاح دیده می‌شود. همچنین آس، اسطوخودوس، دارصینی و کافور اثر تریاقیت و موافقت با طبیعت انسانی داشته و در نتیجه قلب را نیز تقویت می‌کنند.

بحث و نتیجه‌گیری: با بهره‌گیری از مستندات ارائه شده در رساله ادویه قلبیه ابن سینا می‌توان به داروهایی جدید، موافق طبیعت بدن و کم عارضه دست یافت که بیشتر از داروهای شیمیایی موجود مقبول بیماران بوده و هزینه‌های کمتری را بر آنها تحمیل کند. داروهای پیشگیری کننده می‌توانند در برنامه غذایی و حفظ الصحه بیماران جایگزین گردند.

واژگان کلیدی: بیماری قلبی، مفردات، ابن سینا، مقویات قلب

۱. گروه داروسازی سنتی، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی تبریز.

رویکرد ابن‌سینا به غربالگری و ارزیابی پیش از انجام فعالیت ورزشی

سهیل قلی‌بیگی^۱، مرضیه بیگم سیاهپوش^۱

زمینه و هدف: با آنکه از مهمترین اهداف انجام فعالیت‌های ورزشی نگاهداری و ارتقاء سطح سلامتی و افزایش کیفیت زندگی است، این موضوع که فعالیت ورزشی مناسب هر فرد چیست و آیا فعالیت ورزشی ایمن است و منجر به زیانی نخواهد شد، انجمن پزشکی ورزشی آمریکا و انجمن قلب آمریکا را بر آن داشت که معیارهایی برای غربالگری و ارزیابی افراد به لحاظ سطح سلامتی و آمادگی جسمانی پیش از تجویز فعالیت ورزشی وضع کنند. با توجه به جایگاه ارزشمند ورزش و فعالیت‌های بدنی در حفظ و ارتقاء سلامتی در طب ایرانی، در این مطالعه برای نخستین بار به بررسی رویکرد ابن‌سینا به مقوله ارزیابی و غربالگری پیش از فعالیت ورزشی پرداخته‌ایم.

روش: مرور کتاب قانون و جستجوی الکترونیکی کلیدواژه‌ها روش انجام این مطالعه است.

ملاحظات اخلاقی: امانتداری در استفاده از منابع تاریخی رعایت شده است.

یافته‌ها: ابن‌سینا پیش از توصیه به انجام فعالیت ورزشی، بررسی چهار مورد را در افراد ضروری می‌داند:

بررسی سوابق بیماری: در بیماری‌های مزمن دستگاه‌های مختلف بدن، به عضو ضعیف نباید فشار وارد کرد.

بررسی میزان ضعف و قوت (ثَنیه) بدنی: برای بدن‌های ضعیف مانند کودکان و سالمندان نباید ورزش‌های سنگین تجویز شود.

تعیین مزاج: ممکن است افراد با مزاج گرم و خشک از انجام برخی از ورزش‌ها زیان ببینند.

---

۱. انجمن علمی طب ایرانی، قزوین، ایران. دانشکده علوم ورزشی و تندرستی دانشگاه تهران،

بررسی علایم امتلاء بدنی: در اشخاصی که به دلیل سبک زندگی نادرست، بدن از مواد زاید پر است، ورزش کردن قبل از پاکسازی بدن از آن مواد، زیان می‌رساند.

بحث و نتیجه‌گیری: طبق رویکرد ابن سینا نمی‌توان بدون اطلاع از وضعیت سلامتی فرد برای وی فعالیت ورزشی تجویز نمود. گروه‌های خاص مانند کودکان، سالمندان و بیماران، نیازمند توجه بیشتری هستند که مطابق با پژوهش‌های نوین است. مزاج و امتلاء بدنی که در پزشکی نوین وجود ندارند، می‌توانند ایده‌های پژوهشی راهگشایی باشند به ویژه که بدانیم بر اساس مبانی طب ایرانی، فعالیت شدید بدنی در حالت امتلاء ممکن است منجر به مرگ ناگهانی قلبی شود.

واژگان کلیدی: غربالگری، فعالیت ورزشی، ابن سینا، قانون در طب

زخم بلخیه از دیدگاه حکیم ابوعلی سینا

طیبه غزاله^۱، فاطمه عمادی^{۲*}، مریم ایرانزاد^۱

الهام عمارتکار^۱، عباس هاشمی نژاد^۱

زمینه و هدف: تطبیق علائم و نشانه‌های بیماریها در طب نوین و طب سنتی ایران می‌تواند مسیری را جهت بهره‌گیری از تجارب درمانی حکمای طب ایرانی باز گشاید. هدف از مطالعه حاضر بررسی نظرات حکیم ابن سینا در رابطه با زخم بلخیه می باشد.

روش: مطالعه کتابخانه‌ای و با جستجو در کتاب چاپی قانون و نرم افزار جامع طب انجام شد.

ملاحظات اخلاقی: کد اخلاق به شماره IR.SHAHED.REC.1398.123 از دانشگاه شاهد اخذ و اصل امانت‌داری در ذکر مطالب از متون مورد مطالعه رعایت شده‌است.

یافته‌ها: حکیم ابوعلی سینا در فصل هشتم کلیات کتاب قانون بلخیه را بشره‌ای دانسته که چون در شهر بلخ بیشتر رخ می‌داده بدین نام نامیده شده و آن زخمیست که مسری بوده و توسط نوعی پشه یا بندپا منتقل می‌شود. در بخش زینت کتاب قانون ذیل بیماری‌های پوست و مو در مقاله‌ی سوم با عنوان «در آنچه برای جلد اتفاق می‌افتد نه برای رنگ آن» بلخیه را از جنس سعه ردی (زخمی که ابتدا به صورت بثورات بوده، سپس ترشح‌دار شده و خشک‌ریشه می‌شود) دانسته و درمان آن را مشابه درمان قوبا و سعه برشمرده است. ابن سینا تنها طبیبی است در ۳ مرحله و برای افراد مختلف داروهای متفاوتی را مطرح

۱. گروه طب سنتی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

Email: femeh12emadi@yahoo.com

۲. گروه طب سنتی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران. مرکز تحقیقات

کارآزمایی بالینی طب سنتی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

نموده است: ۱- ابتدای بیماری و برای بدن‌های رطب و بدن‌های اطفال ۲- مرحله متوسط بیماری ۳- مرحله مزمن و برای بدن‌های صلب. ایشان در درمان جراحی‌ها اشاره می‌کند که برای زنان و کودکان باید از ادویه مدمله که با تجفیف کمتر و بدون لذع باشد مانند مرداسنج و شیخ سوخته و در جراحی ابدان صلب از داروهایی با تجفیف قوی‌تری مانند مازو، گلنار و صبر استفاده شود.

نتیجه‌گیری: با توجه به اوصاف ذکر شده از بلخیه، این زخم با زخم سالک یا لیشمانیوز جلدی در طب نوین می‌تواند مطابقت داشته باشد.

واژگان کلیدی: ابن سینا، بلخیه، سالک

بررسی تاریخی عوامل مؤثر بر جایگاه اجتماعی ابن‌سینا

در قرون اولیه اسلامی (۴۲۸-۳۷۰ق)

وحید عابدین پور،^{۱*} معصومه سمائی^۲

زمینه و هدف: جامعه ایران در ادوار مختلف تاریخی متأثر از عوامل گوناگون، فاقد ساختار ثابت اجتماعی بوده که به تبع آن موقعیت و جایگاه اقشار مختلف در آن نیز متغیر بوده است. این تحقیق با بررسی تاریخی جایگاه اجتماعی ابن‌سینا (۴۲۸ق) به عنوان یک پزشک صاحب نام، به دنبال فهم عوامل مؤثر بر جایگاه اجتماعی پزشکان در قرون اولیه اسلامی در تاریخ ایران است.

روش: این پژوهش به روش توصیفی - تحلیلی و با استناد به منابع کتابخانه‌ای بویژه تاریخ رجال و حکماء قرون اولیه اسلامی انجام شده است.

ملاحظات اخلاقی: در این پژوهش اصل امانتداری و صداقت در استفاده از منابع تاریخی و تحقیقی رعایت شده است.

یافته‌ها: یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد عواملی مانند نوع و نحوه تعامل اجتماعی، نوع ارتباط با دربار، نوع و کیفیت تخصص پزشکی، دارا بودن مهارت‌ها و معارف فرا پزشکی، شهرت و مقبولیت، وجود نهاد و زیرساخت‌های علمی، باورها و اعتقادات و موقعیت خانوادگی یا طبقه اجتماعی و فرهنگ عمومی جامعه در تعیین و تثبیت جایگاه اجتماعی پزشکان و از جمله ابن‌سینا اثرگذار بوده است.

بحث و نتیجه‌گیری: نتایج تحقیق نشان می‌دهد ابن‌سینا صرفاً یک پزشک درباری نبوده و گستره تعاملات و خدمات طبی وی عموم مردم اعم از دربار و غیردربار را دربر می‌گرفت. همچنین نقد و ارزیابی بضاعت علمی دیگر پزشکان

۱. گروه معارف اسلامی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران.

Email: vahidabedy@med.mui.ac.ir

۲. گروه آموزش معارف اسلامی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

و دانشمندان، وی را در جایگاه حکیم ذوالفنون و نقاد قرار می‌داد. انجام خدمات اداری هر چند کوتاه مدت درکنار پاسخگویی و حساسیت نسبت به مسائل فلسفی، دینی و فقهی جاری جامعه در قالب و جایگاه وزارت و فقاہت از دیگر عوامل مؤثر و مقوم جایگاه اجتماعی وی در قرون اولیه اسلامی به شمار می‌روند. **واژگان کلیدی:** ابن سینا، جایگاه اجتماعی، جامعه ایران، قرون اولیه اسلامی.

اثرات تمرین ورزشی بیش از حد بر سیستم قلبی عروقی از دیدگاه ابن‌سینا مرضیه بیگم سیاهپوش^{۱*}، سهیل قلی بیگی^۲

زمینه و هدف: براساس مبانی طب ایرانی قلب از مهمترین اعضای بدن است که بر عملکرد کل بدن تأثیر می‌گذارد و خود از عواملی مانند فعالیت ورزشی تأثیر می‌پذیرد. امروزه تطابق فیزیولوژیک سیستم قلبی-عروقی با فعالیت‌های ورزشی و نیز مضرات فعالیت‌های ورزشی نامناسب بر سیستم قلبی-عروقی شناخته شده است. با توجه به اهمیت قلب در آثار ابن‌سینا و اهمیت فعالیت ورزشی از دیدگاه وی، در این مطالعه برای اولین بار به تبیین دیدگاه ابن‌سینا درباره عوارض قلبی فعالیت‌های ورزشی پرداخته‌ایم.

روش: مرور کیفی کتاب قانون و رساله رگ‌شناسی روش انجام این مطالعه است.

ملاحظات اخلاقی: امانتداری در استفاده از منابع تاریخی رعایت شده است.

یافته‌ها: تغییرات قلب و عروق در ورزش فراتر از تحمل فرد عبارتند از: ضعف قلب به دنبال تحلیل نیروهای بدنی؛ غشی و مرگ ناگهانی به دلیل دفع مفرط مواد از بدن؛ تغییرات نبض از صغیر و سریع، به نملی و دودی.

بحث و نتیجه‌گیری: براساس دیدگاه ابن‌سینا اگر تمرینات ورزشی، خارج از اعتدال و بیش از توان جسمی فرد باشد، منجر به عوارض حاد و مزمن قلبی می‌شود. ضعف قلب و نامنظمی ضربان قلب از عوارض درازمدت این قبیل تمرینات است. این موضوع امروزه در مبحث بیش‌تمرینی می‌گنجد که به علت تمرین بیش از حد، بازپروری نامناسب و ادامه دادن فعالیت ورزشی ایجاد می‌شود و با علایمی مانند تعریق فراوان و افزایش ضربان قلب مشخص می‌شود؛

Email: Mar.siahposh@yahoo.com

۱. انجمن علمی طب ایرانی، قزوین، ایران.

۲. دانشکده علوم ورزشی و تندرستی دانشگاه تهران، تهران، ایران.

ابن‌سینا تعریق فراوان و جاری را عاملی برای توقف فوری فعالیت ورزشی می‌داند. مرگ ناگهانی قلبی، یک عارضه حاد قلبی در تمرینات خارج از تحمل فرد، از نگرانی‌هایی است که ابن‌سینا نیز بدان اشاره کرده است.

واژگان کلیدی: قلب، نبض، فعالیت ورزشی، بیش‌تمرینی، ابن‌سینا

نقش غذا داروها در درمان ناباروری از دیدگاه ابن‌سینا

حمیده خرم پژوه،^{۱*} الهه دلشاد^۲

زمینه و هدف: ناباروری از جمله مشکلاتی است که در حال حاضر با وجود پیشرفت‌های قابل توجه پزشکی، همچنان به عنوان یک معضل درمانی محسوب می‌شود. امروزه تاثیر سبک زندگی و نوع تغذیه در درمان ناباروری، مورد توجه بسیاری از درمانگران و محققین قرار گرفته است.

مطالعه حاضر با هدف، استخراج دستورات غذایی بیان شده توسط پزشکان طب سنتی ایران بخصوص حکیم ابن سینا برای پیشگیری و درمان ناباروری و ارائه لیستی از غذاهای توصیه شده برای درمان این مشکل است.

روش: در این مطالعه درمان ناباروری از منابع معتبر طب سنتی ایران شامل کتاب قانون در طب، ذخیره خوارزمشاهی، شرح الاسباب و علامات، طب اکبری، معالجات عقیلی و اکسیر اعظم جمع‌آوری شد و همچنین پایگاه‌های اطلاعاتی و منابع علمی روز مورد بررسی قرار گرفتند.

یافته‌ها: در ترمینولوژی طب سنتی ایران، خوراکی‌ها به ۴ دسته غذای مطلق، غذای دوایی، غذای غذایی و دوا تقسیم می‌شوند. در واقع غذای مطلق به غذایی گفته می‌شود که فقط مقدار ماده را افزایش می‌دهد و تغییری در کیفیت و مزاج بدن ندارد و غذای دوایی تغییر در کمیت و کیفیت ماده هر دو ایجاد میکند. بسیاری از پزشکان طب سنتی ایران ویژگی‌های غذا داروهای اختصاصی لازم برای پیشگیری و درمان ناباروری را توضیح داده‌اند. طبق منابع طب ایرانی و شیخ الرییس ابن سینا در کتاب قانون فی طب دو ویژگی غذاهای افزاینده عملکرد جنسی شامل گرم بودن مزاج و داشتن غذائیت زیاد برای

---

۱. متخصص طب سنتی، دانشکده طب سنتی مکمل مشهد.

Email: dr.khorrammums@gmail.com

۲. متخصص طب سنتی، دانشکده طب سنتی و مکمل مشهد.

افزایش کمیت و کیفیت منی (تخمک و اسپرم) لازم است بطور مثال شلغم، هویج و نخود از جمله غذاداروهای موثر در باروری هستند.

بحث و نتیجه‌گیری: توجه و بررسی غذاداروهای پیشنهاد شده در بحث ناباروری طب ایرانی و طراحی رژیم غذایی مناسب برای بیماران باعث گشوده شدن دریچه‌های درمانی جدید در بحث ناباروری می شود.

واژگان کلیدی: ابن سینا، ناباروری، تغذیه، سبک زندگی

ادرار به عنوان شاخص بیولوژیکی تشخیص بیماری‌ها:

نگاهی به نظریات ابن‌سینا در طب ایرانی و مقایسه با طب مدرن

محدثه کمالی^۱، هاله تاج‌الدینی^{۲*}

زمینه و هدف: تحلیل ادرار نقطه کانونی تحقیقات پزشکی از زمان های قدیم تا به امروز برای تشخیص سلامت و بیماری بوده است. این مطالعه با هدف بررسی دیدگاه‌های طب ایرانی، با توجه ویژه بر نظریات ابن سینا، در کنار شیوه‌های نوین پزشکی در مورد تجزیه و تحلیل ادرار انجام شد.

روش: در این مطالعه تحلیل محتوا، کتب معتبر طب ایرانی و طب نوین و پایگاه‌های علمی مانند پاب مد، اسکوپوس و گوگل اسکالر مورد بررسی قرار گرفت.

ملاحظات اخلاقی: این مطالعه از دستورالعمل‌های اخلاقی برای تحقیق پیروی کرده و اطمینان می‌دهد که همه منابع داده به درستی استناد شده اند و یکپارچگی شیوه‌های طب ایرانی رعایت شده است.

یافته‌ها: طب ایرانی از اصطلاحاتی مانند «بول»، «تفسره»، «آب»، «دلیل» و «قاروره» برای توصیف ادرار استفاده می‌کند و بر اهمیت جمع‌آوری نمونه ادرار در صبح هنگام ناشتا تأکید می‌کند. نمونه ادرار توسط حکیم (پزشک) با مشاهده مستقیم، ارزیابی می‌شود و عوامل مختلفی مانند وضعیت روانی بیمار، الگوی خواب و عادات غذایی در نظر گرفته شده و ویژگی‌های ظرف نمونه ادرار مورد توجه می‌باشد. در مقابل، رویکردهای پزشکی مدرن اغلب این عوامل روانی و محیطی را در طول تجزیه و تحلیل ادرار نادیده می‌گیرند.

---

۱. مرکز تحقیقات قارچ شناسی و باکتریولوژی پزشکی، گروه طب سنتی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی کرمان، کرمان، ایران.

۲. مرکز تحقیقات قارچ شناسی و باکتریولوژی پزشکی، گروه طب سنتی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی کرمان، کرمان، ایران.
Email: drhalehtajadini@gmail.com

بحث و نتیجه‌گیری: ادرار به عنوان یک نمونه حیاتی تشخیصی بیولوژیکی در طب ایرانی با دستورالعمل‌های دقیق برای تهیه و جمع‌آوری آن عمل می‌کند. استفاده از منابع غنی ادبیات طب ایرانی می‌تواند به پزشکان، حتی در مناطق دوردست، کمک کند تا از طریق مشاهده دقیق نمونه‌های ادرار، بیماری‌های متعددی را در مراحل اولیه شناسایی کنند. این مطالعه مزایای بالقوه ادغام بینش‌های پزشکی سنتی ایرانی با شیوه‌های معاصر را برای افزایش دقت تشخیصی و مراقبت از بیمار برجسته می‌کند.

واژگان کلیدی: ادرار، قاروره، طب ایرانی، طب سنتی، طب مکمل، ابن سینا

خوراکی‌های ضد سم در کتاب قانون ابن‌سینا

فاطمه علیجانیه^{۱*}، فاطمه عمادی^۱، زهرا بهاء‌الدین^۲

زمینه و هدف: امروزه با وجود مخاطرات سموم محیطی، بهره‌گیری از خواص ضدسم مواد غذایی در برنامه خوراک روزمره می‌تواند به حفظ و ارتقای سلامتی جامعه کمک کند. این مطالعه قصد دارد نظرات ابن‌سینا در کتاب قانون در مورد خوراکی‌های ضد سم را مورد بررسی قرار دهد.

روش: مفرده‌های خوراکی کتاب قانون که در بخش «السموم» دارای اثربخشی بوده و در کتاب تقویم الادویه بعنوان غذای دویایی ذکر شده‌اند، مشخص شدند. بررسی اجمالی مقالات مرتبط در گوگل اسکالر انجام شد. سپس بخش مورد استفاده مفرده، اثر، نام علمی و شواهد جدید درمورد خواص آنتی‌دوتی آنها بطور خلاصه در جدول ارائه گردید.

ملاحظات اخلاقی: ملاحظات اخلاقی در این مطالعه رعایت شده است.

یافته‌ها: در کتاب قانون، سی مفرده خوراکی موثر بر سموم معرفی شده‌اند. این مفردات گیاهی و حیوانی، اغلب بعنوان میوه، سبزی، صیفی، روغن، آجیل، ادویه جات، گوشت و لبنیات در برنامه غذایی روزمره ایرانیان موجودند. همچنین در بسیاری از موارد شواهدی برای اثرات آنتی‌دوتی آنها در مطالعات جدید هم نشان داده شده است.

بحث و نتیجه‌گیری: بررسی خواص درمانی مواد غذایی و در نظر گرفتن غذا بعنوان دارو، موضوعی است که در سالهای اخیر مورد توجه مجامع علمی قرار گرفته است. حال آنکه این موضوع صدها سال قبل توسط حکمای طب سنتی ایران از جمله ابن‌سینا، به تفصیل بیان شده است. از بین خواص درمانی متنوع ذکر شده در کتاب قانون برای مفردات غذایی، اثرات ضد سم از این لحاظ مورد

Email: lijaniha@shahed.ac.ir

۱. مرکز تحقیقات کارآزمایی بالینی طب سنتی شاهد.

۲. دانشکده طب ایرانی گروه طب سنتی دانشگاه شاهد.

اهمیت است که می تواند برای طراحی فراورده های خوراکی فراسودمند برای مقابله با سموم محیطی مورد استفاده قرار گیرد.

واژگان کلیدی: غذای دوایی، سم، طب ایرانی، قانون فی الطب، طب آشپزی، آنتی دوت

اصول کلی درمان بیماری‌ها از دیدگاه ابن‌سینا

مریم کریمخانی زند،^{۱*} بتول خیاطزاده^۲

زمینه و هدف: امروزه پزشکان بعد از تشخیص بیماری، به سرعت اقدام به تجویز داروها و یا اقدامات تهاجمی مینمایند. آیا قدم اول در جهت درمان، داروها و اقدامات تهاجمی هستند؟ آیا نیازی به بررسی مواردی مانند شغل، تغذیه، ورزش و... که ممکن است در ابتلا و پیشرفت بیماری موثر باشند نمی‌باشد؟ شیخ‌الرئیس در این زمینه به نکاتی اشاره نموده‌اند که میتواند در روند درمان از کاهش میزان بستری در بیمارستان تا کاهش مصرف داروها اثرگذار باشد.

روش: این مطالعه با جستجو در کتاب‌های شیخ‌الرئیس، از طریق نرم افزار جامع طب نور انجام گرفت.

یافته‌ها: در بیان ابن‌سینا، درمان بیماری‌ها از سه طریق میباشد: ابتدا اصلاح اسباب شش‌گانه ضروری (آب وهوا، غذا، تحرک و سکون، شرایط روحی، خواب، استفراغ و احتباس) و دوم استفاده از داروها و سوم اعمال یداوی (اقدامات تهاجمی شامل حجامت، زالودرمانی و...). از دیدگاه ابن‌دانشمند بزرگ ایرانی؛ اولین قدم در درمان بیماری، تجویز دارو نیست و میتوان عامل ایجاد بیماری را با تغییر شرایط شغلی یا محل زندگی و... از بین برده و به بهبود سریع و کامل‌تر بیماری کمک نموده و همچنین با تغییر حجم غذا و کیفیت آن و اصلاح رژیم غذایی، بیماری را درمان نمود. از جمله درمانهای خوب در اکثر بیماری‌ها، تقویت توان روحی و روانی فرد از طریق روش‌هایی مانند همنشینی با افرادیست که وی آنها را دوست دارد.

۱. دانشجوی دکتری تخصصی طب ایرانی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی قم، قم.
Email; Dr.karimkhanizand@gmail.com

۲. دانشجوی دکتری تخصصی طب ایرانی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی قم، قم.

بحث و نتیجه گیری: بر اساس دیدگاه ابن سینا، درمان بیماری‌ها صرفاً تجویز داروها و اقدامات تهاجمی نمی‌باشد، بلکه به تنهایی، با بررسی و اصلاح شرایط مختلف زندگی مانند رژیم غذایی، تحرکات بدنی، بهبود شرایط روحی بیمار، شغل و محل زندگی، میتوان بیماری را درمان کرد. بنابراین نه تنها هزینه‌های درمان کاهش می‌یابد بلکه بیمار از عوارض جانبی دارو و اعمال یدای مانند اسکار پوستی مصون می‌ماند.

واژگان کلیدی: درمان، غذا، دارو، اعمال یداوی

فعالیت بدنی و موسیقی، دو رکن مهم در سلامت نونهالان (۰ تا ۶ سال) از دیدگاه ابن‌سینا

سهیل قلی‌بیگی،^{۱*} مرضیه بیگم سیاهپوش^۲

زمینه و هدف: سال‌های ابتدایی عمر مهم‌ترین سال‌های حیات است و تجربیات این سال‌ها زیربنای زندگی آینده انسان خواهد بود. محیط رشد کودک تاثیر بسیار زیادی بر تکامل وی، خصوصاً تکامل مغزی، دارد. ابن‌سینا به عنوان یک طبیب حاذق، از پرورش جسم و روان کودک در این دوره از زندگی غافل نبوده است و در کنار تعالیم اخلاقی و تربیتی، به دو مقوله ورزش و موسیقی در این دوران پرداخته است که هدف این پژوهش است.

روش: مرور کتاب قانون و جستجوی الکترونیکی با کلیدواژه‌های مناسب روش انجام این مطالعه است.

ملاحظات اخلاقی: در انجام این پژوهش، حفظ امانتداری در استفاده از منابع تاریخی مراعات شده است.

یافته‌ها: ابن‌سینا کودکان کوچکتر از ۶ سال را در دو گروه کمتر و بیشتر از دو سال بررسی می‌کند. ابتدا جهت اعتدال مزاج نوزاد، به اقداماتی مانند تکان دادن ملایم، لالایی خواندن برای خواباندن او و مالش ملایم بدن اشاره می‌کند. از نظر ابن‌سینا بین گوش دادن موسیقی توسط نوزاد و آمادگی او برای فعالیت‌های روانی و جسمانی در آینده ارتباطی وجود دارد. با افزایش سن کودک، بازی به عنوان بخش ضروری زندگی اوست زیرا بدان وسیله مهارت‌های حرکتی و فیزیکی مختلفی را کسب می‌کند؛ در این دوران کودک از انجام فعالیت‌هایی که برایش دشوار یا آسیب‌رسان باشد، منع می‌شود. گوش دادن به موسیقی ضمن پرورش ذوق و استعداد کودک، برای سلامت روانی او ضروری است.

بحث و نتیجه گیری: از دیدگاه ابن سینا نوع فعالیت بدنی بر اساس سن و توانایی کودک تعیین می شود. در علوم ورزشی جدید نیز در محدوده سنی ۰ تا ۶ سالگی، فعالیت های ورزشی بیشتر جنبه تفریحی دارند و اصل این است که به کودک آسیبی وارد نشود. موسیقی که در دیدگاه ابن سینا در این رده سنی باعث پرورش استعداد و سلامت روانی کودک می شود، طبق مطالعات جدید نیز از زمان جنینی اثرگذار است و ضمن پرورش قدرت تخیل و تمرکز، در رشد برخی از توانایی های شناختی کودکان موثر است.

واژگان کلیدی: فعالیت بدنی، موسیقی، ابن سینا، کودکان، پیش دبستانی

ارتباط فصول و بروز بیماری‌ها از دیدگاه ابوعلی سینا

الهه روحانیان،^{۱*} محمد حسن نجفی^۲

زمینه و هدف: یکی از اصول سته ضروریه در طب ایرانی هوا است که متناسب با هر فصل، هوا نیز تغییر می‌کند. هریک از فصول چهارگانه ویژگی‌هایی دارد که بر حالت بدن انسان اثرگذار است. در این مقاله به بررسی ارتباط فصول و بیماری‌ها از دیدگاه ابوعلی سینا پرداخته شده است.

روش: مطالعه کیفی کتابخانه‌ای در کتاب قانون انجام شده است.

یافته‌ها: فصل بهار به دلیل اعتدال مزاج، بهترین فصل است که خلط‌های راکد روان و بیماری‌های مزمن مثل مالیخولیا تشدید می‌گردد. در بیماران با غلبه خلط بلغم بیماری‌های سکنه، فلج و درد مفاصل بروز می‌کند. سایر بیماری‌ها عبارتند از: اختلاف الدم، خونریزی بینی، ورم‌ها، دمل‌ها، خراج‌ها، خناق و دیفتری. فصل زمستان به دلیل تقویت هضم، بیشتر از سایر فصول مراره‌ی سودا را از بین می‌برد. اکثر بیماری‌های زمستان بلغمی هستند که عبارتند از: بیماری‌های زکام، ذات‌الجنب، ذات‌الریه، گرفتگی صدا، گلودرد، پهلوی درد، پشت درد، بیماری عصبی و سردرد مزمن که ممکن است منجر به سکنه و صرع گردد.

در فصل تابستان گرمای گدازنده بلغم را کم می‌کند ولی صفرا افزایش می‌یابد و در اواخر تابستان مراره سودا افزایش می‌یابد. برخی از بیماری‌های عبارتند از: تب نوبه (غب)، تب محرقة، لاغری جسم، درد گوش، رمد.

مزاج پاییز مخالف خون می‌باشد و از آنجا که مقداری از خون در تابستان تحلیل رفته است، خون در پاییز بسیار کاهش می‌یابد. همچنین فساد اخلاط

---

۱. دانشجوی طب ایرانی دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی یزد.

Email: e.rouhanian@gmail.com

۲. عضو هیئت علمی دانشکده طب ایرانی دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی یزد.

رخ می‌دهد، سودا افزایش می‌یابد و نیروهای هاضمه و دافعه ضعیف می‌شود. بیماری‌های پاییز عبارتند از : جرب، قوابی، سرطان
بحث و نتیجه‌گیری: هر فصل وظیفه ویژه‌ای دارد که اگر به وظیفه ی طبیعی خود عمل نکند زمینه‌ساز بیماری می‌شود. هر فصل به تنهایی بیماری‌هایی در پی دارد که با مزاج فصل مناسبت دارد.
واژگان کلیدی: قانون، فصول، مزاج، بیماری‌ها، ابوعلی سینا

سنگ مثانه و نحوه‌ی رویکرد به آن در کتاب قانون ابن سینا

محدثه استوار^۱

زمینه و هدف: سنگ مثانه بیماری نادری است که درمان آن در اکثر موارد نیاز به مداخلات دستی مانند جراحی دارد. هدف از این مطالعه بررسی این بیماری در کتاب قانون و نحوه رویکرد به آن توسط ابن سینا می‌باشد.

روش: با مطالعه دقیق متن کتاب قانون در طب، مطالب ذکر شده در مبحث سنگ مثانه مورد بررسی قرار گرفت و نکات مطرح شده در زمینه تشخیص و درمان آن بیان شد.

یافته‌ها: در کتاب قانون، در قسمت بیماری‌های مثانه و مجاری ادرار، ابن سینا ذیل عنوان سنگ مثانه به بررسی دقیق علائم، تشخیص و درمان آن پرداخته است. در این قسمت آمده است که سنگ مثانه نسبت به سنگ کلیه بزرگتر، سخت تر و مایل به زرد، سیاه و خاکستری است و شیوع آن در افراد لاغرتر، کودکان، نوجوانان و جوانان بیشتر است. درد سنگ مثانه از سنگ کلیه کمتر است مگر اینکه در محل خروج ادرار از مثانه قرار گرفته و راه خروج ادرار را ببندد. در کتاب قانون برای رفع موارد شدید بند آمدن ادرار ناشی از سنگ مثانه، استفاده از کاتتر توصیه شده است. ابوعلی سینا درمانهای ذکر شده برای سنگ مثانه را همانند سنگ کلیه دانسته است؛ با این تفاوت که به دلیل سردتر بودن مزاج مثانه نسبت به کلیه و همچنین به این دلیل که رسیدن دارو به آن دیرتر و جنس سنگ مثانه سخت تر است، توصیه شده است که از داروهای قویتری استفاده شود. استفاده از گیاهان دارویی برای درمان سنگ مثانه به شکل‌های مختلف خوراکی، ضماد، روغن مالی موضعی و از همه مهمتر آبرن است. در نهایت در مواردی که با استفاده از دارو، سنگ مثانه درمان‌ناپذیرد،

---

۱. مرکز تحقیقات طب سنتی و تاریخ طب، گروه طب ایرانی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم

توصیه به عمل جراحی شده است؛ هرچند به دلیل خطر زیاد، انجام آن را صرفاً توسط پزشک ماهر مجاز می‌داند. بدین منظور، عمل جراحی سنگ مثانه با جزئیات زیاد و دقیق از جمله موقعیت دقیق بیمار و پزشک، انواع روش‌های جراحی با ذکر مراحل گام به گام آن، خطرات احتمالی حین جراحی و عوارض بعد از عمل و نحوه رویکرد به آنها نیز ذکر شده است.

بحث و نتیجه‌گیری: شیخ‌الرئیس با بررسی دقیق سنگ مثانه و ویژگی‌های آن و حالت‌های مختلفی که ممکن است در بیمار ایجاد شود، درمان‌های متنوعی از روش‌های مختلف مصرف داروهای گیاهی، استفاده از کاتتر و حتی درمان دقیق جراحی را برای آن ذکر می‌کند.

واژگان کلیدی: سنگ مثانه، ابن سینا، قانون در طب، طب سنتی ایرانی

شرایط شناسایی قوای مزاج داروها از راه تجربه در طب سینوی

علی برزگر بفرویی،* محمد علی زارعیان^۲

زمینه و هدف: از قدیم‌الایام دارو یکی از ارکان درمان بوده است. در نظر داشتن دو ویژگی اثربخشی و بی خطر بودن برای تجویز ضروری است. در طب ایرانی تجویز داروی مفرده پس از تدبیر حفظ‌الصحه و تدبیر غذا از اهمیت برخوردار است برخلاف تصور عامه مردم مبنی بر بی‌خطری داروهای طب سنتی (گیاهی، حیوانی، معدنی) این داروها می‌توانند درجاتی از عوارض داشته باشند. براساس طب ایرانی تعیین مزاج دارو و اثرات جانبی آن ارتباط مستقیمی وجود دارد. باتوجه به جامع‌نگری این مکتب برای درمان با مفرده قوانینی وجود دارد. اولین قانون تعیین مزاج دارو است. تعیین درجه کیفیت مفرده (یا قوت دارو) به آسانی نیست. در طب سینوی جهت تعیین قوت دارو از دو راه انجام می‌شود

۱. مقایسه ۲. تجربه (آزمایش)

گوییم: آزمایش ما را کاملا با قوت دارو آشنا می‌سازد ولی باید شروط زیر مراعات شود

روش: مطالعه کیفی از نوع کتابخانه ای در کتب طبیی ابن سینا بویژه قانون با کلید واژه‌های قوت دارو، مزاج دارو، تجربه

ملاحظات اخلاقی: ندارد

یافته‌ها: از نظر ابن سینا شرایط صحیح تجربه قوای مفرده هفت چیز است:

شرط اول: داروی مفرده موزد نظر تهی از حالات اکتسابی باشد یعنی گرما یا سرمای غریبه یا عرضی بر آن اثر نگذاشته باشد. عوامل بیرونی گوهری ناباب یا

---

۱. دستیار طب سنتی دانشکده طب سنتی اردکان دانشگاه علوم پزشکی یزد.

Email: Barzegar.baf@gmail.com

۲. استادیار دانشکده طب سنتی اردکان دانشگاه علوم پزشکی یزد.

ویژه در آن نیامیخته باشند. مثال: گوشت ماهی سرد است ولی اگر نمک سود شود گرم می‌شود.

شرط دوم: باید دارو را فقط برای یک علت تجربه کرد اگر بیماری بیشتر از یک علت داشته باشد هر یک معالجه جداگانه و وسیله علاج‌ها متضاد باشد در این صورت حقیقت امر بر ما مجهول می‌ماند. مثال: استفاده از غاریقون در تب بلغمی که اگر تب از بین برود تعیین سردی دارو می‌کند در حالی که ممکن است بلغم از بین برده باشد و نتیجه عرضی آن ضایع شدن تب باشد.

شرط سوم: دارو را به حالت ترکیبی و متضاد می‌آزماییم برای تعیین نافی بودن به ذات و به عرض مثال: سقمونیا یکبار برای بیماری سرد و یکبار برای بیماری گرم.

شرط چهارم: باید قوت داروهای علاجی با قوت بیماری برابر باشد زیرا اگر گرمی دارو کمتر از سردی بیماری باشد دارو موثر واقع نمی‌شود در اینجا لازم است دارو بر بیماری با برودت کمتر بیازماییم و به تدریج بر قوی‌تر از آن تجربه کرد.

شرط پنجم: زمان تاثیر دارو مهم است اگر سریع اثر کند از ذات دارو است و اگر با تاخیر از عرض و یا در اول اثر کند و بعد به خلاف آن در شناسایی قدرت دارو با مشکل مواجه می‌شود شاید به صورت غیرمستقیم اثر کرده است اگر دارو بعد رسیدن به اندام اثر کرد تاثیر از عرض است و اگر قبل از جداسدن از اندام اثر کرد و یا بعد از جداسدن همچنان اثرش باقی ماند از ذات است.

شرط ششم: اثربخشی دارو به صورت مستمر و دراز مدت هم باید مدنظر داشت اگر تاثیرش دایمی و طولانی تاثیر آن ذاتی است و در غیر این صورت عرضی است.

شرط هفتم: برای شناسایی قوه دارو باید بر تن آدمی نیز آزموده شود چه بسا یک دارو بر روی جانور نتیجه غیر از آنچه در انسان می‌دهد بدهد مثال: ریوند قوت آن بر بدن آدمی گرم است ولی بر بدن اسب سرد است و یا ممکن است دارویی در انسان کشنده باشد ولی در جانور بی‌تاثیر.

لازم است که هفت شرط فوق در تجربه قوای داروها به کار رود.

بحث و نتیجه گیری: طبق نظر ابن سینا جهت تعیین قوای مزاج داروها دو روش تجربه و قیاس به کار می‌رود و برای روش تجربه داروهای مفرطه شروطی متضمن است که با اعمال این شروط آن تجربه صحیح و قابل استناد برای درمان باشد رعایت این شروط از نظر ابن سینا جز لاینفک تعیین قوای مزاج دارو از راه تجربه است.

واژگان کلیدی: قوای داروها، مزاج، تجربه

بررسی تاریخی جایگاه علم تکلیس در آثار طبی ابن سینا

مرضیه ریاحی نژاد،^۱ بابک عباس بیگی^۲

زمینه و هدف: تکلیس فرآیند شیمیایی است که در آن یک ماده جامد در معرض حرارت قرار می‌گیرد تا رطوبت آن خارج شده و مورد استفاده قرار بگیرد و این فرآیند شیمیایی در زمینه‌های مختلف از جمله پزشکی، داروسازی و کیمیاگری و استخراج فلزات (علم صناعت) کاربرد فراوانی داشته است. ابن سینا دانشمند و طبیب برجسته ایرانی در زمانه ای می‌زیست که علم تکلیس یکی از ارکان طبابت به شمار می‌رفت. گرچه برخی از دانشمندان مدعی هستند ابن سینا مخالف علم تکلیس بوده است این پژوهش به دنبال آن است که جایگاه طبی علم تکلیس را در آثار ابن دانشمند یافته و دستاوردها و تاثیرات این علم را به صورت مستقیم و غیرمستقیم مورد بررسی قرار دهد.

روش: این پژوهش با بررسی منابع تاریخی و متون علمی به تحلیل جایگاه علم تکلیس در آثار ابن سینا می‌پردازد.

ملاحظات اخلاقی: در انجام این پژوهش، تمام اصول اخلاقی مربوط به پژوهش از جمله محرمانگی اطلاعات رعایت شده است.

یافته‌ها: یافته‌های این مقاله نشان می‌دهد که ابن سینا در زمینه علم تکلیس دستاوردهای قابل توجهی داشته است. او از تکلیس برای خالص‌سازی داروها، مطالعه خواص معدنی استفاده می‌کرد.

نتیجه گیری: ابن سینا یکی از دانشمندانی است که در زمینه علوم مربوط به شیمی فعالیت داشته و دستاوردهای وی در زمینه علم تکلیس سهم بسزایی در پیشرفت علم داروسازی داشته است.

واژگان کلیدی: ابن سینا، تکلیس، طب، داروسازی

1. دانشجوی دکتری تاریخ دانشگاه اصفهان.

2. دکترای تاریخ پزشکی، کارشناس ارشد علوم آزمایشگاهی، بیمارستان طالقانی کرمانشاه.

دیدگاه ابوعلی سینا بر مفهوم تخلخل در طب ایرانی

بتول خیاطزاده،^۱ مینا اطهری‌زاده،^۱ فاطمه جهانی،^۱ فاطمه نوجوان*^۲

زمینه و هدف: با وجود اهمیت مبحث تخلخل، بخش مجزایی در منابع طب ایرانی به تبیین آن تخصیص نیافته است. تخلخل به مفهوم دور بودن اجزا از یکدیگر است، که این وضعیت در بدن انسان می‌تواند در سلامت و بیماری نقش آفرین باشد. هدف از انجام این مطالعه، تبیین مفهوم تخلخل از دیدگاه ابوعلی سینا می‌باشد.

روش: مطالعه حاضر، مطالعه مروری است. مطالب مربوطه با استفاده از کلیدواژه‌های تخلخل و متخلخل در کتاب قانون فی الطب و الشفا با کمک نرم‌افزار جامع طب نور جمع‌آوری، دسته‌بندی و نگاشته شد.

یافته‌ها: در منابع طب ایرانی واژه تخلخل در مقابل تکاثف ذکر شده است. اگر جسمی متخلخل باشد اجزای آن از یکدیگر فاصله دارند ولی در عین حال اتصالشان از بین نمی‌رود. لازمه رشد و تزاید تخلخل است. همچنین جسم متخلخل لطیف‌تر و سبک‌تر و سست‌تر است و زودتر منفعل می‌شود و سریعتر آفت‌ها را قبول می‌کند. تخلخل در اثر ورزش بیش از حد، استحمام مکرر، جماع مفرط، عصبانیت، فکر زیاد و فصد زیاد ایجاد می‌شود. یکی از اسباب تعریق مفرط، تخلخل زیاد بدن است. همچنین تخلخل می‌تواند از اسباب شهوت کلبیه، قلت ادرار، یبوست و قولنج ثقلی، غشی و نزله نیز باشد. شدت تخلخل فرد را به علت اتساع مسام مستعد ریزش مو می‌کند. یکی از علل سردی بدن تخلخل بیش از حد بدن به سبب پراکنده شدن حرارت غریزی است. فرد متخلخل در اثر تجویز استفرافات دچار تحلیل زیاد ارواح و قوا

۱. کمیته تحقیقات دانشجویی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی قم، قم، ایران.

۲. استادیار، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی قم، قم، ایران.

می‌شود و تجویز مسهلات و انجام فصد برای او ممنوع است. در صورت تخلخل زیاد، روغن مالی بدن با روغن گل سرخ یا روغن مورد و و کمتر حمام رفتن و عدم استحمام با آب گرم بلکه با آب سرد کمک کننده است.

بحث و نتیجه گیری: باتوجه به مفهوم تخلخل و اسباب و علل آن می‌توان راهکارهای تشخیصی و درمانی دقیق‌تری در رویکرد به بیماران داشت و در نتیجه موجب ارتقای سطح سلامت جامعه شد.

واژگان کلیدی: تخلخل، ابوعلی سینا، طب ایرانی

حفظ‌الصحه مسافر از منظر ابن‌سینا

جواد علیپور سیلاب^۱

زمینه و هدف: یکی از موضوعات جالب و مغفول در مطالعات تاریخ پزشکی، بررسی و تبیین تدابیر و توصیه‌های طبای برجسته در باب حفظ صحت بدن و نیز مقابله با انواع آسیب‌هایی به وجود آمده در شرایط مختلف از جمله در زمان مسافرت است. ابن‌سینا در بخشی از قانون اطلاعات مهمی را در این باره به دست داده است که پژوهش حاضر کوشیده است تا به تبیین آن بپردازد.

روش: پژوهش حاضر مطالعه‌ای در حوزه تاریخ پزشکی است. داده‌ها و مطالب به روش کتابخانه‌ای گردآوری شده است. شیوه ارائه مطالب توصیفی - تحلیلی است.

ملاحظات اخلاقی: تلاش شده است تا نظریات و توصیه‌های ارائه شده، بدون هیچ‌گونه دخل و تصرف و از طریق مراجعه به آثار ابن‌سینا به دست داده شود.

یافته‌ها: عوامل محیطی چون گرما و سرما به‌عنوان دو متغیر مهم نقشی مهم در سلامت بدن انسان بر عهده دارند. یکی از موقعیت‌هایی که گرما و سرما صحت و سلامت بدن فرد را تحت‌تأثیر قرار می‌داد، در زمان مسافرت بود. امکان بروز انواع امراض و حالاتی چون تشنگی و عطش، گرسنگی، خستگی، گرم‌زدگی، سرمازدگی و... وجود داشت. متناسب با رویکرد پیشگیرانه، تدابیر صحی مختلفی برای حفظ بدن در مقابله با گرما و سرما ارائه شده است. در صورت تأثیر گرما و سرما، برای رفع عوارض حاصله انواع روش‌های درمانی بسته به موقعیت و مزاج فرد و میزان آسیب وارده، ارائه شده است.

بحث و نتیجه‌گیری: پاسخگویی به نیازهای صحی و درمانی در مقابله با عناصر محیطی در چارچوب نظام طبی قابل‌بررسی و تبیین است. شناسایی تدابیر و توصیه‌های طبای برجسته سابق در باب این دو متغیر و نحوه رویارویی با آن امروزه نیز می‌تواند مورد توجه و استفاده قرار گیرد.

واژگان کلیدی: حفظ صحت، درمان، ابن‌سینا، گرما، سرما

۱. استادیار گروه تاریخ، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

ضرورت موت از دیدگاه ابن‌سینا

مینا اطهری‌زاده،^۱ بتول خیاط‌زاده،^۲ فاطمه نوجوان*^۳

زمینه و هدف: موضوع مرگ و علل آن همواره جزء دغدغه‌های دانشمندان بزرگ بوده است. حکمای طب ایرانی به بررسی علل و ضرورت مرگ از دیدگاه طبی پرداخته‌اند. هدف از این مطالعه بررسی دیدگاه ابن‌سینا در این زمینه می‌باشد.

روش: جمع‌آوری اطلاعات مطالعه حاضر با استفاده از کلید واژه «ضرورت موت» در نرم‌افزار طب نور و کتاب قانون ابن‌سینا انجام شد.

یافته‌ها: از دیدگاه ابن‌سینا مایه حیات که در ابتدای تولد از منی پدر و مادر به جنین می‌رسد و سبب حیات او تا آخر عمر می‌شود؛ رطوبت غریزی است. رطوبت غریزی در طول عمر انسان در معرض دو نوع آفت می‌باشد: تحلیل تدریجی و عفونت و فساد. علل خارجی این آفت‌ها، هوای تحلیل‌برنده و عفونت‌زا و علل داخلی آن، حرارت غریزی و حرارت غریبه ناشی از غذاها و عفونت می‌باشد. لاجرم خشکی حاصل از این عوامل امری است ضروری که گریزی از آن نیست. زنده ماندن در طول عمر ناشی از استفاده از غذا (به عنوان بدل مایتحلل رطوبت) و تدابیر حفظ‌الصحه می‌باشد و زمانیکه رطوبت غریزی به علل مختلف تمام شود، مرگ رخ می‌دهد. از طرفی حرارت غریزی در اثر

---

۱. دستیار طب ایرانی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی قم، قم، ایران. کمیته

تحقیقات دانشجویی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی قم، قم، ایران.

۲. دستیار طب ایرانی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی قم، قم، ایران. کمیته

تحقیقات دانشجویی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی قم، قم، ایران.

۳. استادیار، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی قم، قم، ایران. کمیته تحقیقات

دانشجویی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی قم، قم، ایران.

رطوبت غریزی پایدار می ماند و زمانیکه خشکی به طور کامل ایجاد شود، حرارت غریزی خاموش و مرگ طبیعی رخ خواهد داد.

بحث و نتیجه گیری: براساس منطق طب ایرانی، مرگ امری اجتناب ناپذیر است. عوامل دخیل در حفظ رطوبت غریزی؛ تعدیل مزاج، تدبیر غذا، پاکسازی بدن از فضولات، حفظ ترکیب بدن، اصلاح هوا و پوشاک و تعدیل حرکات بدنی و نفسانی (من جمله خواب و بیداری) می باشند. این عوامل با حفظ رطوبت غریزی از تعفن و تحلیل و بقای حرارت غریزی سبب طول عمر می شوند، اما هرگاه اسباب خشک کننده داخلی یا خارجی سبب تحلیل یا تعفن و فساد آن رطوبت شوند، مرگ رخ خواهد داد.

واژگان کلیدی: مرگ طبیعی، رطوبت غریزی، حرارت غریزی، طب ایرانی

تطبیق سرویسیت در طب ایرانی از منظر بوعلی سینا

راضیه نبی‌میبدی،*^۱ علی خیوه،^۲ مژگان تن‌ساز،^۳ فاطمه علی‌اصل،^۴
اعظم معیاری،^۵ خدیجه ساکت،^۶ نسرین بعیری،^۷ نعیمه نبی‌میبدی^۸

زمینه و هدف: سرویسیت جز معمول‌ترین بیماری سیستم تناسلی زنان است که می‌تواند به علل عفونی و غیرعفونی و به شکل حاد یا مزمن بروز پیدا کند. سرویسیت توسط عوامل متعددی از جمله کلامیدیا تراکوماتیس ایجاد شده و در ۷۰٪ موارد بدون علامت است. عدم درمان سرویسیت منجر به سالپنژیت، بیماری التهابی لگنی، نازایی، حاملگی خارج‌رحمی و سندرم دردهای لگنی می‌شود. از این جهت تشخیص و درمان آن اهمیت پیدا می‌کند. در این مطالعه هدف بر آن است تا با تطبیق بین این بیماری و مفاهیم موجود در منابع طب ایرانی بتوان راهکارهای جدیدی در زمینه پیشگیری و درمان این بیماری ارائه دهیم.

-
۱. استادیار گروه طب ایرانی، دانشکده طب ایرانی اردکان، دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی، یزد، ایران.
Email:r.nabimeybodi@gmail.com
  ۲. استادیار گروه طب ایرانی، دانشکده طب ایرانی اردکان، دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی، یزد، ایران.
  ۳. دانشیار گروه طب سنتی، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران.
  ۴. استادیار داروسازی سنتی، گروه طب ایرانی، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی قم، ایران.
  ۵. استادیار طب سنتی ایرانی، گروه طب ایرانی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی همدان، همدان، ایران.
  ۶. متخصص طب ایرانی، دانشکده طب مکمل، دانشگاه علوم پزشکی مشهد، مشهد، ایران.
  ۷. متخصص طب ایرانی، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران.
  ۸. دستیار طب ایرانی، دانشکده طب ایرانی اردکان، دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی، یزد، ایران.

روش: در این مطالعه تطبیقی با رویکرد تحلیل محتوا، ابتدا تمامی علل، علائم و عوارض سرویسیت از دیدگاه طب رایج از منابع مختلف (کتب مرجع زنان و مقالات نمایه شده در پایگاه‌های علمی) و در مرحله بعد اطلاعات مورد نیاز از کتاب القانون فی الطب ابوعلی سینا گردآوری شد و در انتها با هم تطبیق و مورد بررسی قرار گرفتند.

یافته‌ها: در طب ایرانی، در مباحث مربوط به بیماری‌های زنان، اصطلاحی تحت عنوان سرویسیت وجود ندارد ولی در ذیل مبحث قروح و جراحی و شقاق رحم به علائم مشابه سرویسیت اشاره شده است. قرحه تناسلی به معنای جراحی در بافت عضلانی سرویکس یا واژن است، علایم آن شامل خروج ترشح یا خون یا هر دو با هم به همراه درد است که گاهی همراه با تب، زردی رنگ چهره و تشنگی زیاد در افراد می‌باشد. بسیاری از علل قرحه و سرویسیت مانند ضربه، استفاده موضعی دارو و زایمان سخت نیز مشترک هستند. روش تشخیص بسته به محل قرحه متفاوت است. قرحه اکتوسرویکس با معاینه توسط اسپکولوم و قرحه اندوسرویکس با مشاهده خروج رطوبت تشخیص داده می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری: به نظر می‌رسد سرویسیت در طب رایج با قرحه‌ی تناسلی در منابع طب ایرانی معادل باشد؛ زیرا هر دو پاسخ التهابی سرویکس به محرک بوده و دارای درد، ترشح و خونریزی هستند. بنابراین می‌توان راهکارهای پیشگیری و درمانی مطرح شده در منابع طب ایرانی از جمله قانون فی الطب ابوعلی سینا را امروزه نیز در برخورد با بیماران مبتلا به سرویسیت مورد بررسی قرار داد.

واژگان کلیدی: رحم و تخمدان، بیماری التهابی لگن، طب سنتی ایرانی

بیان مختصر اعراض نفسانی در طب ایرانی

علی محمد مداحیان^{۱*}، سمیه سلیمانی^۲

زمینه و هدف: عدم رعایت سبک زندگی مناسب یکی از علل دخیل در بیماریهاست و شامل اعراض نفسانی یا حالات روحی روانی نیز می‌شود. از طرفی اعراض نفسانی تنها شامل حالات احساسی شادی و غم و.. نیست و صفاتی مانند پرهیز از حسادت و غرور و .. در یک کلام سلامت معنوی را نیز دربر می‌گیرد.

روش: درین فرصت پس از بررسی کتب طبی و مهم موجود در نرم افزار نور و نیز مقالات موجود در سامانه‌های داخلی و گوگل اسکولار، با کلید واژه‌های اعراض نفسانی، حالات روحی روانی، قوا، سبک زندگی، طب ایرانی، خداوند، حفظ سلامتی و بیماری، انواع حالات اعراض نفسانی مذکور در متون بررسی شد.

یافته‌ها: در بررسی مشخص شد که حکمای طب ایرانی، علاوه بر ذکر انواع اعراض هیجانی معروف^۳، مستقیم یا غیرمستقیم از تدبیر صفات روحانی مانند پرهیز از حسادت، حرص و کبر و یاد خداوند نیز در تبیین اعراض نفسانی در جهت بهبود بیماری‌ها یاد کرده‌اند. همچنین قوای فرد در طب ایرانی بواسطه ارتباط با خالق هستی و کسب صفات محموده میتواند نقش مناسب‌تری را در جهت حفظ سلامتی و یا بهبود بیماری ایفا نماید.

بحث و نتیجه‌گیری: سبک زندگی مناسب، کلید حفظ سلامتی و یا بهبود بیماریست و شایسته است اطبا محترم در کنار تدبیر اعراض احساسی غم،

۱. هیات علمی طب ایرانی، واحد پزشکی اجتماعی دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان.

Email: m.madahan@rums.ac.ir

۲. پزشک و مراقب سلامت مدارس رفسنجان.

۳. شامل شش حالت اصلی شادی، خشم و غم، خجالت، هم و ترس می‌شوند.

شادی، ترس، خجالت و خشم و...، تعادل در سلامت معنوی را نیز در حوزه اعراض نفسانی یا حالات روحی روانی در جهت بهبودی امراض لحاظ نمایند. **واژگان کلیدی:** اعراض نفسانی، حالات روحی روانی، قوا، سبک زندگی، خداوند، حفظ سلامتی، بیماری

ضرورت‌ها و ممنوعیت‌های فصد از دیدگاه ابن سینا در کتاب قانون فی الطب

شهرام همایونکشی^۱، مجید تلافی نوغانی^۱

زمینه و هدف: فصد به معنای رگ زدن یکی از قدیمی‌ترین شیوه‌های پیشگیری و درمان بیماری‌هاست که اطباء دوره باستان و بعدها پزشکان دوره اسلامی از این روش طبی استفاده می‌نمودند، استفاده از این شیوه‌های درمانی با رعایت ملاحظات خاص از سوی حکما و اطباء گذشته همراه بوده است، اما امروزه اطلاعات درباره فواید، شیوه‌های صحیح انجام، عوارض و احتیاطات لازم در بین عموم و دانشگاہیان محدود می‌باشد. مطالعه حاضر با هدف شناسایی و معرفی ضرورت‌ها و ممنوعیت‌های فصد در طب ایرانی با جستجوی در کتاب قانون فی الطب به عنوان مهم‌ترین منبع این مکتب طبی و افزایش آگاهی محققان و درمانگران حوزه طب ایرانی طراحی و اجرا شده است.

روش: این پژوهش با رویکرد توصیفی و استناد به مقالات و منابع اصیل طب ایرانی صورت پذیرفته است، با توجه به موضوع پژوهش و استفاده از واژگان کلیدی نظیر اعمال یداوی، فصد، ملاحظات بالینی، کاربرد فصد، ممنوعیت فصد و طب ایرانی جستجوی اولیه در پایگاه‌های علمی Pub Med, Scopus, Science Direct, Google Scholar, SID انجام گرفت، سپس منابع اصیل طب ایرانی از جمله کتاب القانون فی الطب ابن سینا مورد مطالعه دقیق قرار گرفته و فیش‌برداری لازم از بخش‌های مرتبط انجام یافت در پایان تمامی اطلاعات کدگذاری، طبقه‌بندی و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و در قالبی منظم ارائه گردید.

یافته‌ها: حسین بن عبدالله بن علی بن سینا (۴۲۸-۳۷۰ هجری قمری) معروف به ابن سینا از جمله پزشکان معروف قرن چهارم و پنجم هجری است که در آثار خود نظیر رساله فصد و به صورت عمده در فصل بیستم (فن چهارم) از کتاب

۱. گروه طب ایرانی دانشگاه علوم پزشکی شاهد، تهران، ایران.

اول قانون فی الطب به بیان کاربردها و ممنوعیت‌های انجام فصد پرداخته است، وی در این بخش به بیش از چهارده مورد از شرایط لازم اعمال فصد ضروری و موارد ممنوعیت آن پرداخته است که پاره‌ای از این موارد شامل فصد در هنگام گرسنگی و پری معده، فصد قبل وبعد حمام، شرایط سنی، روحی، مزاجی و سایر شرایط جسمی در اجرای فصد می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری: در مطالعه حاضر علی‌رغم محدودیت‌های موجود در دسترسی به منابع و پژوهش‌های مرتبط، به بررسی موارد کاربرد و ممنوعیت‌های اعمال فصد برای بیماران پرداخته شد. علی‌رغم اینکه کاربرد فصد در درمان برخی از بیماری‌ها در طب جدید نتایج موثری به دنبال داشته است اما در صورت عدم شناخت ملاحظات بالینی مرتبط می‌تواند نتایج منفی و زیان‌بار به همراه داشته باشد لذا اجرای کارآزمایی‌های بالینی بر اساس معالجات انجام شده می‌تواند زمینه لازم جهت معرفی پتانسیل‌های طب ایرانی در درمان به وسیله فصد و همچنین هم‌گرایی بین طب ایرانی و طب رایج را فراهم نماید.

واژگان کلیدی: اعمال یدای، فصد، ملاحظات بالینی، کاربرد فصد، ممنوعیت فصد، طب ایرانی

فلسفه پزشکی ابن سینا (طب الهی سینوی)

مصطفی مؤمنی^۱

زمینه و هدف: در باره ارتباط علوم و فلسفه در مباحث فلسفی و منطقی سخن می رود. ابن سینا در منطق در بحث ترابط علوم در منطق اشارات به امداری علوم به مباحث منطقی تصریح کرده است. علم طب به عنوان یک علم جزوی از این قاعده مستثنی نیست. ابن سینا به عنوان طبیبی فیلسوف در مواضع مختلف از کتاب قانون و مباحث طبی به جایگاه فلسفی برخی مباحث اشاره و مباحث فلسفی ارجاع می دهد. از نظر وی فلسفه نقش و تاثیر بسیار مهمی در علم طب و همچنین طبابت دارد. امروزه که فلسفه پزشکی به عنوان دانشی مضاف مطرح است یکی از مباحث فلسفی که در طبابت محل بحث قرار می گیرد استدلال بالینی است که بطور کلی بحثی فلسفی و منطقی است. و همچنین بحث مکاتب طبی، معرفت شناسی طب و ...

روش: این تحقیق بنیادی و به صورت توصیفی - تحلیلی و با روش کتابخانه ای انجام می شود. بدین صورت که با توجه به مسأله مورد بحث به کتب و آثار طبی و فلسفی ابن سینا مراجعه کرده، فیش برداری نموده و سپس تحلیل خواهد شد.

یافته ها: فلسفه پزشکی در نزد ابن سینا به دو معنا وجود دارد؛ یکی کاربرد قواعد فلسفی و منطقی در طب و دیگری خدمات فلسفه به دانش طب در ارائه مبادی تصوی و تصدیقی لازم. با توجه به فلسفه پزشکی ابن سینا، طب سینوی طبی الهی است.

ملاحظات اخلاقی: با توجه به ماهیت پژوهش اصول اخلاقی مربوطه رعایت شده است.

---

۱. دانشیار گروه معارف دانشگاه علوم پزشکی سبزوار، سبزوار، ایران

بحث و نتیجه‌گیری: در نظر ابن سینا علم طب در دو حوزه وامدار فلسفه است و به تعبیر دیگر فلسفه در دو حوزه به علم طب خدمت می‌کند: تصورات و تصدیقات؛ به عبارت دیگر علم طب در مبادی تصوی و تصدیقی خود به فلسفه وامدار است؛ در حوزه تصورات، ابن سینا مباحثی چون مزاج، کون و فساد، جنس، فصل، صورت نوعیه را به عنوان اصل موضوعه پذیرفته است و همچنین بحث در خصوص ماهیت عناصر، امزجه و اخلاط و کیفیت شم و قوای ظاهری نفس را به فیلسوف طبیعی یا فلسفه واگذار و ارجاع می‌دهد. در حوزه تصدیقات نیز مباحثی مانند علیت، اصل سنخیت علت معلول از اصول جاری در طب سینوی است. از طرف دیگر ویژگیهای کلی که بر نگرش طبی یا مکتب طبی ابن سینا حاکم است مانند نگرش کل‌گرایانه به انسان، غایتگرایی، نگرش تشکیکی، ذات‌گرایی و روش قیاسی-تجربی حکایت از ابتدای قوی طب سینوی بر فلسفه و حکمت است.

آنچه در این مقاله بیان و تبیین خواهد شد ابتدای طب سینوی بر اصول و قواعد فلسفی است و نیز تبیین خواهیم کرد که طب سینوی با توجه به اصول حاکم بر آن طبی الهی است.

واژگان کلیدی: ابن سینا، طب سینوی، فلسفه، مبادی تصوی و تصدیقی، فلسفه پزشکی.

نقش نوآوری‌های ابوعلی سینا در تحول دانش پزشکی

سهیل نصری رودسری^۱

زمینه و هدف: نوآوری‌های دانشمندان طب ایرانی در سایه تحول و دگرگونی دانش پزشکی و تدوین کتب طبی باعث رشد و شکوفایی دانش نظری و عملی در طب گردید. همچنین شاهد رشد شاخه‌های مختلف پزشکی، نظیر چشم پزشکی، جراحی، داروسازی، روان پزشکی و کالبدشناسی هستیم.

روش: این تحقیق یک مطالعه در زمینه تاریخ پزشکی ایران با رویکرد توصیفی تحلیلی، مبتنی بر منابع کتابخانه‌ای است که با بررسی متون و کتب تاریخی طب ایرانی و تاریخ پزشکی صورت پذیرفته است.

یافته‌ها: ابوعلی سینا پیشرو معالجات بیماری‌های روانی از جمله مالیخولیا بود و از روی نبض، پی به حالات روحی شخص می‌برد. در باب چشم پزشکی، ابوعلی سینا را مُبدع درمان فیستول اشکی است زیرا اوست که استعمال میل جراحی را در مجرای اشکی پیشنهاد کرد. ابن سینا سطوح و انواع آسیب‌های ستون فقرات را، در *قانون فی الطب* بیان کرد. او همچنین درباره استفاده از «آتل» در شکسته بندی بحث کرده است.

سوندگذاری و کاتتریزاسیون مثانه توسط ابوعلی سینا به دقت ساخته و مورد استفاده قرار گرفت. وی در زمینه بیماری‌های زنان و زایمان و بهداشت مادر و کودک، و تغذیه نوزاد از شیر مادر و بیماری «تب پس از زایمان» نیز توجه نموده است. ابوعلی سینا نظریه اجرام بیماریزا را مطرح نمود، سل انسانی را مورد بررسی قرار داد. وی همچنین درمان بیمار مبتلا به هاری را با استفاده از عصاره جگر سگ هار بر روی زخم بیمار امکان پذیر می‌داند. شرحی نیز درباره درمان بیماری بدخیم نوشت.

۱. گروه تاریخ، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران.

بحث و نتیجه گیری: با توجه به نگاه کلی نگر و دقت نظر این دانشمند ایرانی، چه بسا با مطالعات دقیق تر در آثار علمی وی و مقایسه آن با متون علمی طب رایج، بتوان افق جدیدی فرا روی محققین گشود و مطالب جدیدی در درمان بیماری‌ها ارائه نمود.

واژگان کلیدی: تاریخ پزشکی، طب ایرانی، ابوعلی سینا.

تدابیر کلی حفظ سلامت سالمندان از دیدگاه ابن سینا

جمال رضایی اوریمی^۱، زهرا آقابیلگونی^{۲*}

زمینه و هدف: دوره سالمندی یکی از مهم‌ترین مراحل زندگی انسان است که نیازمند توجه ویژه به جنبه‌های بهداشتی و تغذیه‌ای می‌باشد. این مقاله با هدف تحلیل و بررسی توصیه‌های ابن سینا برای بهداشت و سلامت سالمندان تدوین شده است.

روش: این مطالعه به روش مروری و با بررسی کتاب «قانون» ابن سینا انجام شده است. اطلاعات مورد نیاز از تعلیم سوم، فصل اول که به بهداشت پیران اختصاص دارد، استخراج و تحلیل شده است.

ملاحظات اخلاقی: تمامی اصول اخلاقی در پژوهش‌های مروری مورد توجه قرار گرفته است.

یافته‌ها: ابن سینا توصیه‌های متعددی برای بهداشت و سلامت سالمندان ارائه می‌دهد. او بر استفاده از مواد گرم‌کننده و رطوبت‌دهنده برای حفظ تعادل حرارتی بدن تأکید دارد و معتقد است که سالمندان نیاز به خواب بیشتر و استراحت کافی دارند. همچنین، سالمندان به دلیل کاهش توانایی‌های جسمانی به تغذیه مناسب و رعایت بهداشت فردی بیشتری نیازمندند. ابن سینا بر تلاش مستمر در ادرار بول برای جلوگیری از تجمع مواد زائد در بدن و دفع بلغم از معده از طریق روده و مثانه به منظور حفظ سلامت دستگاه گوارش تأکید می‌کند. حفظ لینت در دستگاه گوارش با مصرف مواد غذایی ملین، مالش معتدل بدن با روغن‌های مفید برای بهبود گردش خون و نرمی عضلات، و انجام فعالیت‌های فیزیکی مانند سوارکاری و پیاده‌روی از دیگر توصیه‌های اوست. ماساژ

۱. مرکز اورژانس پیش بیمارستانی و مدیریت حوادث، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ایران.

۲. گروه طب سنتی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

مکرر بدن، به خصوص برای سالمندان ضعیف، و استفاده از عطرهاى گرم معتدل برای بهبود روحیه و نشاط نیز از جمله تدابیر اوست. ابن سینا توصیه می‌کند که سالمندان پس از بیدار شدن روغن به بدن بمالند و سپس پیاده‌روی یا سوارکاری کنند تا نیروی حیوانی بدن تحریک شده و سلامت عمومی حفظ گردد.

بحث و نتیجه‌گیری: نتایج این پژوهش می‌تواند در صورت اثبات اثربخشی و عدم وجود عارضه به سالمندان جامعه عرضه شود.

واژگان کلیدی: ابن سینا، سالمندی، طب ایرانی، سبک زندگی

تدابیر سفر در فصل تابستان از دیدگاه ابن‌سینا

مینا اطهری‌زاده،*^۱ بتول خیاطزاده^۱

زمینه و هدف: یکی از تدابیر مهمی که در طب ایرانی و طب رایج در فصل تابستان و گرمای شدید هوا به آن اشاره شده‌است، پیشگیری از گرمزدگی خصوصاً در سفر می‌باشد. حکمای طب ایرانی همچون ابن‌سینا به این مهم پرداخته‌اند که در مطالعه حاضر به آن اشاره می‌شود.

روش: جمع‌آوری اطلاعات مطالعه حاضر با استفاده از نرم‌افزار طب نور و کتاب قانون ابن‌سینا انجام شد.

یافته‌ها: ابوعلی‌سینا در کتاب قانون فی‌الطب، در خصوص مسافرائی که در هوای گرم سفر می‌کنند تدابیری ذکر می‌کند؛ از جمله اینکه این افراد باید خود را از همه‌ی اشیاء گرم‌کننده (مسخنات) بدن خصوصاً نور آفتاب دور نگه دارند که اگر این مورد رعایت نشود منجر به ضعف آنها می‌شود، قوای آنها به تحلیل می‌رود، تشنگی بر آنها غالب می‌شود و خیلی اوقات مغز این افراد از گرمی آفتاب متضرر می‌گردد؛ پس واجب است این افراد سر خود را با پوششی نیکو از آفتاب بپوشانند و روغن گل سرخ و روغن بنفشه بادام به همراه داشته باشد و ساعتی یکبار بر سر ضمد کند. همچنین مسافر باید به ناحیه قفسه سینه و شکم خود لعابیات نیکو مانند عصاره خرفه بمالد و قبل از حرکت در گرما خوراکی‌های خنک‌کننده بدن مانند سویق جو و آبمیوه‌های خنک میل کند. در صورت گرمزدگی مکان خنکی را انتخاب کند که باد سرد بوزد و همچنین به تدریج در آب سرد شنا کند و پاهای خود را با آب سرد بشوید و اگر تشنگی زیاد باشد جرعه جرعه آب سرد بنوشد و از مواد غذایی که زود هضم باشد میل کند تا مبتلا به بیوست نشود.

۱. کمیته تحقیقات دانشجویی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی قم، قم، ایران.

بحث و نتیجه گیری: با توجه به اهمیت حفظ سلامتی در فصول گرم خصوصا برای مسافران در ایام اربعین، استفاده از تدابیر پیشگیری کننده از گرمزدگی براساس توصیه حکیم ابن سینا می تواند راهگشا باشد.

واژگان کلیدی: سفر، گرما، طب ایرانی

مسیر آزمون صحیح داروها در طب سینوی

علی برزگر بفرویی^۱، محمدعلی زارعیان^۲، محمد حسن نجفی^۳

زمینه و هدف: اثربخشی و بی خطر بودن دارو از اصول ضروری تمام مکاتب طبی است. با توجه به این که «ضرر نرساندن به بیمار» مهمترین شعار حکمای طب ایرانی است، یافتن مسیر مناسب برای کشف و آزمون آثار و عوارض داروها از دغدغه‌های همیشگی آنها بوده است. این مقاله به منظور استخراج شرایط تجربه صحیح از نظر ابن سینا نگارش شده است.

روش: در این مطالعه مروری کتاب قانون با کلیدواژه‌های «قیاس» و «تجربه» و مقالات مرتبط با این موضوع مورد بررسی قرار گرفته است.

یافته‌ها: از نظر ابن سینا برای تجربه صحیح حداقلی از شرایط وجود دارد که مهمترین آنها هفت شرط زیر است:

اول: دارو باید خالی از هرگونه ویژگی غیرذاتی باشد مثلاً گرم یا سرد نشده باشد.
دوم: باید دارو را برای بیماری‌های تک عاملی تجربه کرد. مثلاً غاریقون تب بلغمی را تسکین می‌دهد، ولی مزاجش سرد نیست بلکه به دلیل دفع بلغم تب را تسکین می‌دهد.

سوم: دارو باید در دو حالت متضاد مزاجی آزموده شود تا اثرات ذاتی و عارضی آن مشخص گردد.

چهارم: قوت دارو باید با قوت بیماری برابر باشد.

پنجم: توجه به زمان بندی اثر دارو مهم است.

ششم: تأثیر دارو در بلندمدت نیز باید بررسی شود.

---

۱. دستیار طب سنتی، گروه طب ایرانی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی، یزد، ایران.

۲. استادیار، گروه طب ایرانی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی، یزد، ایران.

۳. استادیار، گروه طب ایرانی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی یزد.

هفتم: آزمایش حیوانی کافی نیست و دارو باید روی انسان نیز آزموده شود. **بحث و نتیجه‌گیری:** در طب سینوی برای دستیابی به خواص داروها از قیاس (استنتاج بر اساس ویژگی‌های محسوس و قابل مشاهده دارو) و تجربه استفاده شده است. برخلاف تصور بسیاری از پژوهشگران استفاده از دارو در طب قدیم کاملاً ساختارمند و مبتنی بر شواهد تجربی بوده است. به نظر می‌رسد با نظر به شروط تجربه صحیح در طب قدیم بتوان کارآزمایی‌های بالینی را ارتقا داد و فضای پزشکی شخص محور را توسعه داد.

واژگان کلیدی: کارآزمایی بالینی، داروسازی، داروشناسی

مطالعه تطبیقی توصیفات ابن سینا در باب گیاهان دارویی در تصاویر نسخ مصور طبی علیرضا طاهری^۱، مژده شرفخواه^۲

دانش گیاهان با ورود اسلام و ترجمه کتاب‌های یونانی به عربی از اهمیت زیادی برخوردار شد. با آغاز نهضت ترجمه، علم گیاه‌شناسی مانند سایر علوم مورد توجه قرار گرفت و آثار مرتبط به آن توسط دانشمندان و طبیبان دوران اسلامی همچون ابوحنیفه دینوری، علی هروی، زکریای رازی و ابن سینا و ... ترجمه و تألیف شد. پیامد ترجمه متون مختلف به زبان عربی، رواج تصویرگری در نسخ علمی همچون گیاهان دارویی را به دنبال داشت. پژوهش حاضر با هدف بررسی گیاهان دارویی در توصیفات ابن سینا و انطباق آن با تصاویر گیاهان دارویی موجود در نسخ مصور طبی است. پژوهش از نوع هدف بنیادی است و روش آن از نوع توصیفی-تطبیقی و گردآوری اطلاعات به شیوه کتابخانه‌ای صورت گرفته است و در تلاش است به این پرسش پاسخ دهد که، وجوه اشتراک و افتراق توصیفات ابن سینا در باب گیاهان دارویی و تصاویر آنها در نسخ مصور طبی چیست؟

پس از ارائه مختصری از علم گیاه‌شناسی و پیشینه تصویرگری گیاهان دارویی در ایران و جست‌وجو در باب نسخ مصور گیاهان دارویی در کتابخان‌های ایران و خارج از ایران، نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که تصاویر به لحاظ مضمونی به توصیفات ابن سینا وفادارند اما در جزئیات فرمی، تصویرگر خلاقیت خود را نشان داده و از مکتب‌های هنری هم‌زمان خودش پیروی کرده است.

واژگان کلیدی: ابن سینا، گیاهان دارویی، نسخ مصور طبی، ریخت‌شناسی گیاهان، طب سنتی

۱. استاد گروه تاریخ تحلیلی و تطبیقی هنر اسلامی - دانشکده علوم نظری و مطالعات عالی

هنر - دانشگاه هنر ایران.

۲. دانشجوی دکتری - گروه تاریخ تطبیقی و تحلیلی هنر اسلامی - دانشکده علوم نظری و

مطالعات عالی هنر - دانشگاه هنر ایران.

بیماری فالج از دیدگاه ابن‌سینا در کتاب قانون

فاطمه بلوچان^۱، نرگس تاجیک*^۲

زمینه و هدف: از نظر تاریخی، در ایران باستان توصیف‌هایی از بیماری فالج بیان شده است، با این وجود دیدگاه ابن‌سینا در مورد بیماری، تغذیه و مراقبت از افراد مبتلا به فالج منحصر به فرد است.

روش: این پژوهش با گردآوری داده‌ها به روش اسنادی - کتابخانه‌ای بر مبنای جلد سوم کتاب قانون فی الطب ابن‌سینا ترجمه عبدالرحمن شرفکندی به رشته تحریر درآمده است.

ملاحظات اخلاقی: در تدوین این پژوهش اصل امانتداری و صداقت در اسناد به متون مورد استفاده، اصالت منابع و پرهیز از جانبداری در مراجعه به متون یا تحلیل‌ها رعایت شده است.

یافته‌ها: ابن‌سینا در فصل سوم از فن دوم در جلد سوم کتاب قانون تعریف بیماری فالج، علامت‌ها، معالجه و حتی تغذیه بیمار را به تفکیک بیان کرده است.

بحث و نتیجه‌گیری: ابن‌سینا در زمان خود پیشگام در علوم پزشکی بوده است. اما هنوز بسیاری از مفاهیم پزشکی او کشف نشده است که می‌توان با تحقیق بر روی اسناد، علاوه بر توضیح تاریخ در پیشرفت علوم پزشکی نوین نیز مثمر ثمر واقع شود.

واژگان کلیدی: ابوعلی سینا، قانون، طب ایرانی، فالج

۱. گروه تاریخ علوم پزشکی، دانشکده سلامت و دین، دانشگاه علوم پزشکی قم، قم، ایران.

۲. گروه تاریخ علوم پزشکی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران.

Email: tajik@gmail.com

ایران.

تدابیر کنترل تهوع و استفراغ

در سفرهای دریایی از دیدگاه ابن سینا

کاظم قدیانی^۱، زهرا آقابیگلویی^{*}، سمانه موهبتی^۱، فاطمه شکران^۱

زمینه و هدف: سفرهای دریایی یکی از نیازهای ضروری برای تجارت و مسافرت بوده و مسافران کشتی‌ها معمولاً در روزهای اولیه سفر دچار سرگیجه، تهوع و استفراغ می‌شوند. هدف این مطالعه، بررسی و جمع‌آوری توصیه‌ها و اقدامات پیشگیرانه و درمانی ابن سینا برای مدیریت این مشکلات است.

روش: این مطالعه به روش مروری کتابخانه‌ای با جستجوی کلیدواژه‌های مرتبط در کتاب قانون و دسته‌بندی نتایج انجام شد.

ملاحظات اخلاقی: تمامی اصول اخلاقی در پژوهش رعایت شده است و اطلاعات به صورت صحیح و کامل از کتاب استخراج شده‌اند.

یافته‌ها: ابن سینا معتقد است که نباید از همان ابتدا با داروهای ممانعت‌کننده جلوی استفراغ بیمار گرفته شود، بلکه تا حدی که برای بیمار قابل تحمل است، باید اجازه تخلیه محتوای گوارشی از طریق استفراغ داده شود. پس از آن، برای کنترل تهوع و استفراغ می‌توان از میوه‌هایی مانند به، سیب و انار استفاده کرد، زیرا این میوه‌ها به آرامش دستگاه گوارش کمک می‌کنند. همچنین، نوشیدن عصاره افسنتین و تخم کرفس برای جلوگیری از تهوع مؤثر است. علاوه بر این، مصرف غذاهای ترش مانند عدس با سرکه، غوره، کمی پونه یا حاشا، و یا نان خشک شده در شربت ریحان یا آب سرد که در آن کمی حاشا نیز ریخته شده باشد، برای تقویت معده و جلوگیری از بالا رفتن بخار به سر توصیه می‌شود.

۱. گروه طب سنتی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

بحث و نتیجه گیری : با توجه به اینکه مشکلات تهوع و استفراغ همچنان برای مسافران دریایی وجود دارد، می توان بعد از اثبات اثربخشی این توصیه ها در کارآزمایی های بالینی، از توصیه های ابن سینا برای مدیریت این علائم بهره مند شد.

واژگان کلیدی: ابن سینا، قانون فی الطب، طب ایرانی، مسافرت دریایی

مفهوم شناسی واژه سینا در تاریخ پزشکی ایران باستان

حجت عبادی‌منش^۱، شکرالله خاکرند^{۲*}

زمینه و هدف: دانش پزشکی در جهان اسلام در جریان فتوحات اسلامی و از طریق حضور پزشکان ملل مختلف از جمله سرزمین ایران در مرکز خلافت اسلامی اساس تشکیل سنت پزشکی را ایجاد کرد. هر چند که استمرار و توسعه این سنت مرهون مکاتب فکری و اندیشه‌های فلسفی گوناگون است، اما تأثیر پزشکی جندی‌شاپور در آثار و درمان‌گری مبتنی بر آموزش در تمدن اسلامی جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داد.

روش: این پژوهش با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و با شیوه تحلیلی به بررسی واژه سینا در نگارش‌های ایران باستان پرداخته است تا از این طریق علاوه بر ترجمه این واژه به تأثیر سنت پزشکی ایران باستان بر پزشکی در تمدن اسلامی نیز اشاره کند.

ملاحظات اخلاقی: هیچ‌گونه تعارض منافعی قابل گزارش نیست.

یافته‌ها: یکی از مهم‌ترین مکاتب پزشکی که تأثیر فراوانی در ساختار تشکیل دانش پزشکی در تمدن اسلامی داشت، پزشکی ایران باستان بود. مغان روحانی که از دیرباز منصب‌دار حوزه دینی بودند در مفاهیم درمان‌گری و پزشکی فعالیت چشمگیری داشتند. برابر نگارش‌های موجود در کهن‌ترین بخش‌های اوستا، سننا یکی از خردمندان روحانی عهد باستان است. وی علاوه بر سمت روحانی، منصب‌دار بالاترین مقام پزشکی نیز بود.

بحث و نتیجه‌گیری: یکی از کهن‌ترین بخش‌های اوستا به توضیح و تفسیر واژه «سننا» پرداخته است. برابر گزارشات موجود تاریخی پس از تسلط مآدها

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ اسلام، گروه تاریخ، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

۲. دانشیار بخش تاریخ، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران. (نویسنده مسئول)

پایتخت آنها وارث فرهنگ و تمدن سایر اقوام گذشته شد. خردمندان روحانی در این سلسله به ایجاد یک مرکز علمی در عرصه‌های مختلف دانش به ویژه پزشکی پرداختند. در این مرکز آموزش و پرورش پزشکان به گونه‌ای صورت گرفت که تا صدر اسلام با حضور خاندان‌هایی چون بُختیشوع به مدت سه قرن بر مبانی نظری دانش پزشکی در تمدن اسلامی تأثیر گذاشتند تا جایی که زمینه‌های اولیه این دانش را بر پایه علمی پایه‌گذاری کردند.

واژگان کلیدی: پزشکی، ایران باستان، اوستا، ماد، سئنا، تمدن اسلامی

تبیین عادت از دیدگاه ابن سینا و اهمیت آن

در آموزه‌های سبک زندگی

زهرا آقابیگلوئی^۱، زهرا طالب‌نژاد، محسن ناصری^۱

کاظم قدیانی^۱، سید عبدالعلی موسوی‌زاده^{۲*}

زمینه و هدف: عادت و چگونگی تغییر یا حفظ آن، امروزه یکی از موضوعات مهم در تغییر رفتار انسان‌ها و سلامت جسم و روان آن‌ها است. ابن سینا، حکیم بزرگ طب سنتی، نقش و اهمیت عادت‌ها را در حفظ سلامت و بهبود سبک زندگی مورد بررسی قرار داده است. هدف از این مطالعه، بررسی دیدگاه ابن سینا در مورد عادت و نقش آن‌ها در بهبود سبک زندگی و پیشگیری و درمان بیماری‌ها است.

روش: این پژوهش به روش مروری و بر اساس مطالعه کتاب قانون فی الطب انجام شده است. داده‌های حاصل از مطالعه محتوای این کتاب جمع‌آوری و تحلیل شده‌اند.

ملاحظات اخلاقی: تمامی اصول اخلاقی در پژوهش‌های مروری رعایت شد.

یافته‌ها: ابن سینا عادت را به‌عنوان تکرار مداوم یک عمل در بازه‌های زمانی نزدیک به هم تعریف کرده و تأکید دارد که این تکرار می‌تواند منجر به تثبیت خلیقات خوب یا بد در فرد شود. دیدگاه‌های وی را می‌توان در چند بخش شامل عادت و حفظ سلامتی، تشخیص سلامتی، تشخیص بیماری، درمان بیماری، کسب خلیقات نیکو و... دسته‌بندی کرد. ابن حکیم عالی‌مقام تأکید دارد که عادت می‌تواند بر سلامت جسم و روان تأثیرگذار باشند. وی معتقد است که تغییر در عادت طبیعی بدن می‌تواند نشانه‌ای از بیماری باشد و ایجاد

۱. گروه طب سنتی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

Email: alimoosavy@yahoo.com

۲. گروه طب ایرانی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران.

عادات خوب و پرهیز از عادات بد می‌تواند به بهبود کیفیت زندگی کمک کند. ابن‌سینا بر این باور است که اصل اساسی در تغییر یک عادت، تدریج بوده که با تکرار باعث تثبیت آن عادت می‌شود.

ایشان آموزه‌های سبک زندگی و تدابیر را به‌عنوان تصرف در عادات‌های معمول زندگی تعریف کرده و نقش کلیدی پزشک را در اصلاح عادت‌ها و اهمیت آن در تدابیر سبک زندگی و پیشگیری و درمان بیماری‌ها مطرح می‌کند: «و نغنی بالتدبیر التصرف فی الاسباب الضروره التي هی جاریة فی العادة».

بحث و نتیجه‌گیری: بهره‌گیری از این آموزه‌ها می‌تواند در حوزه‌های بهداشت و درمان مورد توجه قرار گیرد.

واژگان کلیدی: ابن‌سینا، سبک زندگی، طب ایرانی، قانون فی الطب، عادت

بهداشت فردی از دیدگاه ابن سینا: مروری بر رساله حفظ الصحه ابن سینا مرضیه بیگم سیاهپوش^۱

زمینه و هدف: رعایت اصول بهداشت فردی از عوامل حفظ سلامتی انسان است که مهمترین هدف طب ایرانی است. بر همین اساس، اطبا دستورالعمل‌هایی گاه به صورت تخصصی ویژه پزشکان، و گاه به صورت ساده و کاربردی برای مردم داده‌اند. این پژوهش به دیدگاه ابن سینا به مقوله بهداشت فردی با استناد به رساله حفظ الصحه ایشان پرداخته است.

روش: این مطالعه با مروری بر رساله حفظ الصحه ابن سینا انجام شده است.
ملاحظات اخلاقی: در این پژوهش امانتداری در استفاده از منابع تاریخی رعایت شده است.

یافته‌ها: دستورالعمل‌های رساله حفظ الصحه عبارتند از: ۱. اقدامات روزانه پس از برخاستن از خواب به ترتیب شامل مسواک زدن، عبادت و شکرگزاری پروردگار، تناول خوراکی‌هایی بر حسب طعم دهان به منظور اصلاح مزاج، فعالیت ورزشی و سپس صرف صبحانه؛ ۲. ضرورت بهداشت دهان و دندان و آداب مسواک زدن؛ ۳. آداب خوردن و آشامیدن؛ ۴. آداب ورزش کردن؛ ۵. آداب خوابیدن؛ ۶. آداب استحمام؛ ۷. چگونگی پاک کردن بدن از مواد زائد. ابن سینا معتقد است که برای پاکسازی بدن از مواد زائد، و نیز جهت استحمام و بهداشت ناخن‌ها و انجام برخی فعالیت‌های ورزشی بهتر است به شرایط نجومی توجه شود که از آن تحت عنوان اختیارات ایام یاد کرده است.

بحث و نتیجه‌گیری: رویکرد ابن سینا به مقوله حفظ سلامتی در راستای مراعات شاخصه‌های بهداشت فردی، رویکرد جامعی است که در علم روز موجود است. عبادت و شکرگزاری در توصیه‌های ابن سینا، می‌تواند حکایت از

نگاه وی به مقوله سلامت معنوی داشته باشد که در مباحث سلامت بسیار مورد توجه است. پاکسازی و اختیارات ایام، موضوعاتی هستند که در مطالعات جدید مورد توجه نیستند و می‌توانند ایده‌های پژوهشی مناسبی در حیطه بهداشت فردی باشند.

واژگان کلیدی: بهداشت فردی، حفظ الصحة، ابن‌سینا، سلامت

راهکار تسکین وجع (درد) از دیدگاه ابوعلی سینا

بتول خیاطزاده،* مینا اطهری‌زاده،^۱ مریم کریم خانی زند^۱

زمینه و هدف: فیلسوفان از زاویای مختلفی به پدیده درد پرداخته و کوشیده‌اند به برخی از پرسش‌های مهم در این زمینه پاسخ دهند. یکی از این پرسش‌ها که در گذشته، علاوه بر فیلسوفان، ذهن پزشکان را نیز به خود مشغول ساخته، علل درد و راهکارهای تسکین آن می‌باشد. ابن‌سینا به مسئله درد از دید چرایی و علاج، هم به عنوان یک فیلسوف و هم به مثابه یک پزشک، پرداخته است.

روش: جمع آوری اطلاعات مطالعه حاضر با استفاده از کلید واژه «وجع» و «تسکین وجع» در نرم افزار طب نور و کتاب قانون ابن‌سینا، انجام شد.

یافته‌ها: از دیدگاه ابن‌سینا درد احساس منافی (مخالف) است در برابر لذت که احساس موافق (سازگار) و ملائم است. درد ناشی از تغییر یکباره مزاج یا از تفرق اتصال ایجاد می‌شود و تمامی سوء مزاج‌ها غیر از سوء مزاج رطب ساده موجب وجع می‌شوند. تمام مواردی که درد را تسکین می‌دهند یا مبدل مزاج هستند، یا تحلیل برنده ماده ایجاد کننده درد (مرخی محلل به رفق مانند روغن بابونه، روغن شوید و روغن تخم کتان) و یا مخدر (به تبرید شدید و سمیت مضاد قوه عضو که بهتر است کنار آن تریاقات استفاده شود). همچنین خواب و بادکش گرم در اوجاع ریخی و پیاده روی ملایم طولانی و مشغول شدن به آنچه مفرح است در تسکین وجع بسیار قوی‌الاثرب می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری: بنابر دیدگاه ابن‌سینا و با رویکرد طب تلفیقی می‌توان با اصلاح اختلال مزاج و با بهره‌گیری از مفرحات و تریاقاتی همچون سیب، زعفران و جدوار به تسکین درد کمک کرد و از جلاب، فالوده سیب و دم نوش

۱. کمیته تحقیقات دانشجویی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی قم، قم، ایران.

به و چوب دارچین در کنار مسکن‌های رایج مورد استفاده بهره برد تا عوارض ناشی از آنها کاهش یابد و تسکین درد تسریع شود.
واژگان کلیدی: وجع، تسکین درد، مفرحات

تشخیص افتراقی علایم و نشانه‌های سوءمزاج کبد

در کتاب قانون و شرح قرشی

پریسا جعفری،^{۱*} فاطمه حکیمی^۲

زمینه و هدف: مطالعه در زمینه علایم و نشانه‌ها در طب ایرانی می‌تواند به تعیین معیارهای تشخیصی کمک کند. کبد به عنوان عضو رئیسه و سوءمزاج کبد به عنوان یک بیماری مهم اهمیت ویژه‌ای دارند. هدف از این مطالعه بررسی نحوه افتراق علایم مشترک در بیماری سوءمزاج کبد با سوءمزاج سایر اعضا در کتاب قانون (ابن سینا ۴۲۸-۳۸۷ ق) و شرح قرشی (ابن نفیس قرشی ۶۸۷-۶۰۷ ق) است.

روش: علایم و نشانه‌های سوءمزاج کبد در کتاب قانون و نسخه خطی کتاب شرح قرشی بررسی شد.

یافته‌ها: در کتاب قانون ۱۴ علامت برای سوءمزاج گرم کبد، ۱۲ علامت برای سوءمزاج سرد کبد، ۵ علامت برای سوءمزاج خشک و ۶ علامت برای سوءمزاج تر ذکر شده‌است. در کتاب قانون علامت عطش کبدی عدم تسکین با آب ذکر گردیده است. در شرح قرشی در سه مورد به خصوصیات خاص علامت در صورتی که ناشی از مشکل کبدی باشد اشاره شده است. نحوه تشخیص عطش ناشی از سوءمزاج ریه و قلب از عطش معدی و کبدی تاثیر هوای سرد بیشتر از آب در تسکین عطش بیان شده است که در سایر کتب طب ایرانی نیز ذکر شده‌است؛ ولی افتراق عطش کبدی، تعویق تسکین عطش تا رسیدن سردی آب به کبد در مقایسه با عطش معدی بیان می‌گردد. در علامت التهاب که احساس گرمی غیر طبیعی توسط بیمار تعریف می‌گردد؛ به التهاب در محل کبد به

۱. گروه طب ایرانی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی زنجان، زنجان، ایران.

Email: parisa.jafari.1349@gmail.com

۲. متخصص طب ایرانی.

عنوان نحوه افتراق در بیماری‌های کبد اشاره شده است و در خصوص علامت
تضرر از گرمی در سوءمزاج گرم کبد تضرر از غذا بیشتر از تضرر با هوا نحوه
افتراق ذکر گردیده و علایم تضرر نیز در سوءمزاج کبدی با تاخیر اتفاق می‌افتد.
بحث و نتیجه‌گیری: عطش، التهاب و تضرر از غذا و هوا علایم مشترک در
انواع سوءمزاج‌ها هستند و افتراق این علایم در هر بیماری به تعیین معیارهای
تشخیصی کمک می‌کند.

واژگان کلیدی: کبد، سوءمزاج، قانون فی الطب، علایم و نشانه‌ها، شرح قرشی

بهداشت آب در تمدن اسلامی باتاکید بر دیدگاه‌های ابن سینا

محمد رضائی^۱

زمینه و هدف: امروزه سلامت و بهداشت آب شرب از جمله دغدغه‌های جوامع بوده و از اهمیت بسیاری برخوردار است. در دوره شکوفایی تمدن اسلامی نیز باتوجه به اخبار موجود در برخی منابع شاهد توجه به تأمین آب مناسب می‌باشیم. ابن سینا از جمله حکمایی به شمار می‌رود که در کنار درمان بر لزوم بهداشت عرصه‌های مختلف مانند بهداشت آب توجه کرده است. وی در کتاب شفا به بحث پیرامون آب‌ها پرداخته و در کنار یکسان دانستن گوهر آن، به دسته‌بندی انواع از نظر کیفیت و تاثیر عوامل طبیعی بر آنها پرداخته و علاوه بر آن به ارائه راهکارهایی جهت ارتقای سلامت آب و کاهش آلاینده‌ها اقدام کرده است. پژوهش حاضر در پی بازشناسی توجه به بهداشت آب در دوره شکوفایی تمدن اسلامی باتکیه بر دیدگاه‌های ابن سینا است.

روش: پژوهش حاضر با روش توصیفی - تحلیلی و بر اساس گردآوری داده‌ها به شکل کتابخانه‌ای، منابع تاریخی و طبی، لزوم استفاده از آب شرب بهداشتی را مورد بررسی قرار داده است.

ملاحظات اخلاقی: در پژوهش حاضر اصل صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

یافته‌ها: رشد و شکوفایی شهرها و حیات شهری همراه با افزایش جمعیت در دوره شکوفایی تمدن اسلامی لزوم اقداماتی جهت تأمین آب شرب مناسب را سبب شد. علاوه بر آن توصیه‌هایی مبنی بر لزوم استفاده از آب مناسب از سوی اطبا مطرح شد که باتوجه به سطح فناوری زمان با یافته‌های جدید تا حدودی

---

۱. دانشیار گروه تاریخ و تمدن ملل اسلامی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران
Email: ac.m.rezaei@azaruniv.ac.ir

قابل انطباق بوده، می‌توانند در صورت توجه و استفاده در افزایش سطح بهداشتی ساکنان جوامع مؤثر باشند.

نتیجه‌گیری: یافته‌ها حاکی از توجه نسبی به بهداشت آب باتوجه‌به افزایش جمعیت و رشد شهر و شهرنشینی در تمدن اسلامی است. توصیه‌های طبایبی مانند ابن سینا نیز تأثیر مثبت بر این روند داشته است.

واژگان کلیدی: ابن سینا، آب شرب، بهداشت، قانون

ماهیت رنگ بر سلامت و بیماری از دیدگاه ابن سینا

فاطمه فدائی^۱

زمینه و هدف: رنگ یک کیفیت محسوس است که به عنوان مهمترین عنصر بصری در محیط پیرامون انسان‌ها در سلامت جسم، روح و روان افراد نقش بسزایی دارد. مطالعه حاضر با هدف دیدگاه ابن سینا یکی از تاثیرگذارترین دانشمندان جهان در رابطه با تاثیر رنگ بر سلامت و بیماری مورد بررسی قرار گرفته است.

روش: مطالعه حاضر یک مطالعه مروری که در آن از کتاب قانون فی الطب، علم النفس شفا، دانشنامه علائی و شروح قانون با کلید واژه لون و رنگ در سی دی نور نسخه ۱،۵ برای جستجوی مطالب استفاده شده است.

ملاحظات اخلاقی: اصل امانتداری و صداقت در استناد به متون طبی مورد استفاده، اصالت منابع و پرهیز از جانبداری در مراجعه به متون یا تحلیل‌ها در این پژوهش رعایت شده است.

یافته‌ها: در کتاب قانون تدابیر آب و هوا و محیط زندگی از اولین ضروریات شش‌گانه حفظ سلامتی یا حفظ الصحة ذکر شده است. رنگ‌ها به عنوان یکی از فاکتورهای محیطی در پیشگیری، تشخیص و درمان بیماری نقش دارند. شناخت مزاج از مباحث مهم و بنیادین در طب ایرانی است و رنگ‌ها دارای مزاج متفاوتی هستند. شیخ‌الرئیس رنگ را یکی از علایم تشخیص بیماری می‌دانست و از رنگ چهره، بدن، چشم و زبان در تشخیص مزاج افراد استفاده می‌کرد. سرخی رنگ رخسار دلالت بر غلبه خون و گرمی مزاج است و چهره لاغر و زردرنگ هشدار بر غلبه خلط صفرآ دارد و در غیر اینصورت ممکن است دلیل بر کم خونی باشد. از دیدگاه ابن سینا رنگ در درمان و حفظ سلامتی هم موثر است. مثلاً در خونریزی از بینی، بیمار را از تماشای اشیاء قرمز رنگ نهی

---

۱. گروه طب سنتی، دانشکده علوم دارویی، دانشگاه علوم پزشکی آزاد تهران، تهران، ایران.

می‌کرد، چرا که معتقد بود که رنگ قرمز محرک است و موجب غلیان خلط خون می‌شود. در بیمار سرسام صفراوی توصیه به سکونت در خانه‌ایی با در و دیوار ساده و بدون رنگ (تراویق) و بدون عکس و نقوش داشت تا خیالات بیمار برانگیخته نشود و به مغز آسیب نرسد. این دانشمند بزرگ به اهمیت رنگ در دارو و غذا هم اشاره کرده است. شیخ الرئیس مهمترین قوای نفس را، قوه بینایی می‌داند و نگاه شیخ به موضوع حقیقت رنگ در علم النفس اهمیت ویژه‌ایی دارد و بیان می‌دارد که نحوه درک ما از تصویر به تفکیک هر یک از رنگ‌ها متفاوت است. همچنین ایشان جهت تسهیل در خوانش مفردات کتاب قانون، آنها را در دوازده لوح رنگی به رشته تحریر درآورده است. نتایج تحقیقات علمی در زمینه فیزیولوژی، روانشناسی، متافیزیک و ارتباط انرژی رنگ با بدن انسان مهر تاییدی بر اهمیت توجه به دانش طبی شیخ الرئیس می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری: شواهد علمی نشان می‌دهد که طب رنگ‌درمانی یا کروموتراپی با دانش سنتی هم‌پوشانی دارد. نظریات ابن‌سینا در رابطه با مزاج رنگ و تاثیر آن در حفظ سلامتی و درمان بیماری را می‌توان در کنار دانش امروزی در طراحی رنگ پوشاک، معماری فضای مسکونی و محیط اطراف به کار گرفت.

واژگان کلیدی: ابن سینا؛ رنگ؛ لون؛ مزاج و طب ایرانی

ویژگی های هوای خوب از دیدگاه ابن سینا

الهام علوی راد،^{۱*} محمدحسن نجفی^۲

زمینه و هدف: یکی از اصول شش گانه حفظ سلامتی از دیدگاه طب ایرانی هوا است. هوا به سبب نقش مهمی که در تنفس موجودات زنده دارد از اهمیت بسزایی برخوردار است. این مطالعه به بررسی ویژگی های هوای خوب از دیدگاه ابوعلی سینا پرداخته است.

روش: مطالعه کیفی از نوع کتابخانه ای است که در آن به بررسی کتاب قانون با کلید واژه هوای خوب و حفظ الصحه و معادل آن ها پرداخته شده است.

یافته ها: هوای خوب و مطلوب هوایی است که آزاد باشد و مواد خارجی از قبیل انواع بخار و دود با آن نیامیخته باشد و همچنین در بین دیوارها و سقف محبوس نباشد و آن نیز در صورتی است که تباهی فراگیر بر هوا عارض نشده باشد و گرنه هوای جاهای سرپوشیده سالم تر از آن است. هوای آزاد و دور از تباهی و ناخالصی آن است که صاف و پاکیزه باشد، بخار مسیل ها، جنگل ها، گردشگاه ها و بویژه کشتزارهای کلم (کرنب) و جرجیر و بیشه زارهای متراکم و درهم و درخت های بد گوهر مانند گردو، شوحط و انجیر با آن نیامیخته باشد و از گندزارها و بوی بد بدور باشد. هوای آزاد لازم است علاوه بر شرایط مذکور، از نسیم های مطبوع مدد یابد و از آن بی بهره نباشد. بدیهی است که بادهای سلامت بخش غالباً در بلندی ها و جلگه های هموار می وزند. هوایی نامطلوب است که در زمین های پست و دره های محبوس باشد. هوایی که در بین دیوارهای نمناک که در آن ها آهک بکار رفته است و در بناهای تازه ساخته محبوس شده است نیز ناپسندیده است. نشانه هوای خوب آن است که تنفس را تسهیل کند و به هیچ وجه گلو را نگیرد و نفس را به اشکال نیاندازد.

بحث و نتیجه گیری: با مطالعه این مقاله می توانیم ویژگی های هوای خوب از دیدگاه ابن سینا را بشناسیم و از توصیه های طب ایرانی جهت پیشگیری و درمان بیماریها استفاده کنیم.

واژگان کلیدی: هوای خوب، ابن سینا، حفظ الصحة

بررسی ابعاد عصب‌شناختی،

روان‌شناختی و معرفت‌شناختی قوه وهم از منظر ابن‌سینا

حامد آرضایی^۱، میلاد کثیرلو^۲

زمینه و هدف: یکی از مفاهیم محوری در حکمت سینوی که ابن‌سینا حول محور، آن مسائل متعدد فلسفی و طبی را تبیین کرده، مفهوم (وهم) است قوه و هم در منظومه فکری بوعلی، دارای ابعاد عصب‌شناختی، روان‌شناختی و معرفت‌شناختی است که بررسی این، ابعاد بسیاری از مسائل مطرح شده در حکمت سینوی را بیش از پیش واضح و روشن خواهد ساخت از سوی، دیگر اندیشمندان فعال در حیطه‌هایی همانند علم شناختی معاصر نیز برخی از مطالب و مسائل فلسفی و تجربی ابن‌سینا در ارتباط با این قوه را تحت مفاهیم نوین و متفاوت‌تری نسبت به، او مورد بررسی قرار داده‌اند که با بررسی آنها علاوه بر شرح برخی ابعاد مغفول مرتبط با این قوه در حکمت سینوی امکان مقایسه و تطبیق برخی نظرات ابن‌سینا و نظرات مطرح شده در فضای علم شناختی معاصر را میتوان فراهم آورد تحقق چنین، امری علاوه بر آنکه سبب فهم بهتر دیگر مسائل فلسفی و طبی ابن‌سینا میگردد امکان بازخوانی مطالب او با ادبیات علمی معاصر را نیز فراهم می‌آورد تا بدین وسیله نظرات او در علوم انسانی و تجربی، معاصر مورد بهره‌برداری قرار گیرند.

روش: در این مقاله از روشهای تحلیل متن استفاده شده است در این راستا آثار طبی و فلسفی ابن‌سینا در خصوص قوه فهم مطالعه و بررسی و با دسته بندی و توصیف، آنها دیدگاه او در این زمینه باز یابی شده است.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: برخی از مهمترین یافته‌های این، پژوهش آن بوده است که قوه و هم با توجه به جایگاه خود در مغز توانایی

۱. عضو هیئت علمی دانشگاه امام صادق (ISU) و عضو آکادمی علوم پزشکی، ایران.

۲. کارشناسی ارشد فلسفه دانشگاه امام صادق (ع).

آن را مییابد که به عنوان رئیس قوای شناختی، مغزی فعالیت دیگر قوای ادراکی را در اختیار خود قرار دهد. علاوه بر این در ارتباط با ابعاد عصب شناختی مرتبط با این قوه و یا نحوه کارکرد شناختی آن مشابهت‌های قابل توجهی میان نظرات ابن‌سینا و برخی ایده‌های مطرح شده در فضای علم شناختی معاصر وجود دارد که در این پژوهش بدین مسئله توجه شده است

واژگان کلیدی: قوه وهم، ابن‌سینا، عصب‌شناسی، معرفت‌شناسی، روان‌شناسی

مکانیسم‌های علمی سردردهای مرتبط با قاعدگی، یائسگی و اختلالات رحمی از دیدگاه ابن سینا

مرضیه ریاحی نژاد^۱

زمینه و هدف: ابن سینا دانشمند مسلمان در قرن یازدهم میلادی در کتاب قانون فی طب به بررسی علل و درمان سردردهای مرتبط با رحم پرداخته است. هدف این پژوهش بررسی دیدگاه ابن سینا در مورد مکانیسم‌های علمی این سردردها از طریق بررسی کتاب قانون است.

روش: این پژوهش با رویکرد توصیفی-تحلیلی و برپایه مطالعه کتابخانه‌ای درصد است که دیدگاه ابن سینا را نسبت به سردردهای مرتبط با قاعدگی را مورد توجه قرار دهد.

ملاحظات اخلاقی: این پژوهش بر اساس اصول اخلاق پژوهش انجام شده است.

یافته‌ها: ابن سینا معتقد بود که علل برخی سردردها از مشارکت زهدان می باشد. وی برای درمان این سردردها از روش های فصد، گیاهان داورپی و حجامت و تنقیه استفاده می کرد.

بحث و نتیجه گیری: دیدگاه ابن سینا در مورد مکانیسم‌های علمی سردردهای مرتبط با رحم براساس نظریه طب سنتی و مفهوم عدم تعادل در خلط‌ها به ویژه خون و بلغم شکل گرفته است. هرچند تحقیقات علمی مدرن در زمینه سردرد مکانیسم‌های پیچیده‌تر و متنوع‌تری را برای این پدیده آشکار ساخته است اما دیدگاه ابن سینا به درک بهتر تاریخ پزشکی و همچنین تفاوت‌های بین طب سنتی و طب مدرن کمک می کند. همچنین با توجه به محدودیت‌های دانش علمی در زمان ابن سینا و عدم وجود شواهد علمی می‌توانیم به نبوغ این دانشمند ایرانی پی ببریم.

واژگان کلیدی: ابن سینا، سردرد، رحم، قاعدگی، طب سنتی

مبانی ورزش از دیدگاه حکیم ابن‌سینا

فهمیه مهاجرانی^۱

زمینه و هدف: امروزه پیشرفت روزافزون علم و تکنولوژی بشر و افزایش امکانات رفاهی جوامع انسانی، منجر به کاهش فعالیت‌های جسمانی و به تبع آن افزایش بروز انواع بیماری‌ها و حتی مرگ‌ومیر در اغلب جوامع گسترش یافته شده است. در طب ایرانی، حفظ سلامتی بدن و پیشگیری از ایجاد بیماری‌ها از طریق اصلاح سبک زندگی، از اهمیت خاصی برخوردار است. این مطالعه اهمیت و جایگاه ورزش، به عنوان یکی از شش اصل ضروری برای حفظ سلامتی بدن، از دیدگاه حکمای طب ایرانی از جمله حکیم ابن‌سینا مطرح گردیده است.

روش: روش کار در این مطالعه تحقیقی، از نوع کتابخانه‌ای و کیفی بوده که پس از بررسی منابع مختلف طب ایرانی، تحلیلی محتوایی از مطالب اخذ شده از این متون در مورد ورزش و فعالیت‌های جسمانی ارائه گردیده است.

ملاحظات اخلاقی: سعی ما در این مقاله، ارائه مطالب مفید و کاربردی در مقوله ورزش از دیدگاه طب ایرانی، با بیانی ساده و امروزی بوده است.

یافته‌ها: میزان و چگونگی انجام ورزش در افراد مختلف، باید با توجه به شرایط بدنی و اجتماعی، و نیز شرایط آب و هوایی و زمانی مربوطه تنظیم شود تا در نهایت، باعث افزایش سطح سلامتی افراد جامعه گردد.

بحث و نتیجه‌گیری: از دیدگاه طب ایرانی، تدابیر پیشگیری‌کننده از جمله ورزش و حرکات جسمانی متعادل، به عنوان بخشی از اصول شش‌گانه ضروری جهت حفظ سلامتی بدن، اهمیت بیشتری نسبت به اقدامات درمانی داشته و از

---

۱. استادیار داروسازی سنتی، دانشکده داروسازی و علوم دارویی، دانشگاه علوم پزشکی آزاد

دیدگاه برخی از حکما همچون ابن سینا، تأثیر ورزش در حفظ سلامتی، حتی نسبت به سایر عوامل از جمله تغذیه نیز بیشتر است.

واژگان کلیدی: ورزش، ریاضت، ابن سینا، طب ایرانی، اصول شش گانه ضروری

پژوهشی بر مطالعات تصفیه خون در «سوشروتا سمهیتا» نسخه

پزشکی هند باستان و قانون در طب «ابن‌سینا»

ماهان سنگوان^۱

زمینه و هدف: بر اساس مستندات علمی مکتب پزشکی هند باستان در نسخه سنسکریت «سوشروتا سمهیتا» Sushruta Samhita دانش پاکسازی و درمان بسیاری از بیماری‌های عفونی از طریق به کارگیری جلوکا «زالو» یکی از نمادهای پزشکی هند باستان در دستان اسطوره دهنوتری اوتار الهه ویشنو اسطوره پزشکی یا همان خالق «آپورودا» علم زندگی مشهود است در این نسخه به زالو درمانی به عنوان یکی از روش‌های کهن «رکتا موکشا» درمان بیماری‌های پوستی، ورم‌ها و اختلالات خونی ادر تاریخ پزشکی هند باستان اشاره شده است

روش: این پژوهش با روش اسنادی - کتابخانه‌ای به شیوه مطالعات تفسیری - و تحلیلی انجام شده است.

یافته‌ها: راز و رمز تصفیه خون. در دو مکتب علمی برجسته، آیورودای هندی به رهبری حکیم سوشروتا ۶۰۰ (ق.م) پدر جراحی هند و پزشک و فیلسوف طب اسلامی ابن‌سینا، (۱۰۳۷-۹۸۰م) کاربرد زالو درمانی در تعادل خون، بلغم، صفرای سیاه و صفرا زردمورد تأکید قرار گرفته است. بررسی آموزه‌های این دو دانشمند بزرگ نشان‌دهنده درک عمیق و گسترده آنها از طب و روش‌های طبیعی درمان است

ملاحظات اخلاقی: اصول اخلاقی به صورت کامل در روند پژوهش علمی با استناد بر متون اصلی رعایت شده است .

بحث و نتیجه‌گیری: در این پژوهش به بررسی روش پالایش خون در دوران باستانی هند با تکیه بر نسخه مستند سوشروتا سمهیتا و مطالعه تطبیقی

پاکسازی خون در طب اسلامی «قانون در طب» ابن سینا به تفسیر پرداخته می شود. در دو مکتب با تاکید بر اهمیت زالودرمانی، نشان می دهند که چگونه این روش کهن می تواند در حفظ سلامتی و درمان بیماری ها موثر باشد.

واژگان کلیدی: ابن سینا، سوشروتا سمهیتا دهنونتري امریت شنکا جونک جلوکا ..

درمان‌های دارویی اگزما از منظر قانون فی الطب ابن‌سینا

زینب مرزبان^۱، روشنگر ثاقبی^۲، مائده رزقی^{۳*}

زمینه و هدف: اگزما به عنوان یک بیماری التهابی، از شایع‌ترین بیماری‌های پوستی در سراسر جهان به شمار می‌رود که می‌تواند بخش‌های مختلف بدن را درگیر کند. عامل اصلی آن پاسخ غیرطبیعی سیستم ایمنی بدن می‌باشد و عوامل مختلفی باعث شعله‌ور شدن و تشدید آن می‌شود. کاهش کیفیت زندگی در این بیماری و عوارض جانبی داروهای متداول درمان آن همچون کورتیکواستروئیدها، احتیاج به یافتن راه‌های جدید درمان با عوارض کمتر و اثر بخشی بهتر را آشکار می‌سازد. با توجه به قدمت و ارزشمند بودن دانش طب سنتی ایران به ویژه کتاب قانون فی الطب ابوعلی سینا، هدف از این مطالعه بررسی درمان‌های دارویی اگزما در کتاب قانون می‌باشد.

روش: برای استخراج مطالب، کتاب منتخب قانون مورد مطالعه و مفردات مورد استفاده در درمان بیماری اگزما مورد بررسی قرار گرفت. مطالب استخراج شده با استفاده از کلید واژه‌های مرتبط شامل قوبا، شری، سعه، جرب، بهق اسود، تقشر جلد و برص اسود مورد جستجو قرار گرفتند.

ملاحظات اخلاقی: ملاحظات اخلاقی از نظر رعایت امانت در استخراج و انتقال مطالب لحاظ گردیده است.

---

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ پزشکی، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ایران.

۲. استادیار گروه طب سنتی، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ایران. مرکز تحقیقات طب سنتی و تاریخ علوم پزشکی، پژوهشکده سلامت، دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ایران.

۳. مرکز تحقیقات طب سنتی و تاریخ علوم پزشکی، پژوهشکده سلامت، دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ایران. مرکز تحقیقات طب سنتی و تاریخ علوم پزشکی، پژوهشکده سلامت، دانشگاه

علوم پزشکی بابل، بابل، ایران Email: m.rezghi@mubabol.ac.ir, maedehrezghi@yahoo.com

یافته‌ها: طبق بررسی‌های انجام گرفته پرتکرارترین مفردات در درمان بیماری اگزما شامل سرکه، عسل، زیتون، گل سرخ، نمک و شاهره بوده‌اند. همچنین پرمصرف‌ترین شکل دارویی استخراج شده در درمان این بیماری طلا معرفی شده است.

بحث و نتیجه‌گیری: گردآوری توصیه‌های حکمای طب ایرانی و تجربیات آن‌ها در خصوص مفردات ذکر شده، می‌تواند بستری ارزشمند برای تحقیقات آینده در حوزه درمان اگزما باشد. یافته‌های این پژوهش به غیر از ارزش تاریخ‌شناسی، از منظر شناسایی درمان‌های طبیعی کارآمدتر و کم‌عارضه‌تر برای بیماران مبتلا به اگزما برای استفاده در مطالعات بعدی، قابل توجه می‌باشد.

واژگان کلیدی: طب سنتی ایرانی، اگزما، قوبا، قانون

آب مروارید و درمان آن از دیدگاه رازی و ابن‌سینا (در کتاب الحاوی و قانون)

طاهره عظیم‌زاده طهرانی،^۱ عالیه جهانیان،^{۲*}
محبوبه قنبرپور،^۳ الهه رضائزاد یزدی^۴

زمینه و هدف: بیماری‌های چشم و درمان آن یکی از مهمترین رشته‌های مورد مطالعه در طب اسلامی بوده است. این علم از گذشته تاکنون مورد توجه بسیاری از ملل مختلف نیز قرار گرفته است. از جمله بیماری‌های مهم چشم می‌توان از آب مروارید نام برد که طبق آمار سازمان جهانی بهداشت یکی از سه علل مهم نابینایی به شمار می‌رود. آب مروارید عارضه‌ای است که در آن عدسی چشم تیره شده و مانع از دید شخص می‌گردد. پزشکان مسلمان با این بیماری نیز آشنایی کامل داشتند و از آن با نام نزول الماء یا آب آوردن چشم یاد کرده اند که معادل امروزی آن واژه (Cataract) است. از جمله دانشمندانی که به شرح، علائم و درمان آب مروارید کوشش بسیار نموده‌اند می‌توان به زکریای رازی، علی بن ربن طبری، سید اسماعیل جرجانی، ابوعلی سینا و غیره اشاره نمود.

روش: پژوهش توصیفی - تحلیلی است و بر اساس جمع آوری اطلاعات از دو کتاب الحاوی اثر زکریا رازی و قانون اثر ابوعلی سینا به شرح بیماری آب مروارید و درمان آن پرداخته شده است.

-
۱. دانشیار گروه تاریخ و تمدن ملل اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مشهد، مشهد، ایران.
  ۲. کارشناسی ارشد، تاریخ و تمدن ملل اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مشهد، مشهد، ایران
Email: aliyeh.jahaniyan@yahoo.com.
  ۳. کارشناسی ارشد، تاریخ و تمدن ملل اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مشهد، مشهد، ایران.
  ۴. کارشناسی ارشد، تاریخ و تمدن ملل اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مشهد، مشهد، ایران.

یافته‌ها: در یک نتیجه‌گیری کلی می‌توان اذعان نمود که امروزه با توجه به هزینه‌های بسیار سنگین جراحی آب مروارید، می‌توان این بیماری را از راه طب اسلامی - ایرانی (تغذیه و داروهای گیاهی) درمان و از پیشرفت آن جلوگیری نمود. **واژگان کلیدی:** آب مروارید، رازی، ابوعلی سینا، روش‌های درمان، جراحی.

حواس باطنی ابن سینا در مغز جالینوسی

شهرزاد ایران نژاد^۱

زمینه و هدف: حکمای قرون میانه، چه در جهان اسلام و چه در سنت لاتین قائل بودند بر وجود تعدادی حواس باطنی، در مقابل حواس ظاهری. این حواس یا قوای مدرکه‌ی باطنی صورت‌های محسوس را از حواس ظاهری دریافت می‌کنند، ضبط می‌کنند و یا تغییر می‌دهند. این حکما باور داشتند که هر یک از این قوا در مکانی مشخص در یکی از بطن‌های مغز جای دارند. در ادبیات ثانویه مجموعه‌ی این ایده‌ها را با عنوان نظریه‌ی حواس باطنی می‌شناسند. ابن سینا کامل‌ترین و تاثیرگذارترین شمایل این نظریه را در میان متفکران دوران میانه ارائه کرده است. او برای گرد هم آوردن اجزای مختلف این نظریه به شکلی خلاقانه از میراث یونانی ترجمه شده به عربی استفاده کرده است: روان‌شناسی ارسطویی، تشریح مغز جالینوسی و نظریه‌ی جایگیری بطنی نمسیوسِ حمصی. هدف از این پژوهش تمرکز بر وجه جایگیری بطنی این نظریه و بررسی میزان درهم‌تنیدگی پزشکی و فلسفه در خلال آن است.

روش: این پژوهش بیش از همه‌ی حوزه‌های دانش وامدار متن‌پژوهی و نقد متن است و برای پرداختن به مفهوم‌پردازی از مغز و بطن‌های آن در گفتگوی متن و تصویر از نسخه‌پژوهی سنت اسلامی نیز بهره برده است. نقطه‌ی عزیمت من برای پرداختن به درهم‌تنیدگی فلسفه و پزشکی در بحث از حواس باطنی قانون و شفای ابن سیناست. برای بررسی انتقال مفاهیم و انگاره‌های از سنت یونانی به سنت عربی از ابزارهایی چون نظریه‌ی انتقال، نظریه‌ی ترجمه، معناشناسی تاریخی و نظریه‌ی استعاره‌ی مفهومی بهره گرفته‌ام.

---

۱. موسسه تاریخ داروسازی و پزشکی دانشگاه فیلیپس ماربورگ، آلمان

ملاحظات اخلاقی: این پژوهش مطابق با بهترین روش علمی (GSP) در حوزه‌ی متن‌پژوهی انجام شده است. این مقاله بر اساس فصلی از رساله‌ی دکتری من تنظیم شده است.

یافته‌ها، بحث و نتیجه‌گیری: برای فهم کامل نظریه‌ی حواس باطنی ابن سینا، پرداختن موازی به آثار پزشکی و فلسفی او ناگزیر است. همچنین، برای فهم دقیق مفهوم‌پردازی ابن سینا از مغز به مثابه‌ی ساختاری واجدِ بطن و ساختاری روحانی (پنوماتیک)، و خلاقیت او در در هم تنیدن انگاره‌ها، باید به آنچه او از سنت یونانی وام گرفته است پرداخت.

واژگان کلیدی: حواس باطنی، جایگیری بطنی، نمسیوس، جالینوس، قانون،

شفا

بررسی ساختار و عملکرد گوش از دیدگاه ابن‌سینا

و مقایسه آن با آناتومی و فیزیولوژی نوین

فاطمه شریفیان مطلق،*^۱ شهره نجفی‌پور،^۲ طیبه وردی علایی،^۳
فاطمه تجلی‌فر،^۴ امین شریفیان،^۵ زهرا تجلی‌فر،^۶ آرش شریفیان^۷

زمینه و هدف: علم تشریح یکی از گرایش‌های علوم پزشکی است که نقش مهمی در پیشرفت درمان بیماری‌ها دارد. در دوران تمدن اسلامی ایران، برخی از دانشمندان درکتابی مستقل و برخی دیگر از جمله ابن‌سینا، در بخشی از کتاب‌های خود به آن پرداخته‌اند. با توجه به اینکه گوش یک اندام حسی مهم و پیچیده می‌باشد که در شنوایی و حفظ تعادل نقش دارد، در این پژوهش به بررسی تشریح و بیماری‌های ساختاری گوش از دیدگاه ابن‌سینا و مقایسه آن با آناتومی و فیزیولوژی نوین پرداخته شده‌است.

روش: در این پژوهش با روش کتابخانه‌ای، از کتاب‌های قانون فی‌الطب، فیزیولوژی گایتون و هال، آناتومی گری و مقالات علمی معتبر استفاده شده است.

---

۱. کارشناسی ارشد تاریخ علوم پزشکی، پژوهش‌سرای فارابی، آموزش و پرورش منطقه ۱۲، تهران، ایران.
Email: shm7494@gmail.com

۲. کارشناسی ارشد بیولوژی دریا، پژوهش‌سرای فارابی، آموزش و پرورش منطقه ۱۲، تهران، ایران.

۳. دکترای مدیریت آموزشی، پژوهش‌سرای فارابی، آموزش و پرورش منطقه ۱۲، تهران، ایران.

۴. کارشناسی میکروبیولوژی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شرق، تهران، ایران.

۵. دیپلم علوم تجربی، پژوهش‌سرای فارابی، آموزش و پرورش منطقه ۱۲، تهران، ایران.

۶. دانش‌آموز پایه دوازدهم تجربی، دبیرستان دوره دوم فرزنانگان ۴، آموزش و پرورش منطقه ۱۳، تهران، ایران.

۷. دانش‌آموز پایه هشتم، دبیرستان دوره اول علامه حلی ۲، آموزش و پرورش منطقه ۴، تهران، ایران.

ملاحظات اخلاقی: در تدوین این پژوهش اصل امانتداری و صداقت در استناد به متون و اصالت منابع رعایت شده است.

یافته‌ها: طبق کتاب قانون، جنس لاله گوش، غضروفی و دارای فرورفتگی کج و ناهمواری است که در جمع‌آوری صدا نقش دارد. در وسط این فرورفتگی، سوراخی وجود دارد که به مجرای با قطر کم، کوتاه، کج و لوله‌ای شکل، در استخوان سنگی (گیجگاهی) منتهی می‌شود. قسمت انتهایی این مجرا به بخشی وسیع ختم می‌شود که در آن هوای راکد، پرده صماخ و عصب شنوایی وجود دارد. الیاف عصب شنوایی در پرده صماخ پخش گردیده و موجب شنیده شدن صدا می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری: بررسی کتاب قانون و مقایسه آن با آناتومی و فیزیولوژی نوین، مبین آن است که ابن سینا برخلاف آناتومی نوین، گوش را به سه بخش خارجی، میانی و داخلی تقسیم نکرده است؛ اما به ساختار و عملکرد گوش خارجی بدرستی اشاره نموده است. وی برخلاف آناتومی نوین، مرزی بین گوش میانی و گوش داخلی قائل نشده و از این بخش‌ها فقط به پرده صماخ و عصب شنوایی اشاره نموده است. در علم نوین عصب گوش، زوج هشتم از اعصاب مغزی می‌باشد که شامل اعصاب دهلیزی و حلزونی است که بخش دهلیزی در تعادل و بخش حلزونی در شنوایی نقش دارد. اما از دیدگاه ابن سینا عصب شنوایی، زوج هفتم می‌باشد که از زوج پنجم اعصاب مغزی منشعب شده و در شنوایی نقش دارد. در ضمن وی به ارتباط اندام‌های حرکتی با شنوایی نیز اشاره کرده است. در طب نوین مشکلات مربوط به شنوایی و تعادل می‌تواند مربوط به ساختار گوش، مغز یا اعصاب باشد که ابن سینا نیز به آن اشاره نموده است.

واژگان کلیدی: صدفه، شیخ‌الرئیس، پزشکی نوین، تشریح، لابیرنت استخوان

«گاز» یکی از عوامل ایجاد التهاب مثانه از دیدگاه بوعلی سینا

مهرانه شجاعی،^{۱*} نیکی مزاری

زمینه و هدف: گازوترنسمیترها، پیام‌رسان‌های گازی کوچک درون‌زا مانند اکسید نیتریک، مونو اکسید کربن و سولفید هیدروژن می‌باشند که بر تون عضلات صاف، تنظیم پاسخ‌های ایمنی و وضعیت اکسیداتیو سلول‌ها و مولکولهای آنها تأثیر می‌گذارند. هدف از مطالعه پیشگیری و درمان ساده التهاب مثانه می‌باشد.

روش: مروری بوده و بر مبنای جدیدترین مقالات علمی جمع‌آوری گردیده است.

یافته‌ها: سیستمیت بینابینی یا سندرم درد مثانه یک وضعیت مخرب با ماهیت مزمن در نظر گرفته می‌شود که می‌تواند تأثیر منفی بر کیفیت زندگی بیماران داشته باشد این اختلالات می‌تواند از درد شکمی تا اسپاسم شدید مثانه متغیر باشد. در نسخه‌های خطی ابن‌سینا، گاز مثانه عامل احتمالی درد مثانه و اختلالات مجاری ادراری مانند ناتوانی در ادرار کردن است. التهاب مزمن مثانه یا سندرم درد مثانه با علائم: احساس فشار، درد، ناراحتی مثانه به مدت بیش از شش هفته بدون علل عفونی، ظاهر می‌شود. در طب ایرانی تغییر رژیم غذایی و گرم کردن مثانه، از راهکارهای درمانی است. در مطالعات، بروز این اختلالات ارتباط معناداری با سبک زندگی (رژیم غذایی، نحوه نوشیدن، فعالیت بدنی و سیگار کشیدن) نشان می‌دهد.

بحث و نتیجه گیری: از دیدگاه ابن‌سینا، ۶ اصل اصلاح سبک زندگی، گام‌های اصلی پیشگیری و درمان در بیماری‌های مختلف از جمله مشکلات مثانه‌ای است. پزشکی نوین نیز گزارشاتی از وجود گاز در برخی بافتها می‌دهد. از نظر علمای طب ایرانی، گاز گرفتار می‌تواند با کشش بافت مثانه موجب درد و

۱. عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت، کارشناس ارشد مامائی.

اختلال در عملکرد اندامها شده و یکی از تظاهرات سیستمیت بینا بینی باشد، که با روش‌های پیشگیرانه و کم هزینه درمانی ساده، مدیریت می‌شود.
واژگان کلیدی: گاز، درد، التهاب مثانه‌ای

بررسی جایگاه داروی ترکیبی تریاق فاروق

از دیدگاه شیخ‌الرئیس ابن‌سینا

فرشید راغب طهماسبی^۱

زمینه و هدف: درآغازین دوران تاریخ بشریت تاکنون پیوسته یکی از مخاطراتی که سلامت و حیات انسان را دستخوش تخویف و تهدید قرار داده است، گازگرفتگی و گزش برخی حیوانات است که متعاقباً مسمومیت و عوارض حاصل از آن می‌تواند منجر به مرگ برخی افراد شود. پس این ترس دادگی دمدام، پزشکان را در طول تاریخ بر آن داشته است تا با کنکاش و کندوکاو به دنبال ساخت دارویی باشند که انسان را از گزند همه زهرها از جمله گزش جانوران و نیز مسمومیت‌های گیاهی و معدنی ایمن دارد. از این‌رو با بررسی کتب طب سنتی ایرانی، با بخش‌هایی از کتب مذکور مواجه می‌شویم که پزشکان پیرامون گازگرفتگی حیوانات، گزش، پادزهر و داروهای مربوط به آن به نگارش پرداخته‌اند. یکی از داروهای بسیار پراهمیت که در منابع ارزشمند طب سنتی ایرانی از آن یاد شده است داروی تریاق (تریاق فاروق) است. ابن‌سینا آن را بهترین داروی ترکیبی دانسته و برای آن فواید بسیاری را بر شمرده است. این مطالعه در صدد آن است که جایگاه داروی تریاق را از لحاظ تاریخی، شیوه ساخت، فواید، آثار و نتایج از دیدگاه شیخ‌الرئیس ابن‌سینا در کتاب قانون بررسی نماید.

روش: این پژوهش با روش اسنادی - کتابخانه‌ای و به شیوه توصیفی - تحلیلی انجام شده است.

ملاحظات اخلاقی: در انجام این پژوهش، تمام اصول اخلاقی مربوط به پژوهش از جمله محرمانگی اطلاعات رعایت شده است.

---

۱. کارشناس ارشد تاریخ علوم پزشکی، گروه تاریخ علوم پزشکی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه

Email: Farshid.ragheb65@gmail.com.

علوم پزشکی شاهد، تهران، ایران.

یافته‌ها: یکی از داروهای بسیار پراهمیت که در منابع ارزشمند طب سنتی ایرانی از آن یاد شده است داروی تریاق (تریاق فاروق) است. ابن سینا آن را بهترین داروی ترکیبی دانسته و برای آن فواید بسیاری را برشمرده است، که از آن جمله علاج مسمومیت از گزش ونیش مار؛ کژدم، سگ هار و داروهای سمی است. البته این موارد تنها گوشه ای از فواید این داروست.

بحث و نتیجه‌گیری: نتایج تحقیق نشان می‌دهد که تریاق فاروق از دیدگاه ابن سینا یکی از بهترین داروهای ترکیبی است که فواید بسیار گسترده و فراتر از علاج برخی مسمومیت‌ها دارد. از نظر ابن سینا بهترین نسخه تریاق فاروق همان نسخه‌ای است که از آندروماخوس به یادگار مانده است. همچنین وی دستکاری و تغییر میزان و مفردات آن دارو را که از سوی طبیبان ذکر شده است جایز نمی‌داند.

واژگان کلیدی: ابن سینا، داروسازی، تریاق، سموم

مروری گذرا بر دیدگاه ابن‌سینا در شناخت، پیشگیری و درمان چاقی

سمیه مرغوب خواجه^۱

زمینه و هدف: چاقی از جمله بیماریهایی است که امروزه به دلیل تغییر سبک زندگی و نوع تغذیه گسترش یافته است. شیوع سریع اضافه وزن در سرتاسر جهان و ارتباط آن با سایر بیماریها باعث شده تا توجه زیادی را به خود جلب کند. در طب سنتی نیز حکما به چاقی توجه کرده و انواع آن را مورد بررسی قرار داده‌اند. در این مقاله به بررسی نظرات ابو علی حسین ابن‌سینا مشهور به ابن‌سینا به عنوان یکی از برجسته‌ترین حکمای طب سنتی می‌پردازیم.

روش: در این مطالعه مروری کتابخانه‌ای، سعی در بررسی نظرات ابن‌سینا در رابطه با چاقی و روشهای درمانی آن شده است.

ملاحظات اخلاقی: در تدوین این پژوهش با پرهیز از جانبداری در مراجعه به اسناد و متون، اصل امانت داری رعایت شده است.

یافته‌ها: با بررسی مطالب موجود در کتاب قانون، تالیف ابن‌سینا، در می‌یابیم که شیخ الرئیس ابن‌سینا به عنوان بزرگترین چهره پزشکی، بهترین حالت بدن را متعادل بودن دانسته و چاقی و لاغری مفرط را منع کرده است. وی چاقی را به دو دسته شحمی (پیه‌ای) و لحمی (گوشتی) تقسیم کرده و با تأکید بر خطرناک بودن نوع شحمی بیشتر به بررسی و درمان آن پرداخته است.

بحث و نتیجه‌گیری: در طول تاریخ توجه عموم مردم به چاقی با نگاه مثبتی همراه بود و از نشانه‌های ثروت و جایگاه اجتماعی بالا محسوب می‌شد. بر خلاف دیدگاه اجتماعی، حکمای طب سنتی از جمله ابن‌سینا تأکید بر متعادل بودن بدن داشتند. تأکید بر پیشگیری، سبک زندگی سالم و استفاده از داروهای ساده و سایر روشهای درمانی در جهت کنترل و بهبود چاقی بود.

واژگان کلیدی: چاقی، سمن، فربه، قانون، ابن‌سینا، طب سنتی ایرانی

۱. کارشناسی ارشد تاریخ علوم پزشکی، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی تبریز،

درباره دلک و غمز و اعمال یدای در کتاب قانون و توجه به یک اشتباه

محسن باغبانی،^{*} ۱ مهديه اسدی ۲

زمینه و هدف: بررسی تغییرات معنایی و کاربردی اصطلاحات علمی در طول زمان و درک درست آن‌ها در فهم پژوهشگران از متون علمی اثرگذار است. هدف این نوشتار نشان دادن راهیابی تغییر و توسع در معنای اصطلاح اعمال یدای در کتاب قانون و دوره معاصر است.

روش: کیفی و مبتنی بر تحلیل محتوا و مقایسه است.

یافته‌ها: ابن‌سینا در فصل هجدهم کتاب قانون کارهایی چون استحمام، دلک و غمز، راه رفتن در آفتاب، خوابیدن یا غلتیدن در شن، فرو بردن بدن در روغن، و پاشیدن آب بر صورت را در دسته اسباب بیرونی غیرضروری غیرمضر قرار داده است. اصطلاح اعمال یدای در کتاب‌های ارجوزه و قانون ابن‌سینا نیز در سه دسته عمل در گوشت، عمل در استخوان، و عمل در رگ جای داده شده و در شش روش شکسته‌بندی، جانداختن، شکافتن، دوختن، قطع کردن، و داغ‌گذاری منحصر شده است. پس از نظر ابن‌سینا (و دیگر قدما) دلک و غمز در زمره اعمال یدای نبوده‌اند.

اصطلاح «اعمال یدای» در روزگار ما ظاهراً تلاشی برای معادل‌یابی طبی واژگان manipulation و manual therapy بوده و آن را یا باید حاصل نوعی اشتباه به سبب اشتراک لفظ، یا توسع معنایی و کاربرد مجازی، یا حاصل دگردیسی تاریخی معنای واژه دانست.

---

۱. دکتری زبان و ادبیات فارسی از پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی - پژوهشگر حوزه

Email: baghbani.mohsen@gmail.com

طب و داروسازی سنتی.

۲. دکتری زبان و ادبیات فارسی از دانشگاه محقق اردبیلی - پژوهشگر حوزه طب و داروسازی

سنتی.

بحث و نتیجه‌گیری: اعمال یداوی در کتاب قانون شامل روش‌های دلک و غمز نبوده و رابطه منطقی این اصطلاح در دو دوره معاصر و قدیم، عام‌وخاص من‌وجه است.

واژگان کلیدی: ابن‌سینا، اعمال یداوی، دلک، غمز، اسباب غیرضروری و غیرمضر

بررسی و تبیین شخصیت و آثار ابن سینا از دیدگاه شاگرد ناشناخته او، ابومحمد عبدالله ازدی

مصطفی معلمی،^۱ مرتضی دارابی‌نیا،^۲ حسین جلاهی^۳

زمینه و هدف: شخصیت ابن سینا به عنوان یکی از مشاهیر علم پزشکی و فلسفه به خوبی در جهان شناخته شده است اما با انتشار کتاب الماء تالیف ابومحمد عبدالله ازدی (د. ۴۵۶ق) به همت پژوهشگر معروف عرب، هادی حسن حمودی، روشن شد ابومحمد عبدالله بن محمد ازدی از شاگردان ابن سینا بوده که در هیچ یک از زندگینامه‌های ابن سینا به او اشاره نشده است. ازدی در این کتاب نزدیک به صدبار از ابن فیلسوف به عنوان استاد خویش در پزشکی یاد کرده است. واکاوی شخصیت ابن سینا از دیدگاه این شاگرد در این پژوهش دنبال می‌گردد.

روش: این مطالعه یک پژوهش کیفی است که به روش تحلیل محتوا و با تمرکز اولیه بر کتاب الماء (سه مجلد) تالیف ابومحمد عبدالله ازدی انجام می‌پذیرد. این مطالعه در مراحل چندگانه‌ی یافتن کلیدواژه‌ها، جستجو در متن کتاب الماء، جستجوهای تکمیلی در کتب تاریخی و دایرةالمعارف‌های اسلامی (به منظور یافتن داده‌هایی مرتبط با موضوع این پژوهش)، جستجو در بانک‌های الکترونیکی فارسی و لاتین، دسته‌بندی، مرتب‌سازی و تحلیل محتوا انجام شد.

یافته‌ها: نقل قول‌های پرشماری از ابن سینا در کتاب الماء نوشته ازدی وجود دارد. داده‌های نوینی از کتاب یادشده به دست می‌آید که نیازمند توجه بیشتر است. ازدی گاه به تفسیر آراء طبیبی استاد خویش پرداخته است. مطالبی از ابن سینا در این کتاب وجود دارد که در آثار موجود از ابن سینا مانند قانون یافت

۱. دانشیار دانشگاه علوم پزشکی مازندران، دانشکده پزشکی، گروه تاریخ علوم پزشکی.

۲. استادیار دانشگاه علوم پزشکی مازندران.

۳. استادیار دانشگاه علوم پزشکی مازندران، مرکز توسعه آموزش.

نمی‌شود. ازدی با مهاجرت به اندلس و اقامت در بلنسیه (والنسیای کنونی)، ابن سینا و کتاب قانون او و سایر آثارش را در آنجا معرفی نمود.

بحث و نتیجه‌گیری: از آنجا که ابومحمد ازدی یک عربِ اهل عمان بود احتمال می‌رود این امر موجب شد او در میان شاگردان ابن سینا که همگی ایرانی بوده‌اند غریب افتاده باشد و اخبار شاگردی او نه در زبان ابن سینا آمده و نه از سوی دیگر شاگردانش اشاره‌ای به این فرد شده است. با این وجود به احتمال بسیار زیاد می‌توان گفت ازدی نخستین کسی است که قانون ابن سینا را به مغرب جهان اسلام یعنی اندلس برده است. نقل قولهای منحصر ازدی از ابن سینا مویذ این نکته است که او خود این مطالب را از استادش شنیده است. بازشناسی شخصیت ابن سینا از دیدگاه ازدی براساس کتاب تازه یاب او (کتاب الماء) نکات تازه‌ای در برابر خوانندگان قرار خواهد داد.

واژگان کلیدی: ابن‌سینا، ابومحمد ازدی، ابن‌الذهبی، کتاب‌الماء، القانون فی الطب

اثربخشی گیاه دارویی شاهتره در درمان اگزما از دیدگاه بوعلی سینا

زینب مرزبان^۱، مائده رزقی*^{۲،۳}

زمینه و هدف: شاهتره (*Fumaria officinalis*) در منابع طب سنتی ایران برای درمان برخی از اختلالات پوستی همچون اگزما معرفی شده است. با توجه به اینکه طب ایرانی میراثی ارزشمند و نتیجه هزاران سال تجربه درمانگران و حکمای این سرزمین است، بازبینی این اطلاعات به ویژه کتاب قانون می‌تواند راهگشای ما در دستیابی به درمانهای موثرتر و کم عارضه‌تر اگزما باشد. بنابراین هدف از این پژوهش، بررسی دیدگاه بوعلی سینا بر اثربخشی شاهتره در درمان اگزما می‌باشد.

روش: با بررسی کلیدواژه‌های مرتبط همچون شاهتره، شاهترج، حرف، قوبا، جرب، حگه و سغه در کتاب قانون، اثرات دارویی گیاه شاهتره در درمان اگزما مورد مطالعه قرار گرفت.

ملاحظات اخلاقی: در این پژوهش انتقال مطالب در استفاده از منابع تاریخی با دقت رعایت شده است. J.

یافته‌ها: با توجه به بررسی کلیدواژه‌های ذکر شده در قانون، ابن سینا چندین بار از شاهتره در درمان اگزما نام برده است چه به صورت تک و چه در ترکیب با مفردات دیگر، طبیعت آن را سرد و خشک می‌دانست و عمدتاً راه مصرف آن به

---

۱. کارشناسی ارشد تاریخ پزشکی، کمیته تحقیقات دانشجویی، دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ایران.

۲. استادیار گروه طب سنتی، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ایران.

۳. مرکز تحقیقات طب سنتی و تاریخ علوم پزشکی، پژوهشکده سلامت، دانشگاه علوم پزشکی

صورت خوراکی از جمله شکل دارویی حب ذکر شده است. امروزه نیز مطالعات تجربی مختلفی بر روی گیاه شاهتره در درمان اگزما انجام شده است، از جمله در دو مطالعه کارآزمایی بالینی دوسوکور تصادفی، به بررسی اثر کرم حاوی عصاره الکلی گیاه شاهتره در مقایسه با مومتازون و پلاسبو در درمان اگزمای مزمن پوستی پرداخته شده است. طبق نتایج این مطالعات، کاهش نمره SCORAD قبل و بعد از درمان معنی دار بوده و عصاره گیاه با قدرت آنتی اکسیدانی بالا و اثرات تعدیل‌کنندگی سیستم ایمنی بدن بر شدت علائم اگزما در بیماران تاثیر قابل توجهی نشان داد.

بحث و نتیجه‌گیری: رهنمودهای طبای ایرانی و تجربیات آنها مسیری موثر در جهت درمان بیماریهای پوستی از جمله اگزما می‌باشد. علاوه بر تاکیدات قانون، این اثرات در مطالعات جدید نیز تأیید شده‌اند. هرچند برای نتیجه‌گیری دقیق‌تر به مطالعات بیشتری نیاز است.

واژگان کلیدی: طب سنتی ایرانی، اگزما، شاهتره، قانون

روغن مالی در بیماریهای کودکان در کتاب قانون ابن سینا

رقیه جوان،^{۱*} سید مجید غضنفری،^۲

سید جمال میرموسوی،^۳ پریناز فروزان^۴

زمینه و هدف: پوست، بزرگترین اندام انسان، مسیری کارآمد برای دارو رسانی است، زیرا چندین معایب راه های خوراکی و تزریقی را دور می زند. در طب ایرانی واژه تدهین برای کاربرد موضعی روغن روی قسمت های مختلف بدن به کار می رود که یکی از روشهای درمانی برخی از بیماریها محسوب می شود. هدف از این مطالعه بررسی کاربرد روغن مالی در بیماریهای کودکان در کتاب قانون ابن سینا است.

روش: با استفاده از کلید واژههایی مانند مولود، طفل، اطفال، دهن جستجوی الکترونیکی و دستی در کتاب قانون ابن سینا انجام شد سپس اطلاعات گردآوری و به هدف محوری پژوهش پرداخته شد.

یافته‌ها: یکی از کاربردی ترین روغن های موضعی توصیه شده در مبحث بیماریهای اطفال کتاب قانون روغن زیتون است که موارد استفاده آن شامل مواردی مانند مالیدن روی بند ناف بریده شده، چکاندن در بینی و چشم نوزاد تازه متولد شده، روغن مالی دور شکم در هنگام یبوست، چرب نمودن سر و گردن طفل با روغن زیتونی مخلوط شده با آب گرم در هنگام رویش دندان، استفاده موضعی روغن زیتون به همراه روغن بنفشه در کزاز ناشی از خشکی، مالیدن روغن زیتون پشت گوش و عقب زبان در مشکل تنفسی است. روغن سوسن، حنا و خیری (شب بو) در تشنجات همراه با دندان درآوردن، روغن گل

۱. مرکز تحقیقات بیماریهای غیرواگیر، گروه طب ایرانی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی

Email: r_javan51@yahoo.com

سبزوار، سبزوار، ایران.

۲. مرکز تحقیقات سلامت سالمندان، دانشگاه علوم پزشکی سبزوار، سبزوار، ایران.

۳. گروه طب ایرانی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی سبزوار، سبزوار، ایران.

۴. مرکز تحقیقات سلولی و مولکولی، دانشگاه علوم پزشکی سبزوار، سبزوار، ایران.

سرخ در ورم گرم مغز کودک و مالیدن روغن کاهو و روغن خشخاش بر روی ناحیه بناگوش (گیجگاهی) و ملاج سر جهت بی خوابی مفید دانسته شده است. **بحث و نتیجه گیری:** با توجه به عوارض داروهای خوراکی در کودکان، استفاده داروهای موضعی از جمله مالیدن روغن بر بدن روش مناسبی در درمان بیماریهای این گروه سنی است. در این زمینه می توان از موارد توصیه شده در کتاب قانون بهره گرفت.

واژگان کلیدی: ابن سینا، اطفال، روغن مالی

فلسفه پزشکی: ارتباط، وابستگی و تاثیرات متقابل طب و فلسفه بر یکدیگر از منظر ابن سینا

محمد هاشمی مهر^۱

زمینه و هدف: فلسفه پزشکی شامل مباحثی در زمینه‌ی معرفت‌شناسی، ارزش‌شناسی، روانشناسی، متافیزیک و پزشکی است. ابن سینا به عنوان فیلسوفی طبیب، پزشکی و فلسفه را به هم وابسته می‌داند. مطالعه‌ی حاضر به شرح فلسفه پزشکی و تاثیرات متقابل طب و فلسفه بر یکدیگر از دیدگاه ابن سینا می‌پردازد.

روش: این مطالعه به روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و جستجوی کلیدواژه‌های فلسفه پزشکی، ابن سینا، طب ایرانی و تاریخ پزشکی به ارتباط و تاثیر متقابل طب و فلسفه بر یکدیگر می‌پردازد. جستجو در بانک‌های اطلاعاتی Scopus, PubMed, Google Scholar and SID جهت دستیابی به اطلاعات تکمیلی انجام گرفت.

ملاحظات اخلاقی: این پژوهش صرفاً با تکیه بر منابع کتابخانه‌ای انجام شده و اصل امانتداری و صداقت استناد به متون مورد استفاده، اصالت منابع و پرهیز از جانبداری در مراجعه به متون یا تحلیل‌ها رعایت شده است.

یافته‌ها: ابن سینا از پیش‌تازان تلفیق فلسفه و پزشکی در ایران بوده است. در دهه‌های اخیر فلسفه پزشکی جایگاه خاصی در سطح جهانی یافته و در بسیاری از دانشگاه‌های معتبر تدریس می‌شود. از وجوه نیازمندی پزشکی به فلسفه، اثبات موضوعات پزشکی است. ابن سینا معتقد است که طبیب نباید مسائل فلسفی را در محدوده‌ی طب بحث کند مگر اینکه فیلسوف باشد. دانش پزشکی از

---

۱. کارشناسی ارشد تاریخ علوم پزشکی، مرکز تحقیقات طب سنتی و تاریخ علوم پزشکی بابل،

Email: m.hashemimehr@mubabol.ac.ir

دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ایران.

منظر او در چهار سطح «نظریه پزشکی»، «شرح نظرات پیشینیان»، «نظریه عمل» و خود «عمل» تعریف می‌شود. ابن‌سینا می‌گوید: چون در فلسفه هر چیزی اسباب چهارگانه دارد، بیماری و سلامتی نیز دارای علل اربعه می‌باشد و قابل اثبات است.

بحث و نتیجه‌گیری: فلسفه پزشکی، حیطة‌ی هم‌پوشانی دو علم فلسفه و طب است. آن چه در این دوران ضرورت دارد احیای طب سنتی ایرانی بر اساس دیدگاه‌ها و مبانی فلسفی ابن‌سیناست. ابن‌سینا، دیدی عمیق، الهی و همه‌جانبه‌نگر به انسان و هستی دارد. شایسته است از این دیدگاه در طب جدید نیز استفاده شود تا بتوان شناختی کامل نسبت به انسان پیدا کرد.

واژگان کلیدی: فلسفه پزشکی، ابن‌سینا، طب ایرانی، تاریخ پزشکی

مراقبت بند ناف هنگام تولد از دیدگاه ابن سینا

مهراوه شجاعی،^{۱*} نیکی مزاری

زمینه وهدف: بطور کلی پس از تولد نوزاد، مراقبتهای اولیه مانند بریدن بند ناف، خشک کردن، ارزیابی عملکرد قلبی و تنفسی، تثبیت دمای بدن، شناسائی موارد پرخطر، شروع اولین تماس پوستی مادر با نوزاد و آغاز شیردهی توسط ماما انجام می‌شود. لازم به ذکر است که از دیدگاه طب ایرانی، مراقبت از بند ناف در مدت ۳۰-۱۵ دقیقه بعد از تولد جهت سلامتی نوزاد، از اهمیت خاصی برخوردار است.

روش: این مطالعه مروری بوده و بر مبنای جدیدترین مقالات علمی جمع‌آوری گردیده است.

یافته‌ها: مطالعات انجام شده نشان داده است که عدم رعایت شرایط استریل در حین بریدن بند ناف می‌تواند در طول هفته اول یا دوم تولد منجر به عفونت (امفالیته) با علائم التهاب، ترشحات چرکی زرد رنگ ریشه بندناف، سپسیس و مرگ نوزاد شود. در علم نوین پزشکی، ماما دو گیره مخصوص بندناف را نزدیک ناف نوزاد قرار داده و سپس بین دو کلامپ را برش می‌دهد. پس از قطع بندناف توسط قیچی استریل، عروق بندناف توسط ماما معاینه می‌شود. ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا ملقب به ابن سینا، پزشک مشهور ایرانی (۴۲۸-۳۷۰ ه.ق)، در کتاب قانون پیشنهاد کرده بند ناف حدود ۴ انگشت بالاتر از مرکز ناف با یک وسیله تمیز بریده و سپس توسط نخ پشمی دولای تمیز و نرم گره زده و با یک پارچه تمیز آغشته به روغن زیتون به انتهای بند ناف پیچیده شود جهت پیشگیری از خونریزی و عفونت، توصیه به استفاده از پودر نرم وسائیده شده از ترکیب چند گیاه: زرد چوبه، دم‌الاحوین (خون سیاوشان)، زیره، مرمرکی شده

۱. عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت، کارشناس ارشد مامائی.

است. ۴-۷ روز پس از افتادن بند ناف در محل ناف از پودر سوخته صدف، تاندون سوخته سم گوساله یا پودر سوخته روی حل شده در الکل استفاده می نمود.

بحث و نتیجه گیری: مراقبت بهداشتی از بند ناف نقش مهمی در سلامت نوزاد دارد. مطالعات مربوط به کتاب قانون بوعلی نشان می دهد، روش های مختلفی برای جلوگیری از عفونت و خونریزی بند ناف وجود داشته است.

واژگان کلیدی: مراقبت، نوزاد، تولد، ابن سینا

بی‌خوابی و اختلالات مربوط به آن از منظر کتاب قانون

مریم شایسته^۱

زمینه و هدف: خواب طبیعی باعث تجدید و تقویت قوای جسمانی و روانی می‌شود. یکی از علل به خواب رفتن در کتاب قانون در نتیجه افزایش رطوبت در مغز است که این رطوبت مانع حرکت روح در عصب شده و در نتیجه فرد به خواب می‌رود. هزینه‌های بالا، عوارض درمان و همچنین عدم پاسخ مناسب به درمانهای طب رایج علاقه به استفاده از درمانهای مکمل را افزایش داده است. مطالعه حاضر به بررسی عوامل مرتبط با بی‌خوابی و خواب خوب از دیدگاه طب سنتی و طب رایج می‌پردازد.

روش: در این روش که یک مطالعه کتابخانه‌ای است قانون و شروح کتاب قانون و پایگاههای اطلاعاتی روز دنیا جستجو شده و خواب و اختلالات مربوط بر مبنای طب جدید و قدیم مقایسه شده است.

یافته‌ها: علل بی‌خوابی به دو دسته درونی و بیرونی تقسیم می‌شوند که عواملی مانند خشکی مغز، رطوبت غریبه، سوءهاضمه، امتلاء، تب، اورام، درد از علل درونی و مواردی مانند غم و اندوه، افکار مشوش، شادی زیاد از علل بیرونی می‌باشد. خواب مناسب با مزاج فصول و میزان رطوبت آن، ورزش ملایم، هضم خوب غذا، دفع مناسب سموم و همچنین کنترل مناسب اعراض نفسانی مرتبط است.

ابوعلی سینا از فیلسوفان و پزشکان بزرگ نامدار ایرانی در کتاب قانون به درمانهای مناسب برای بی‌خوابی به ایجاد رطوبت مناسب در مغز، پرهیز از غذاهای نفاخ و خشکی افزای مغز و ماساژ کف پا اشاره می‌کند. همچنین اصلاح سبک زندگی خط اول درمان در اختلالات مرتبط با خواب از دیدگاه طب جدید و قدیم است.

واژگان کلیدی: طب سنتی، ابن سینا، بی‌خوابی

درمان‌های گیاهی اگزما با رویکردی به کتاب دوم قانون ابن‌سینا

حانیه اسمعیلی،^۱ شیرین فهیمی،*^۱ مریم جهانانیده،^۱

شادی سرهرودی،^۲ سولماز غفاری^۳

زمینه و هدف: اگزما یا درماتیت، یک اختلال التهابی جلدی مزمن و مکرر است که باعث خارش، خشکی جلد و بروز ضایعات پوستی قرمز و ترشح‌دار می‌گردد. کمپرس مرطوب و خنک، آنتی‌هیستامین‌های خوراکی، کورتیکواستروئیدها و تاکرولیموس موضعی از جمله درمان‌های متداول اگزما به شمار می‌روند. در طب سنتی ایران، برای درمان اگزما که با عنوان «نارالفارسی» شناخته شده است، گیاهان متعددی به شکل خوراکی و موضعی کاربرد داشته‌اند. در این مطالعه، گیاهان موثر بر اگزما در کتاب قانون ابن‌سینا به عنوان مهم‌ترین منبع طب سنتی ایران مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

روش: به منظور شناسایی گیاهان موثر بر اگزما، کتاب دوم قانون (ابن‌سینا) با کلیدواژه «نارالفارسی» مورد بررسی قرار گرفت و پس از استخراج نام‌های سنتی گیاهان، اسامی علمی آن‌ها به کمک کتب مرجع گیاهشناسی شناسایی شدند. سپس تحقیقات گسترده‌ای در پایگاه‌های علمی جدید مانند گوگل اسکالر، اسکوپوس و پاب‌مد تا دیماه ۱۴۰۲ انجام شد تا اثرات ضد اگزما، ضد التهاب و ضد میکروبی این گیاهان در مطالعات جدید بررسی گردند.

---

۱. گروه داروسازی سنتی و طب ایرانی، دانشکده داروسازی و علوم دارویی، دانشگاه علوم پزشکی آزاد اسلامی، تهران، ایران.
Email: Fahimishirin@yahoo.com

۲. گروه فارماکولوژی و سم‌شناسی، دانشکده داروسازی و علوم دارویی، دانشگاه علوم پزشکی آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۳. گروه فارماسیوتیکس، دانشکده داروسازی و علوم دارویی، دانشگاه علوم پزشکی آزاد اسلامی، تهران، ایران.

یافته‌ها: حدود ۱۴ نام سنتی از گیاهان مورد استفاده در بهبود اگزما از کتاب دوم قانون استخراج و اسامی علمی آن‌ها شناسائی شد. مطالعات جدید اثرات ضد التهابی و آنتی باکتریال بسیاری از این گیاهان را آشکار ساخته است.

بحث و نتیجه‌گیری: اگرچه اثرات بسیاری از گیاهان شناسائی شده در منابع طب سنتی ایران بر روی اگزما در منابع جدید مورد مطالعه قرار نگرفته است، ولی این گیاهان با دارا بودن اثرات ثابت شده در زمینه بهبود التهاب و عفونت می‌توانند گزینه‌های مناسبی برای مطالعات بیشتر در زمینه بهبود اگزما باشند.

واژگان کلیدی: اگزما، گیاهان داروئی، کتاب قانون، طب سنتی ایران

بررسی دیدگاه ابن‌سینا و جالینوس درباره دستگاه گردش خون

فرزانه عامری^۱

زمینه و هدف: شواهد تاریخی نشان می‌دهد پزشکی اسلامی ریشه یونانی دارد از این‌رو برای درک و فهم پزشکی ابن‌سینا بهتر است پزشکی جالینوس را شناخت. بنابراین مساله پژوهش حاضر بررسی تفاوت‌های دیدگاه ابن‌سینا و جالینوس نسبت به دستگاه گردش خون است و پاسخ‌گویی به این پرسش که توصیف ابن‌سینا از دستگاه گردش خون چه تفاوت‌هایی با توصیف جالینوس دارد؟ بدین منظور مقاله از سه بخش تشکیل شده است: در بخش نخست به دیدگاه جالینوس نسبت به دستگاه گردش خون می‌پردازیم و بخش دوم به دیدگاه ابن‌سینا نسبت به دستگاه گردش خون و در بخش سوم تفاوت‌های دیدگاه ابن‌سینا و جالینوس نسبت به دستگاه گردش خون را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

روش: این پژوهش به روش کتابخانه‌ای و با اتکا بر روش مقایسه‌ای و تطبیق آثار منتسب به ابن‌سینا و جالینوس انجام شده است.

ملاحظات اخلاقی: در این پژوهش اصل امانتداری و صداقت در استناد به متون مورد استفاده، اصالت منابع و پرهیز از جانبداری در مراجعه به متون یا تحلیل‌ها رعایت شده است.

یافته‌ها: بررسی آثار ابن‌سینا و جالینوس نشان می‌دهد ابن‌سینا همان‌طور که تحت‌تاثیر نظریه پزشکی جالینوس بود اما در برخی موارد مخالف نظر جالینوس بود به عنوان نمونه جالینوس در شناسایی آناتومی قلب وجود دو بطن راست و چپ را تشخیص داد اما ابن‌سینا برای قلب سه بطن متصور بود: دو بطن نسبتاً بزرگ و بطن میانی که مخزن غذای قلب است. همچنین جالینوس منشاء نبض

۱. دانش‌آموخته دکتری تاریخ علم دوره اسلامی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

را قلب، جهت حرکت پنوما می‌دانست و از نظر او قلب ذاتاً نبض دارد اما ابن سینا معتقد بود شریان به ذات خود نبض دارد و ارتباطی با قلب ندارد و دلیل آن تنفس رگ‌ها است.

بحث و نتیجه‌گیری: پزشکان اسلامی همچون ابن سینا در بیش‌تر عقاید و نظریات خود تابع طب جالینوسی بودند اما در برخی موارد که با اعتقادات و مبانی عقلی آن‌ها سازگار نبوده، شاهد اختلاف نظر در روش و نظریه‌ها هستیم.

واژگان کلیدی: ابن سینا، جالینوس، طب اسلامی، طب یونانی، دستگاه گردش خون.

بررسی عملکرد طعم تلخ در درمان بیماری‌های قلبی از دیدگاه ابن سینا مریم محمدی عراقی^۱

زمینه و هدف: با توجه به وجود گیرنده‌های چشایی در بافتها خارج دهانی، عملکرد چشایی تنها به حفره دهان مربوط نمی‌شود، بلکه در بسیاری از اعمال فیزیولوژیکی موثر است.

بیش از ده قرن پیش، ابن سینا نیز به تأثیرات و عملکرد انواع طعم‌ها در بدن اشاره کرده است. در این مقاله عملکرد طعم تلخ در بیماریهای قلبی بر اساس مقالات جدید و نظرات ابن سینا بررسی شده است.

روش: مقالات منتشر شده به زبان انگلیسی در ۱۰ سال گذشته در PubMed،

Google Scholar، Scopus و Embase با کلمات کلیدی زیر جستجو شدند: bitter taste receptor, (bitter taste and effects), (bitter taste and cardiovascular system), (bitter taste and heart).

همچنین به منظور بررسی تأثیر طعم تلخ بر سیستم قلبی عروقی، کتب زیر مورد استفاده قرار گرفت: قانون فی الطب، منافع الاغذیه و دفع مضارها و رساله ادویه قلبیه.

یافته‌ها: بررسی‌ها نقش گیرنده‌های طعم تلخ (T2Rs) را در تولید و عملکرد هورمون‌های تیروئید، هموستاز گلوکز، هورمون‌های غدد درون ریز و انقباض و انبساط عضلات صاف نشان می‌دهد.

ابن سینا معتقد است که اکثر داروهایی که در بیماری‌های قلبی استفاده می‌شوند با ایجاد دو عمل مهم که در طب ایرانی (قبض) و (جلاء) نامیده می‌شوند، اثر درمانی خود را بر بدن اعمال می‌کنند.

بحث و نتیجه‌گیری: با توجه به وجود شواهدی مبنی بر وجود گیرنده‌های طعم تلخ (T2Rs) بر روی قلب و اثرات آن بر فیزیولوژی قلب و وجود تعداد زیادی از داروهای تلخ مزه در کتاب ابن‌سینا (رساله ادویه قلبیه)؛ از این داروهای گیاهی می‌توان برای جمع‌آوری شواهد علمی بیشتر در مورد اثرات طعم تلخ بر قلب استفاده کرد.

واژگان کلیدی: طعم تلخ، بیماریهای قلبی، ابن‌سینا

مروری بر اثرات درمانی گیاه خرفه در التهاب معده از دیدگاه قانون فی الطب و طب رایج

زینب مرزبان،^۱ مائده رزقی^{۲*}

زمینه و هدف: خرفه با نام علمی (*Portulaca oleracea*) به عنوان یک گیاه دارویی در طب سنتی برای طیف وسیعی از بیماری‌ها، از جمله بیماریهای گوارشی و التهابی معده مورد استفاده قرار می‌گرفت. این گیاه دارای ترکیباتی مانند فلاونوئیدها، آلکالوئیدها، پلی ساکاریدها و تریپنوئیدها است. با توجه به کارایی صدها ساله طب ایرانی بخصوص کتاب معروف قانون فی الطب ابن سینا، هدف از این مطالعه، مروری بر اثرات درمانی گیاه خرفه بر التهاب معده از دیدگاه قانون و همچنین طب رایج می‌باشد.

روش: در این مطالعه مروری، کتاب مرجع و مهم طب سنتی «قانون فی الطب» و پایگاه‌های علمی معتبر با استفاده از کلیدواژه‌های خرفه، بقله الحمقاء و التهاب معده مورد تحقیق قرار گرفت.

ملاحظات اخلاقی: در پژوهش حاضر اصالت متن، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

یافته‌ها: ابن‌سینا معتقد است خرفه گیاهی قابض است، که افسره‌اش در تاثیر درمانی بهتر از هر جزء آن است. طبیعت آن را سردتر می‌داند و آن را در درمان بیماری‌های گوارشی از جمله التهاب معده و کبد موثر دانسته است. روش

---

۱. کارشناسی ارشد تاریخ پزشکی، کمیته تحقیقات دانشجویی، دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ایران.

۲. استادیار گروه طب سنتی، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ایران. مرکز تحقیقات طب سنتی و تاریخ علوم پزشکی، پژوهشکده سلامت، دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ایران.
Email: maedehrezghi@yahoo.com, m.rezghi@mubabol.ac.ir

استفاده از آن را در التهاب معده به شکل خوراکی و همچنین به صورت ضماد ذکر کرده است. در تحقیقات جدید *in vitro* و *in vivo* فواید آن در درمان بیماری‌های گوارشی و التهابی ثابت شده است. نتایج مطالعاتی که به اثرات درمانی خرفه بر اختلالات معده پرداخته‌اند، نشان داده که عصاره‌های آبی و اتانولی این گیاه، باعث کاهش التهاب، مهار ضایعات معده و کاهش اسیدپتیه می‌شوند و اثر محافظتی بر معده دارند.

بحث و نتیجه‌گیری: استفاده از انواع روش‌های خوراکی و موضعی داروهای با منشأ طبیعی، در کنار داروهای رایج در درمان بیماری‌های گوارشی، از جمله بیماری‌های التهابی معده می‌تواند به عنوان یک درمان مکمل مدنظر قرار گیرد، هرچند اثبات این امر به دلیل عدم وجود اطلاعات کافی مربوط به اثرات آن در انسان، نیاز به مطالعات بالینی بیشتری در آینده دارد.

واژگان کلیدی: طب سنتی ایرانی، خرفه، التهاب معده، قانون فی الطب

معیارها و شاخص‌های اصول اخلاق پزشکی در آثار منتخب ابن سینا

محمد هاشمی مهر،*^۱ کوثر صفر پور^۲

زمینه و هدف: دانش پزشکی با حفظ جان و روان انسان‌ها، حرفه‌ای مقدس به شمار می‌آید. از این رو مبحث اخلاق پزشکی از دیرباز مورد توجه حکما و اطبای ایرانی بوده است. هدف از پژوهش حاضر، معرفی شاخص‌ها و مصادیق اخلاق پزشکی از میان آثار منتخب ابن سینا می‌باشد.

روش: این پژوهش با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و به روش توصیفی-تحلیلی با استفاده از کلیدواژه‌های اخلاق پزشکی، ابن سینا، طب ایرانی و تاریخ پزشکی به معرفی مباحث اصول اخلاق پزشکی از رساله‌های فی علم الأخلاق، فی البرّ و الاثم فی الاخلاق، کتاب اشارات و تنبیهات، شفاء و قانون ابن سینا می‌پردازد. جستجو در بانک‌های اطلاعاتی معتبر نظیر Scopus, PubMed, Science Direct and Google Scholar جهت دستیابی به اطلاعات بیشتر انجام گرفت.

ملاحظات اخلاقی: این پژوهش صرفاً با تکیه بر منابع کتابخانه‌ای انجام شده و اصل امانتداری و صداقت استناد به متون مورد استفاده، اصالت منابع و پرهیز از جانبداری در مراجعه به متون یا تحلیل‌ها رعایت شده است.

یافته‌ها: به اعتقاد ابن سینا، ارتقا علمی پزشک، بالا بردن مهارت ارتباطی با بیمار، پرهیز از اهمال در طبابت، شناخت درست بیماری، تجویز داروی مناسب، ایجاد امید در بیمار، پذیرفتن اشتباه پزشکی در صورت ارتکاب، حفظ اسرار بیمار، توجه به منافع بیمار و زیان نرساندن به او و پایبندی به رعایت اصول

۱. کارشناسی ارشد تاریخ علوم پزشکی، مرکز تحقیقات طب سنتی و تاریخ علوم پزشکی بابل،

دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ایران. Email: paul_wetmore@yahoo.com

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ علوم پزشکی، مرکز تحقیقات طب سنتی و تاریخ علوم

پزشکی بابل، دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ایران.

اخلاقی و حرفه‌ای، از مهمترین ویژگی‌ها و شروط لازم برای طبابت است. در گد‌های اخلاقی پزشک از منظر ابن سینا، شأن بیمار محوریت داشته است.

بحث و نتیجه‌گیری: نظریه اخلاق پزشکی ابن سینا، جزء نظریه‌های فضیلت‌گرا و غایت‌گرا است که محور اصلی آن کسب فضایل و رفع رذائل اخلاقی است که سعادت را هدف نهایی پزشک می‌داند. با پژوهش در متون طب سنتی ایرانی و بهره‌گیری از دستاوردهای علمی و زیست‌فناوری کنونی و همچنین واکاوی توصیه‌های ابن سینا در آثارش، می‌توان معیارهای اصول اخلاق پزشکی را به روزتر نموده و زمینه‌ی تحولی اساسی را در حوزه‌ی اخلاق پزشکی فراهم آورد.

واژگان کلیدی: ابن سینا، اخلاق پزشکی، طب ایرانی، تاریخ پزشکی

بررسی جایگاه ورزش در دوران سالمندی از دیدگاه ابن‌سینا

جمال رضایی اوریمی^۱

زمینه و هدف: دوران سالمندی یکی از مهمترین دوره‌های زندگی انسان است که ورزش نقش مهمی در حفظ سلامتی و ارتقای کیفیت زندگی سالمندان در آن ایفا می‌کند. هدف از این پژوهش، بررسی دیدگاه ابن‌سینا، در خصوص ورزش سالمندان در کتاب القانون فی الطب است.

روش: این پژوهش از نوع کتابخانه‌ای و به شیوه مروری بوده که با بهره‌گیری از کتاب القانون فی الطب ابن‌سینا انجام شده است.

ملاحظات اخلاقی: تمامی اصول اخلاقی در پژوهش‌های مروری مورد توجه قرار گرفته است.

یافته‌ها: ابن‌سینا ورزش را عاملی حیاتی برای حفظ سلامتی در دوران سالمندی معرفی می‌کند. از دیدگاه وی، انجام ورزش در حد اعتدال و در زمان مناسب، فرد را از ابتلا به بیماری‌های جسمی و روحی مصون می‌دارد. ابن‌سینا در خصوص نوع و میزان ورزش مناسب برای سالمندان، نکات ظریفی را بیان می‌کند. به عقیده وی، ورزش سالمندان باید متناسب با توانایی و شرایط جسمی فرد، در حد اعتدال و بدون ایجاد خستگی انجام گیرد. از نظر وی، سوارکاری، پیاده‌روی سریع، ترکیبی از سوارکاری و پیاده‌روی و تاب‌بازی، از جمله بهترین ورزش‌ها برای سالمندان به شمار می‌روند. در مقابل، سالمندانی که از بیماری‌های مختلف رنج می‌برند، باید با توجه به نوع بیماری خود، ورزش‌های مناسب را انتخاب کنند. به عنوان مثال، برای مبتلایان به بیماری‌های مغز و اعصاب و بیماری‌های سیستم تنفسی، پیاده‌روی، سوارکاری و ورزش‌های مربوط به نیمه تحتانی بدن توصیه می‌شود. در مورد بیماری‌های

۱. مرکز اورژانس پیش بیمارستانی و مدیریت حوادث، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری،

دستگاه ادراری تناسلی، ورزش‌های اندام‌های فوقانی مفید خواهد بود. ابن سینا همچنین بر اهمیت احیای تدریجی توانایی حرکتی در سالمندان کم‌تحرک و خانه‌نشین تاکید می‌کند و معتقد است که با انتخاب ورزش‌های مناسب، می‌توان به مرور زمان قوای جسمی این افراد را تقویت کرد.

بحث و نتیجه‌گیری: ابن سینا، دیدگاه جامعی در خصوص ورزش سالمندان ارائه می‌دهد که می‌تواند در تدوین برنامه‌های ورزشی مناسب برای سالمندان و ارتقای سطح سلامت و کیفیت زندگی آنان، مورد استفاده قرار گیرد.

واژگان کلیدی: ابن سینا، سالمندی، طب ایرانی، ورزش سالمندان

طبابت مبتنی بر شواهد و طب سنتی ایران: چالش‌ها و فرصت‌ها

مریم جهانگیر^۱

زمینه و هدف: بیش از سه دهه از آغاز قدرت گرفتن رویکرد طبابت مبتنی بر شواهد (Evidence Based Medicine: EBM) بر فرآیندهای تشخیصی و درمانی پزشکی نوین می‌گذرد. امروزه اگرچه طب نوین، خود چالش‌هایی را با این رویکرد دارد، اما شاهد آن هستیم که EBM نقش بسزایی در تصمیم‌سازی‌های نظام سلامت ایفا می‌کند. شاید در نگاه اول، EBM (بعنوان نماد تجربه‌گرایی) با روح حاکم بر مبانی طب ایرانی (بعنوان نماد عقل‌گرایی) و نظریات حکمایی همچون ابوعلی سینا^(۱)، در تضاد باشد؛ اما هنگامی که به متون اصیل طب ایرانی و دستاوردهای اطبا و حکمای این مکتب طبی نگاهی عمیق‌تر می‌اندازیم، با انبوهی از شواهد برآمده از قرن‌ها مشاهده و آزمودن، از زمان بقراط و جالینوس تا حکمای عصر حاضر، روبرو می‌شویم. هدف این مطالعه بررسی چالش‌ها و فرصتهایی است که ضابطه‌های EBM برای ارائه‌ی شواهد، در مسیر تبیین علمی آموزه‌های طب سنتی ایرانی می‌تواند ایجاد نماید.

مواد و روش‌ها: مطالعه از نوع مرور متون و پایگاه‌های اطلاعات پزشکی می‌باشد. **یافته‌ها:** تهدید دانش بومی طب ایرانی، عدم توجه همزمان به عوامل چندگانه‌ی غیربیولوژیک دخیل بر سلامتی و بیماری (مانند محل زندگی، تغییرات آب‌وهوایی و سبک زندگی)، نامناسب بودن نتایج برای همه شرایط جامعه‌ی هدف به علت عدم لحاظ کردن تفاوت‌های بین فردی (مزاجی)، فرهنگی و... از جمله اصلی‌ترین چالش‌ها و در مقابل، افزایش دقت و اعتبار روش‌های تشخیصی و درمانی طب ایرانی از طریق طراحی مطالعات علمی، شفاف‌سازی و ترویج چرایی گزاره‌های طب ایرانی و افزایش اعتماد جامعه‌ی علمی و عموم مردم و نتیجتاً ایجاد بستر مناسب برای ادغام روش‌های طب ایرانی

با پزشکی مدرن در سطوح مختلف بهداشت و درمان؛ از جمله فرصت‌های ایجاد شده با به خدمت گرفتن EBM در بیان شواهد طب ایرانی می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری: استفاده از رویکرد طبابت مبتنی بر شواهد برای بیان علمی مستندات طب ایرانی، لازم اما کافی نیست؛ لذا می‌بایست از محصور کردن آموزش و پژوهش در حیطه‌ی طب ایرانی صرفاً با رویکرد EBM اجتناب ورزید.

واژگان کلیدی: پزشکی مبتنی بر شواهد، آموزش پزشکی، دانش پزشکی، طب

سینوی

دانش داروسازی ابوعلی سینا

نادره آگاهی^۱

زمینه و هدف: حکیم ابوعلی سینا شخصیتی آشنا برای جهانیان دایرةالمعارف طبی را به دنیا ارزانی داشت. مهم‌ترین و ارزنده‌ترین وجه کتاب قانون جنبه تاریخی آن بوده که کم نظیر است. در این اثر به موارد بسیاری بر میخوریم که به دلیل ضعف اطلاعات و نبود امکانات، ابن سینا با استفاده از گیاهان دارویی و دیگر روشهای ابداعی خود به مداوای بیماران می‌پرداخته. در کتاب دوم قانون، ابن‌سینا در مورد داروهای مفرده، خواص آنها و عملکرد و ویژگی داروها به تفصیل سخن گفته.

روش: با استفاده از کتاب دوم قانون ابن سینا و بررسی مقالات منتشر شده در پایگاههای اینترنتی معتبر در خصوص گیاهان و مفرده‌های دارویی انجام شده است.

ملاحظات اخلاقی: در این نوشتار رعایت کامل امانت داری، استفاده از منابع معتبر و بدون اعمال نظر شخصی، اطلاعات دریافت شده عیناً پیاده‌سازی گردیده است.

یافته‌ها: ابن‌سینا در مبحث استفاده از داروها، ابتدا به ذکر قوانین طبیعی درباره به کار بردن داروها و سپس به شناسایی جزئی داروهای مفرده پرداخته. قوانین طبیعی داروها:

- شناسایی مزاج داروهای مفرده از راه تجزیه و سنجش - آشنایی با کنش قوای داروهای مفرده - مزاج داروهای مفرده: مزاج نیرومند و مزاج سست و جدایی‌ناپذیر - حالت‌هایی که از خارج بوسیله‌ی صنعت بر داروها وارد می‌شود و ویژگی‌های اولیه دارو دگرگون می‌شود - شناسایی قوای مزاج داروها از راه

---

۱. کارشناسی مددکاری اجتماعی (پژوشر طب سنتی)

آزمایش: اکتسابی نباشد، عوامل خارجی تغییراتی در گوهر آن ایجاد نکرده باشد، دارو فقط برای یک علت آزمایش شود، زمان اثربخشی و مستمر بودن تاثیر دارو در درازمدت مدنظر باشد، بر تن آدمی آزموده و سپس حکم گردد - شناسایی قوای مزاج از راه قیاس. شناختن گرمی و سردی، رنگ و بو، سرعت انجماد، اقسام مزه‌ها - شناسایی اعمال داروهای ساده و اثربخشی آنها (اثرات عمومی: اثرات چهار گانه ی اصلی، اثرات جزئی: اثرات درمانی داروهای که کنشهایی جزئی هستند و به کنشهای عمومی شباهت دارند).

- شناخت صفات داروها: سردی، گرمی، تری، خشکی، بو، رنگ، لطافت، غلظت، چسبندگی، شکنندگی، جمود، سیلان، لعابی بودن، چرب بودن، خشکی دهندگی، سبکی و سنگینی.

- طریقه‌ی چیدن انواع داروهای گیاهی، معدنی، حیوانی و نگهداری آنها - نتیجه گیری: آنچه که در زمینه ی داروهای مفرده، ترکیب آنها، خواص، صفات، طرز تهیه، موارد مصرف آنها بیان شد، در برقراری تعادل و بوجود آمدن مزاج معتدل، با توجه به حرارت غریزی بدن و تاثیر مزاج دارو بر مزاج بدن به جهت حفظ سلامت و پیشگیری از بیماری میباشد

واژگان کلیدی: ابوعلی سینا، داروسازی، پزشکی، درمان

چیستی علم‌النفس از نظر ابن‌سینا و کاربرد آن در طب

علی‌علیزاده^۱

زمینه و هدف: موضوع علم‌النفس، از گذشته تاکنون مورد توجه اطبا و فلاسفه بوده است. حکمای مسلمان در کتب و رسائل خود به تبیین وجه الهی و روحانی و مثالی نفس و ارتباط آن با بدن پرداخته‌اند. ابن‌سینا در بخش طبیعیات کتاب الشفاء در باب نفس و علم‌النفس به تفصیل سخن گفته است. در روزگار ما با توجه به رواج مطالعات و نظریات جدید درباره نفس، مراجعه به آثار حکمای مسلمان، علاوه بر زدودن غبار از علوم پیشینیان، امکان بهره‌گیری از این علوم را برای پژوهشگران فراهم می‌کند. این پژوهش به بررسی علم‌النفس از منظر ابن‌سینا و کاربرد آن در پزشکی اختصاص دارد.

روش: و به روش کتابخانه‌ای - اسنادی و به شیوه توصیفی - تحلیلی انجام شده است.

و نشان می‌دهد که ابن‌سینا علم چگونگی رابطه بین نفس و بدن را علم‌النفس دانسته است. اگرچه وی علم‌النفس را به لحاظ کاربرد آن در طب، در بخش طبیعیات آورده است، اما آن را دانشی مبتنی بر طبیعیات و الهیات هر دو می‌داند. عبارتی پرداختن به بخش طبیعی (زیست‌شناسی) نفس را لازم می‌داند ولی کافی نمی‌داند. نفس از دیدگاه ابن‌سینا ماده وراثتی نیست، بلکه ماده وراثتی هیأتی جزئی است که نفس به اقتضا، بدان اشتغال دارد. به باور وی نفس ناطقه وجودی مجرد ولی غیرمستقل دارد که قدیم نبوده بلکه حادث است و از ابتدا منضم به هیولای اولی (قوه محض) شده و بعداً تا تکامل انسان امتداد یافته است. نفس قوه (انرژی) بدن نیست که مانند قوه آهن‌ربا در جسم باشد تا در نتیجه این قوه نتواند به تنهایی یافت شود. وی این عقیده که جان (نفس) ما پیش از تشکیل کالبد، مفارق از تن می‌زیسته و قائم بخود بوده و

۱. کتابدار، کتابخانه آستان قدس رضوی، مشهد، ایران. Email: alizadehabi@gmail.com

چون بدن تشکیل شد به او تعلق گرفت را درست نمی‌داند. و همچنین این عقیده که نفس پیش از بدن عدداً متکثر بوده را نیز باطل می‌داند. بطور خلاصه ابن‌سینا در فصل دوم از طبیعیات کتاب شفا بیان می‌کند که نفس (روان) انسانی منطبع در ماده (بدن) نیست و نفس و بدن دو پدیده مستقل هستند که نفس بنا به اقتضا، مدتی مهمان بدن است. نفس با بدن انس می‌گیرد و به تدریج این علاقه متقابل می‌شود و سرانجام با فرسودگی بدن و مرگ آن از هم جدا می‌شوند و پس از آن، نفس به حیات روحانی خود ادامه می‌دهد. ابن‌سینا اگرچه اثبات معاد جسمانی را از راه برهان مشکل می‌داند، اما در این باره، خود را تسلیم شریعت اسلام می‌داند. ابن‌سینا به‌عنوان فیلسوفی طبیعی‌دان، طبیبی درمان‌گر و روان‌کاوی روان‌شناس به بررسی نفس و بدن پرداخته است.

بحث و نتیجه‌گیری: به نظر می‌رسد طبیعی‌دانان (زیست‌شناسان) امروز نیز می‌توانند با الهام از علم النفس سینوی و درمانگری وی، بیماری‌ها به‌ویژه بیماری‌های روانی را تبیین و راهکار درمان آنها را ارائه کنند.

واژگان کلیدی: ابن‌سینا؛ نفس، علم‌النفس، روح، طب

گسترش روش‌های درمانی مبتنی بر آثار ابن سینا

در دوره سونگ در چین

ریحانه آهن‌سازان^۱

زمینه و هدف: علیرغم شکست‌های نظامی و سیاسی امپراطوران چینی در دوره سونگ، رشد بی سابقه علم و فن‌آوری در این دوره باعث شده است تا دوره سونگ به‌عنوان نقطه عطفی در تحولات علمی به ویژه در حوزه عقاید فلسفی و پزشکی در نظر گرفته شود.

روش: پژوهش حاضر بر اساس هدف و از حیث جمع‌آوری داده‌ها از نوع توصیفی و کتابخانه‌ای می‌باشد. جهت گردآوری داده‌ها از منابع کتابخانه‌ای استفاده شده است.

ملاحظات اخلاقی: در طی مراحل تحقیق اصول اخلاق در پژوهش در گردآوری داده‌های کتابخانه‌ای و استفاده از منابع جهت تهیه متن نهایی رعایت شده است.

یافته‌ها: پزشکان چینی از مدت‌ها قبل با روش‌های درمانی و عقاید پزشکی پزشکان برتر ایرانی چون ابن سینا و رازی از طریق تبادلات دانشی که از مسیر جاده ابریشم صورت می‌گرفت آشنا بودند اما بر اساس شواهد موجود، در دوران سونگ پرداختن به منابع پزشکی ایرانی، ترجمه و کاربست این متون در چین رشد و توسعه یافت. یکی از عوامل اصلی توسعه دانش در این دوره را می‌توان گسترش صنعت چاپ و رواج کارگاه‌های کاغذسازی دانست؛ به‌طوری که چاپ متون مذهبی و علمی به‌ویژه در زمینه نجوم، ریاضی، فلسفه و پزشکی به یکباره رشد چشم‌گیری داشت.

---

۱. کارشناس ارشد تاریخ پزشکی، پژوهشگر مستقل، تهران، ایران.

بحث و نتیجه گیری: گسترش صنعت چاپ باعث شد تا پزشکان ایرانی مقیم چین و پزشکان چینی آشنا با زبان عربی و فارسی، عقاید فلسفی-پزشکی ابن سینا را در قالب کتابچه‌های کوچک ترجمه و چاپ کنند و زمینه‌ساز آشنایی پزشکان چینی با روش‌های درمانی پزشکان ایرانی شوند، به طوری که دکان‌های دارو فروشان آشنا با داروهای ایرانی در این دوره از رونق به‌سزایی برخوردار بوده است.

واژگان کلیدی: طب ایرانی، تاریخ پزشکی، ابن سینا، چین، طب سنتی چین

اسباب و درمان بوی بد دهان از منظر ابوعلی سینا:

یک مطالعه‌ی مروری

زهرا گلی^۱، مصطفی معلمی^{۲*}

زمینه و هدف: بوی بد دهان یا هالیئوزیس سومین دلیل شایع برای مراجعه به دندانپزشکی است و باعث کاهش کیفیت زندگی، احساس ناامنی در زمینه‌ی اجتماعی و خانوادگی و امکان افسردگی در فرد مبتلا می‌شود. هدف این مطالعه بررسی سبب شناسی و تدابیر درمانی بوی بد دهان در کتاب قانون فی الطب است. **روش:** این مطالعه، یک پژوهش مروری کتابخانه ای پیرامون بوی بد دهان در کتاب قانون فی الطب می‌باشد.

ملاحظات اخلاقی: تمامی اصول اخلاقی و اصل امانتداری در پژوهش رعایت شده است.

یافته‌ها: اسبابی که توسط ابن سینا برای بوی بد دهان بیان شده در ۸ دسته‌ی: لثه‌ی عفونی یا استرخی‌ عارض بر آن، عفونت در ریشه‌ی دندان، سوء مزاج سطح دهان، خلط عفن صفراوی در فم معده، خلط عفن بلغمی در فم معده، عفونت ریه و استفاده از مواد غذایی بودار و خوردن قورباغه‌های سبز و قرمزدریایی قرار می‌گیرند که وی با داروهای مفرد و مرکب، اعمال یدای و تدابیر بهداشتی به علاج آنها پرداخته است.

بحث و نتیجه‌گیری: حکیم ابن سینا با توجه به سبب بوی بد دهان، به علاج آن پرداخته و با بیان علاج دارویی و غیردارویی، درمان‌ها را از سطح ضعیف به قوی مطرح می‌نماید. اسباب و علاج موجود در کتاب قانون فی الطب که از روی

---

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ علوم پزشکی، گروه تاریخ علوم پزشکی دانشکده‌ی پیراپزشکی ساری، دانشگاه علوم پزشکی مازندران.

۲. دانشیار گروه تاریخ علوم پزشکی، دانشکده پیراپزشکی، گروه معارف، دانشکده پزشکی،

حکمت و دقت بیان شده می‌تواند جهت بررسی‌های بیشتر توسط پژوهشگران و سپس استفاده‌ی کادر درمان قرار گیرد.

واژگان کلیدی: بوی بد دهان، بخرالغم، طب ایرانی، اتیولوژی، قانون فی الطب

بررسی و مقایسه فرایند خواب از دیدگاه ابن‌سینا و علم‌نوین

مریم شریفیان مطلق،^۱ فاطمه شریفیان مطلق،^{۲*} مهدیه مالدار،^۳
زهرا شریفیان اصل،^۴ فرح امیرطاهری،^۵ مهدیس خوانساری،^۵
محدثه مهدی‌فر^۶

زمینه و هدف: خواب یکی از مهمترین، مرموزترین و سوال‌برانگیزترین نیازهای انسان می‌باشد که همواره در طول تاریخ مورد توجه بشر بوده و به آن پاسخ‌های متفاوتی داده شده‌است. دانشمندان دوران تمدن اسلامی نیز از نظر فیزیولوژی و فلسفی به آن پرداخته‌اند. این پژوهش به تعریف خواب و بررسی عملکرد مغز در فرایند خواب از دیدگاه ابن‌سینا و علم‌نوین می‌پردازد.

روش: این پژوهش به روش کتابخانه‌ای با استفاده از کتاب‌های قانون فی‌الطب، فیزیولوژی گایتون و هال و همچنین مقالات معتبر علمی نگارش شده است.
ملاحظات اخلاقی: در تدوین این پژوهش اصل امانتداری و صداقت در استناد به متون و اصالت منابع رعایت شده‌است.

---

۱. دانشجوی دکتری زیست‌شناسی سلولی تکوینی، دانشکده علوم، دانشگاه آزاد اسلامی واحد پرند، تهران، ایران.

۲. کارشناسی ارشد تاریخ علوم پزشکی، پژوهشسرای فارابی، آموزش و پرورش منطقه ۱۲، تهران، ایران.
Email: fsh7494@gmail.com

۳. کارشناسی ریاضی کاربردی، دبیرستان دخترانه غیر دولتی ترنم دانایی، آموزش و پرورش چهاردانگه، چهاردانگه، تهران، ایران.

۴. دانشجوی کارشناسی زیست‌شناسی سلولی مولکولی، دانشکده علوم پایه، دانشگاه آزاد اسلامی شهرری واحد امام خمینی، تهران، ایران.

۵. کاردانی مدیریت امور فرهنگی، دانشگاه علمی کاربردی واحد ۱۱ تهران، تهران، ایران.

۶. دانش آموز پایه نهم، دبیرستان دخترانه غیر دولتی ترنم دانایی، آموزش و پرورش چهاردانگه، چهاردانگه، تهران، ایران.

یافته‌ها: از دیدگاه ابن سینا در هنگام خواب، روان نفسانی که گرداننده حس و حرکت است از همه ابزارهای حسی و جنبشی، بجز آنها که برای ادامه زندگی باید کار مداوم داشته باشند، دست برداشته و به مبدأ خود بازمی‌گردد. وی معتقد است در هنگام خواب، ابتدا چشم و گوش از کار بازمی‌مانند؛ بنابراین باید منبع خواب در قسمت جلو مغز باشد. اما خواب در علم نوین، به عنوان یک حالت ناخودآگاه که با تحریکات حسی یا تحریکات دیگر بتوان شخص را از آن بیدار کرد، تعریف شده و به دو نوع خواب، با موج آهسته و با حرکت سریع چشم تقسیم می‌شود. از این دیدگاه، خواب بر اثر یک روند مهاری فعال به وجود می‌آید و علاوه بر قشر پیشانی که در قسمت جلو مغز قرار دارد، هیپوتالاموس، تالاموس، ساقه مغز، آمیگدال و غده پینه‌آل نیز در روند خواب نقش دارند.

بحث و نتیجه‌گیری: درباره نفس و بدن، دو مکتب دوآلیسم و فیزیکیالیسم، دو دیدگاه متفاوت دارند. دوآلیسم معتقد به دو جوهر مستقل نفس و بدن بوده و فیزیکیالیسم فقط به جوهر جسم می‌پردازد، با توجه به اینکه ابن سینا دیدگاه دوآلیستی داشته و علم جدید، فیزیکیالیسم است. لذا نگرش این دو در مورد مکانیسم خواب تا حدی متفاوت می‌باشد. از دیدگاه ابن سینا خواب مفارقت نسبی نفس از بدن بوده و فقط بخش جلویی مغز را در این فرایند دخیل می‌باشد اما از دیدگاه علم نوین خواب، فرایندی جسمانی بوده که در این فرایند بخش‌های بیشتری از مغز دخالت دارند.

واژگان کلیدی: شیخ‌الرئیس، القانون فی الطب، طب سنتی، فیزیولوژی گایتون و هال، تمپورال، دستگاه لیمبیک

واکاوی مبانی فتق‌شناسی در «القانون فی الطب» ابن‌سینا: تلاشی برای بازشناسی دانش آناتومی و درمان فتق در طب سنتی ایرانی

جمال رضایی اوریمی^۱

زمینه و هدف: بیماری فتق، یکی از مشکلات شایع در سراسر جهان است که سهم قابل توجهی از جراحی‌های عمومی را به خود اختصاص داده است. ابن‌سینا، در کتاب «القانون فی الطب» به این عارضه پرداخته است. هدف اصلی این مقاله بررسی دیدگاه ابن‌سینا در مورد فتق و مقایسه آن با منابع پزشکی جدید است.

روش: این پژوهش، با رویکردی توصیفی و تحلیلی، به بررسی مبانی فتق‌شناسی در «القانون فی الطب» می‌پردازد. گردآوری اطلاعات از طریق استخراج و تحلیل محتوای مرتبط با فتق در این کتاب و منابع پزشکی جدید انجام شده است.

ملاحظات اخلاقی: تمامی اصول اخلاقی در پژوهش‌های مروری مورد توجه قرار گرفته است.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که ابن‌سینا مبانی کالبدشناسی، جراحی، سیمپولوژی، فارماکولوژی و پاتولوژی را بطور دقیق مورد بررسی قرار داده است. او به تفصیل به تشریح مبانی آناتومیکی جدار قدام شکم و صفاق، مجرای مغبنی، چادر بزرگ، انواع فتق، علل، علائم و روش‌های تشخیص و درمان آن پرداخته است. وی همچنین در مورد فتق کیسه بیضه و رابطه آب آوردن کیسه بیضه‌ها با غلاف پوششی آنها و نیز رابطه پوشش غلافی با صفاق شکمی بحث نموده است.

---

۱. مرکز اورژانس پیش‌بیمارستانی و مدیریت حوادث، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری،

بحث و نتیجه‌گیری: مقایسه یافته‌های این پژوهش با اصول محتوای منابع پزشکی جدید، انطباق قابل توجهی در بسیاری از موارد را نشان می‌دهد. این امر، گویای ارزشمندی و اعتبار مبانی فتق‌شناسی در طب سنتی ایرانی و سهم ابن سینا در ارتقای دانش آناتومی و جراحی فتق است.

واژگان کلیدی: ابن سینا، فتق، طب سنتی ایرانی، آناتومی، جراحی

دارورسانی پوستی در کنترل سردرد از منظر قانون فی الطب بوعلی سینا محمد حسن اوتارخانی،^۱ مائده رزقی*^۲

زمینه و هدف: سردرد یکی از شایعترین اختلالات نورولوژیک در جهان است. برای کاهش تعداد و شدت حملات سردرد، از داروهای مختلفی مانند مسکن‌ها، تریپتان‌ها، آنتی‌دپرسانت‌ها، ضدتشنج‌ها و بتابلاکرها استفاده می‌شود، اما این داروها در بسیاری از افراد کارایی لازم را ندارند و می‌توانند عوارض جانبی متعددی نیز داشته باشند. با وجود فرمولاسیون‌های متعدد موضعی درمان سردرد در کتب طب سنتی از جمله قانون، تنها تعداد کمی از مطالعات جدید به این راه دارو رسانی برای درمان سردرد اشاره کرده اند. به همین دلیل با توجه به فواید بی شمار این روش دارو رسانی، هدف ما در این مطالعه، بررسی پرکاربردترین مفردات مورد استفاده در مدیریت سردرد در فرمولاسیون‌های موضعی در کتاب قانون ابن سینا می باشد.

روش: کتاب قانون فی الطب بوعلی سینا مورد بررسی قرارگرفت و مفردات اشاره شده در درمان سردرد استخراج شدند. در این بررسی، با استفاده از کلمات کلیدی مانند «صداع»، «دردسر»، «شقیقه» و «بیضه و خوزه» مطالب مرتبط جستجو شدند و فرمولاسیون‌های موضعی استخراج گردیدند.

---

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ پزشکی، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ایران.

۲. استادیار گروه طب سنتی، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ایران. مرکز تحقیقات طب سنتی و تاریخ علوم پزشکی، پژوهشکده سلامت، دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ایران. Email: maedehrezghi@yahoo.com, m.rezghi@mubabol.ac.ir

ملاحظات اخلاقی: رعایت امانت در انتقال صحیح مطالب و مفاهیم اجرا گردیده است.

یافته‌ها: در مجموع ۱۲۰ مفرده ذکر شده که بیشترین مفردات دارویی در باب بیماری سردرد به ترتیب گلسرخ، سرکه، بابونه، بنفشه، زعفران، مورد، مرزنجوش، خلاف، اُفربییون، سداب، قرع، بادام، افیون، خشخاش بودند و بیشترین شکل دارویی به ترتیب ضماد، طلا، تدهین، نطول، تکمید و تعلیق بوده است.

بحث و نتیجه‌گیری: با توجه به درمان‌های دارویی گسترده‌ای که حکیم ابن سینا در کتاب معتبر خود «قانون فی الطب» ارائه کرده است، می‌توان با تحلیل و دسته‌بندی پرتکرارترین آنها به ایده‌های ارزشمندی دست یافت. با انجام تحقیقات علمی بیشتر، می‌توان اثربخشی و کارآمدی هر یک از این داروهای طبیعی را بررسی و تأیید کرد.

واژگان کلیدی: طب سنتی ایرانی، درد سر، صداع، دارورسانی پوستی

حفظ سلامتی مقدم بر درمان از نگاه طب سنتی و حکیم ابن‌سینا

نادره کرملو^۱

زمینه و هدف: طی سالیان متمادی، ایرانیان طلایه‌داران دانش، هنر و ادب جهان بوده‌اند. تا جایی که یافته‌های طب این مرز و بوم به سردمداری دانشمندان دوره اسلامی مانند ابوعلی سینا، در دانشگاه‌های مدرن جهانی تدریس می‌شود. متأسفانه خود، از این گنجینه گران‌بها استفاده نمی‌کنیم و چشم به داشته‌های دیگران آموخته‌ایم.

به دیدگاه پژوهشگر، کتاب قانون ابن‌سینا یکی از مواردی است که عمل آگاهانه به توصیه‌های مولف، می‌تواند در این روزگار نیز، باعث سلامتی و پیشگیری از انواع بیماری‌ها باشد. سبک زندگی صحیح می‌تواند روزه نوری در این دوره حکمرانی سبک‌های زندگی خودساخته و ناسالم باشد.

روش: روش پژوهشی این مقاله، تحقیق کیفی مبتنی بر کتب و مقالات مرجع طب اسلامی بوده است.

ملاحظات اخلاقی: هدف اصلی این پژوهش ارتقا و کمک به سلامت انسان‌ها توأم با رعایت کرامت و حقوق ایشان می‌باشد.

یافته‌ها: در این مقاله، طبق نصّ کتاب قانون، سته ضروریه پیشگیری از نگاه حکیم ابن‌سینا بررسی شد. ایشان علاوه بر ارائه الگوهای صحیح زندگی و تغذیه، شش اصل هوا، حرکت و سکون، خوردن و آشامیدن، خواب و بیداری، استفراغ و احتباس و اعراض نفسانی را اصول ششگانه حیات و سلامتی دانسته و برای هر یک توصیه‌هایی بیان می‌کنند. در یک بررسی روش‌مند تلاش شد تا مقالات پزشکان نام‌آشنای معاصر مانند دکتر ناصری، دکتر مرادی و مقالات معتبر جهانی نیز جمع‌آوری شده و با گفته‌های ابن‌سینا تطبیق داده شود.

بحث و نتیجه گیری: امروزه علی‌رغم پیشرفت‌های چشم‌گیر در دانش پزشکی، جامعه انسانی درگیر معضلات زیادی در زمینه بهداشت و سلامتی‌ست. به همین دلیل اصلاح شیوه‌ها و الگوهای نامناسب زندگی امروزی، امری ضروری‌ست. در این زمینه، نگاه به یافته‌های حکمای فرزانه ایران زمین، می‌تواند راهگشا باشد.

واژگان کلیدی: طب سنتی، ابن سینا، حفظ سلامتی و پیشگیری، سته ضروریه، مزاج‌شناسی، کتاب قانون

معنای زندگی و عاقبت‌اندیشی در اشعار ابن‌سینا

فاطمه شریفیان مطلق،^{۱*} فروغ فرخی،^۲ مهدیه مالدار،^۳
مریم شریفیان مطلق،^۴ رها حیدری،^۵ سپیده شهبازی^۶

زمینه و هدف: شیخ‌الرئیس دانشمند همه‌چیزدان قرن چهارم و پنجم ه.ق، علاوه بر علوم مختلف بر شعر و فنون آن نیز تسلط داشته است. کتاب بوطیقای وی در باب فن شعرنوشته شده است؛ همچنین ارجوزه‌هایی در طب، و قصاید و رباعیاتی به زبان فارسی و عربی در موضوعات دیگر نیز دارد. با توجه به تأثیر شعر بر روح و روان انسان و نقش شاعران در ارتقاء آموزش، فرهنگ و اخلاق جوامع بشری، این پژوهش به بررسی معنای زندگی و عاقبت‌اندیشی در اشعار او می‌پردازد.

روش: این پژوهش به روش مروری و کتابخانه‌ای می‌باشد.

ملاحظات اخلاقی: در تدوین این پژوهش اصل امانتداری و صداقت در استناد به متون و اصالت منابع رعایت شده است.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که شیخ‌الرئیس علاوه بر علوم مختلف، در شاعری و سخنوری نیز توانمند بوده است. کتاب بوطیقای وی در

---

۱. کارشناسی ارشد تاریخ علوم پزشکی، پژوهشسرای فارابی، آموزش و پرورش منطقه ۱۲،

Email: fshm7494@gmail.com

تهران، ایران.

۲. کارشناسی ادبیات فارسی، دبیرستان دخترانه غیر دولتی ترنم دانایی، آموزش و پرورش چهاردانگه، چهاردانگه، تهران، ایران.

۳. کارشناسی ریاضی کاربردی، دبیرستان دخترانه غیر دولتی ترنم دانایی، آموزش و پرورش چهاردانگه، چهاردانگه، تهران، ایران.

۴. دانشجوی دکتری زیست‌شناسی گرایش سلولی تکوینی، دانشکده علوم، دانشگاه آزاد اسلامی واحد پرند، تهران، ایران.

۵. دانش‌آموز پایه نهم، دبیرستان دخترانه غیر دولتی ترنم دانایی، آموزش و پرورش چهاردانگه، چهاردانگه، تهران، ایران.

۶. دانش‌آموز پایه نهم، دبیرستان دخترانه غیر دولتی ترنم دانایی، آموزش و پرورش چهاردانگه، چهاردانگه، تهران، ایران.

باب فن شعر می‌باشد و ارجوزه‌هایی در طب جهت آسان نمودن یادگیری مطالب برای دانشجویان پزشکی دارد. ارجوزه طیبی ابن سینا، مشهور به الفیه طیبیه از مشهورترین نگاهشته‌های ادبیات منظوم تعلیمی در زمینه طب است که حکیمان و طبیبان به شرح و حاشیه آن پرداخته‌اند. علاوه بر آن چندین رساله و نیز اشعاری در قالب قصیده و رباعی به زبان عربی و فارسی که بیشتر با مضامین فلسفی می‌باشد به وی منسوب است.

بحث و نتیجه‌گیری: عمق نفوذ شعر بر روح و روان بشر نشان‌دهنده نقش آن در زندگی و فرهنگ انسانی است. اشعاری با مضامین فلسفی و توحیدی ابن سینا نشان‌دهنده دیدگاه توحیدی وی به زندگی می‌باشد با توجه به اینکه ابن سینا یک فیلسوف پزشک بوده و در طب نیز ارجوزه‌هایی دارد لذا به نظر می‌رسد فلسفه زندگی و دیدگاه او نسبت به انسان می‌تواند نقش مهمی در شیوه درمان بیماری‌های روحی و جسمی وی داشته باشد.

واژگان کلیدی: شیخ‌الرئیس، ادبیات، تمدن اسلامی، الفیه طیبیه، ارجوزه فی الطب، ارجوزه فی الوصایا،